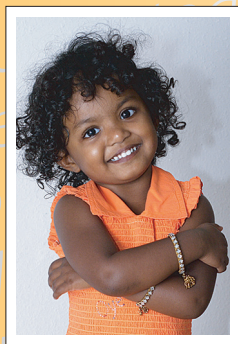

Olomoucký kraj

Metodická pomůcka pro školy k problematice interkulturních rozdílů

1. část

Název díla: Metodická pomůcka pro školy k problematice interkulturních rozdílů - 1. část

Sestavil: Odbor školství, mládeže a tělovýchovy Krajského úřadu Olomouckého kraje

Vydal: Olomoucký kraj, Jeremenkova 40 a, Olomouc 779 11

Autoři textů: Amantidis Theodor, Gazdíkova Martina, Gullová Soňa,

Koláčná Jana, Malá Simona, Mouchová Niki, Navrátilová Helena, Pastuszak Jaroslav,

Schmidtová Eva, Stojanová Gabriela

Grafická úprava, tisk: Euro-Print Přerov spol. s r.o.

Foto: Euro-Print Přerov spol. s r.o., Zlatica Pokutová – Základní škola a Dětský domov Zábřeh, Sušilova 40.

Rok vydání: 2007

Bulharská republika	3
Polská republika	7
Romové	20
Řecká republika	56
Spolková republika Německo	81
Stát Izrael	95
Internetové odkazy	113
O autorech	119

Za uvedené údaje v publikaci jsou odpovědní autoři jednotlivých příspěvků.

Metodická pomůcka pro školy k problematice interkulturních rozdílů – 1. část

Olomoucký kraj prostřednictvím Odboru školství, mládeže a tělovýchovy pro Vás připravil **Metodickou pomůcku pro školy k problematice interkulturních rozdílů – 1. část**, jejímž cílem je představit kulturní specifika zemí, jejichž příslušníci tvoří na území Olomouckého kraje národnostní menšiny a početné komunity.

K nejpočetněji zastoupeným národnostem ve struktuře obyvatel České republiky patří národnosti česká, moravská, slovenská, polská, německá a národnost romská, i přes deklarovaný nízký počet osob. Mezi početné komunity patří Číňané, Muslimové, Židé a Vietnamci.

Odbor školství, mládeže a tělovýchovy ze získaných podkladů od odborných pracovníků, zástupců neziskových organizací, studentů a zájemců o problematiku nabízí ucelený přehled kulturních specifik příslušníků Bulharska, Německa, Izraele, Polska, Řecka a Romů.

Publikace je rozdělena do dvou částí: teoretickou a metodickou. Teoretická část seznamuje čtenáře s historií, společenskými a rodinnými zvyklostmi jednotlivých národů a jejich národním odkazem. Metodická část obsahuje výčet webových stránek na instituce zabývající se problematikou menšin a cizinců.

Věříme, že publikace Vám pomůže k prohloubení a rozšíření Vašich znalostí.

*Prohlubujme to, co nás spojuje.
Překonávejme to, co nás rozděluje.
Uchovávejme to, co nás rozlišuje.¹*

¹Sv. Bernard z Clervaux

Gabriela Bairova - Stoyanová

Historie a geografie

Bulharsko je odjakživa svou zeměpisnou polohou na Balkánském poloostrově mostem mezi světadíly Evropou, Asií a Afrikou. Je tam vše – vysoké hory, rovina, řeky a moře. Území díky příznivému podnebí bylo osídleno již 8000 let před n. l., jak svědčí hojný počet nalezených neolitických domků. Již tenkrát se pěstovala vinná réva a pšenice, chovala se domácí zvířata, vyráběly se keramické nádoby, rituální předměty a hračky pro děti. Lidé vedli společenský život a pořádali hostiny. Sešlo se vždy velké množství kmenů a národů. Stávající specifická kultura byla časem obohacována různorodými vlivy, na začátku z východu a jihu a později i ze severu a západu.

Jazyk

Řeč byla přizpůsobena potřebě mnohonárodního společenství (Slovanům, Trakům a jiným), které pod vedením protobulharů v roce 681 založilo Bulharský stát. Z důvodu komplikovanosti slovanského jazyka, těžkého pro ostatní národy, proběhla v 9. století reforma staroslovanského jazyka a vznikla starobulharština nazvaná staroslověněština – jediný analytický slovanský jazyk (bez pádu) a ten po hebrejštině, řečtině a latině byl brzy uznán všemi velmocemi jako čtvrtý jazyk, který se používá v kostelech.

Společenský život

Spousta tradic z období multinárodního starověku a středověku se zachovalo dodnes nejen ve folklóru, ale i v každodenním životě. V Bulharsku pozorujeme vřelé rodinné vztahy, otevřenost v komunikaci, aktivní společenský život v širší rodině, mezi sousedy a přáteli. Hovoří se nahlas, včetně záležitostí, které jsou považovány u jiných národů za intimní. Gestikulace je běžná součást celkem hlučného emocionálního projevu, bohatého na citoslovce a mimiku. Lidé se baví zblízka a dotýkají se jeden druhého častěji, projevují si tak sympatie anebo vyjadřují solidaritu a podporu. Často se navštěvují jen tak, půjčují si věci a tráví více času mimo domov – na návštěvě, v kavárnách a jiných restauračních zařízeních. Oslavy jak osobní tak i společenské jsou oblíbené. Patriotismus je silně zastoupen. Bulhaři jsou hrdí na svou národnost a dějiny své země. Národní vlajka často vlaje na soukromých domech a skoro každá domácnost ji má. Lidé rádi tančí. Folklorní tanec a zpěv je oblíbený i mezi mladými lidmi. Kolektivní cítění je silnější než v severních zemích.

Religie, svátky

Nejvíce tradic je zachováno ve státních, religiózních a tradičních oslavách, osobních svátcích a rituálech jako je svatba, křtina a pohřeb. Nejoblíbenější národní svátek je Svátek bulharské kultury a písemností – 24. květen, svátek svatých Cyrila a Metoděje. Lidé se procházejí svátečně nastrojení, většinou s kyticí v ruce, obzvlášť děti. V hlavním městě Sofia se slavnostně vynáší velká stará posvátná ikona svatých bratrů před Národní knihovnu, která se zdobí přinesenými květinami. Za doprovodu obecního sboru se koná slavnostní pout' s ikonou v čele kolem katedrálního Chrámu sv. Alexandra Něvského, Bulharské Akademie umění, Muzea umění, Bulharské Akademie věd, Parlamentu a Sofijské university. Potom se ikona zase vrací do trezoru knihovny. Lidé si jdou sednout do restaurace, kavárny nebo cukrárny. Chystá se slavnostní oběd. Večer je ohňostroj a proslov prezidenta republiky. Lidé tráví večer v restauraci nebo na party.

Pravosláví je religie, která byla symbolem patriotismu, bulharské národní identity a kultury během osmanské nadvlády po dobu skoro 500 let (1393–1878). Bulharská pravoslavná církev je nezávislá a velmi liberální. Farní kněží jsou velice sečtělí a rozumí problémům svých farníků a jejich rodin. Musí být povinně ženatí. Jsou často zvaní domů nebo na hostinu pro uctívání paměti zesnulých, aby vykonávali očištný rituál. Kostely jsou zdobeny ikonami (posvátní religiózní obrazy) a dřevorytem. Sochy nepatří do kostela. Atmosféra v chrámu je přátelská. Většina kostelů působí útulně.

Křesťanství je silně ovlivněno předchozími pohanskými kulty (převážně tráckými, například Dionisův a Orfeův, egyptskými, starořeckými a slovanskými). Příkladem toho je zajímavý svátek svatého Trifona, patrona vinařů a zemědělců, 14. února. Jeho velmi zbožná sestra byla kamarádkou panny Marie. Jednou šla do kostele a on zařezával vinné révy. Byl přio opilý a vysmíval se jí. Ona ho varovala před božím trestem, ale on si nedal říct. Později si uříznul nos při práci. Stal se věřícím a je jediný svatý, který nemá nos. Od toho dne se zařezávají vinné révy, kněz blahosloví pro bohatou úrodu. Pořádá se hostina, na které se volí „král“ na jeden rok. On by měl se postarat o veselí a dobrou přátelskou atmosféru svých lidí na ten rok.

Svatba

Jako všude jinde i v Bulharsku lidé více a více žijí v mimomanželských vztazích. Přesto svatba zůstává jeden z nejkrásnějších rituálů. Ženich si jde pro kmotra se skupinou kamarádů, s kohoutem a rakií. Pak jdou spolu, dnes už málokdy s hudbou pro nevěstu a ženich musí přesvědčit její rodinu, někdy i uplatit, aby mu ji nechali ukázat, když řekne, že ho chce. Nevěstina rodina přivítá hosty malou hostinou. Svatební rituál se čím dál

častěji koná v kostele. Pak se pořádá velká hostina pro příbuzné a přátele. Nevěsta je oblečena do bílých šatů, ženich v černém obleku. Během rituálu ten, kdo první šlápne na nohu toho druhého, bude mít vedoucí pozici v rodině. Na výstupu z kostela družičky házejí svatební bonbóny, do kterých je zabaleno žito pro blahobyt.

Při vstupu do prostoru, ve kterém se koná hostina, nevěsta kopne do měděného kotlíku plného vodou na zemi, aby se dařilo „jako po vodě“. Cesta páru je posypaná květinami. Mladý pár je přivítán chlebem ze solí a medem (aby měli sladký život), ocukrovanou sklenicí šampaňského, které se obvykle rozbijí pro štěstí. Hostina začíná obědem a pokračuje obvykle do rána. Hodně se tančí. Kmotři (svědek a svědkyně) kupují svatební kytku a darují velký dárek. Jeho role je důležitá. To je obvykle starší osoba, která musí podporovat morálně mladou rodinu a později se obvykle stává kmotrem jejich potomků. Být pozván(a) do této funkce je pocta. Rodina nevěsty daruje věno a velkou částku peněz nebo jiný velký dárek. Rodina ženicha jedná podobně. Zvykem je, aby se postarala o bydlení. Hosté darují podle svých možností nebo přání dárky, peníze nebo oboje.

Křtiny

Po pádu totalitního režimu se rituál křtin obnovil do velké míry jako návrat k duchovní svobodě a potřebě mladých někam patřit. Být kmotrem nebo kmotřenkou je velká pocta, protože zvolený je ustanoven do role duchovního otce nebo matky křtěného. Rituál je symbolický vstup do duchovního bratrství, očisty vodou, zřikání se zla, slibu pomáhat bližnímu a žít podle desatera. Je to velmi dojemné. Vyměňují se dary a pak se koná hostina.

Pohřeb

Tradiční církevní mše a pohřeb jsou skoro stejné jako v ČR. Hostina po pohřbu musí zahrnovat speciální kulatý chleba, který se skládá z malých bulek. V jeho středu během mše hoří svíčka. Do kulaté mísy se dává speciálně upravené skořice, citrónová kůra a vlašské ořechy, sladká pšeničná krupí, na které také hoří svíčka. Podává se červené víno a dál co je libo. V některých částech Bulharska se dávají dárky hostům, aby si zavzpomínali na zesnulého. Podobné hostiny se konají po devíti a čtyřiceti dnech, třech a šesti měsících a po roce od úmrtí zemřelého.

Umění

Umění má starodávnou tradici počínaje neolitickými soškami, malbami a nádobami až do nejmodernější formy uměleckého díla. Jako každý jižný národ Bulhaři jsou velmi citliví k umění. Známé jsou ikonografické školy 15.–19. století. Dost velká část populace se věnuje nějakému typu umění. Existuje spousta světově známých umělců, muzikantů, tanečníků a zpěváků. Nejslavnější jsou operní zpěváci a zpěvačky (Boris Christov, Gena Dimitrova, Nikolaj Gjaurov). Bulharská hudba je živá a emocionální. Ve filmu se úspěchy objevují spíše v animaci a dokumentu. Literární tvorba je velmi bohatá a populární.

Ekonomika

Přestože Bulharsko dalo modernímu světu technické vynálezy jako počítač, kopírka a jiné, je ekonomika relativně slabá. Vyrábí se excelentní červené víno. Vyvinutý je spíše lehký průmysl, turismus a potravinářství. Tradiční zemědělská produkce je slabší než bývala. Od 1. 1. 2007 Bulharsko je členem EU, ale zachová svojí měnu Bulharský lev.

Literatura:

Marija Manolova – Motejlová, Eli Mandažieva a kolektiv, Danka Hronková. *Kapitoly z minulosti Česko-bulharských kulturních vztahů*. 1. vyd. Avantgard Prima. Praha – Sofie. 2005.

Prameny:

Encyklopedie Wikipedia. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Bulharsko>. 6. 4. 2007

Doporučená literatura:

Marija Manolova – Motejlová, Uchováno v paměti. *Bulharská sedjanka a její pokračovatelé v českých zemích*. 1. vyd. Bulharská kulturně osvětová organizace v ČR. 2006.

Jaroslav Pastuszak

Napsat článek věnovaný současné polské kultuře není tak snadné, jak by se na první pohled mohlo zdát. Problém spočívá už v samotném vymezení pojmu kultura. Současné humanistické vědy evidují přes tři sta definic kultury. Kterou však zvolit pro naši potřebu? Druhý problém se odvíjí od pojmu současnost. Kde začíná? Můžeme vůbec mluvit o současné kultuře bez uvedení do historických souvislostí? Nechceme zde množit problémy. Kolem vymezení výše zmíněných pojmů tedy snad již poslední otázka: existuje v současném globalizovaném a unifikovaném světě vůbec něco takového jako specificky polská kultura?

Na následujících řádcích se pokusíme přes veškerou skepsi vyplývající z problematičnosti vymezení pojmu polská kultura, dostat svému závazku a seznámit čtenáře s charakteristickými prvky a projevy toho, čemu jsme zvyklí říkat kultura.

Kulturu budeme zde chápat jako „souhrn sdílených významů, hodnot a vzorů, které se skrývají pod vnímatelným jevem konkrétní společnosti a které jsou rozpoznatelné na úrovni společenské praxe (činnost, způsoby jednání, prostředky, techniky, zvyklosti a návyky, formy a tradice) nebo jsou uchovávané jako znamení, symboly, významy a znázornění, koncepce a pocity, ať už vědomě či nevědomě, z generace na generaci, a jako takové jsou uchovávané nebo proměňovány lidmi jako výrazy jejich lidské skutečnosti.“ Pokusme se nyní udělat syntézu předešlé definice a vymezit její podstatné prvky: „Kultura jsou tedy významy a hodnoty, sdílené určitou skupinou, v určitém historickém, sociálním a zeměpisném kontextu.“

Počátky a rozvoj utváření polské kultury

Dějiny každé kultury jsou spojené se společenskou a státní organizovaností. Na území současného Polska tento proces začal už v 8.–10. století, kdy se začala profilovat státní organizace vycházející z kmenové organizace. Jako státní celek se však Polsko dostalo do evropské kulturní oblasti s přijetím křesťanství (jak to koneckonců bylo u všech národů tehdejší Evropy) z rukou české kněžny Doubravky v roce 966. První historický vladař kmenů Polanů, o němž referoval kronikář zvaný Gallus Anonimus byl, Měško I., jenž si vzal za ženu Doubravku.

Křesťanství jako významový a hodnotový celek (zejména v jeho specifickém chápání, které nabízí katolictví) zakořenilo v polské kultuře natrvalo a podmiňovalo a zároveň ovlivňovalo obsah a formu polské kultury po staletí. Křesťanství přineslo s sebou na

území Polska svoji téměř tisíciletou tradici, která byla následně inkulturovaná v rámci tehdejší polské kultury, jež nesla s sebou celou řadu pohanských zvyklostí. V následujících staletích se tyto dvě kultury prolínaly, a to tak, že kultura podmíněná křesťanstvím přejímala prvenství. Zlaté století polských dějin (16. stol.) představuje kulturní rozvoj v celoevropském měřítku. Stačí zde zmínit rozvoj univerzit, měst, vojenské síly či zeměpisné rozlohy Polska, které v onu dobu bylo největším státem Evropy.

Renesanční období v Polsku znamenalo především prolínání vlivů italských, a to zejména díky působení manželky krále Zygmunta Starého (1467–1548) Bony, z rodu Sforzů (1494–1557). Typickým příkladem jejího působení je Wawel, sídlo polských králů v Krakově. Renesance znamenala také velký rozkvět tzv. zlaté šlechtické svobody (souboru práv a privilegií přiznaných šlechtě za tzv. Pierwszej Rzeczypospolitej – První republiky – od poloviny 15. stol. do r. 1795), jejímž vrcholem je konstituce Nihil Novi nisi communae consensu (Nic nového bez všeobecného souhlasu), schválená v roce 1505 na sejmu radomském. Král na základě této konstituce nemohl vydávat žádná zásadní rozhodnutí bez souhlasu šlechty. Význam šlechty je pro polské dějiny a posléze i pro polskou kulturu nesmírně významný. Vzorce chování přejímané šlechtou v různých obdobích od různých států, byly následně přejímány všeobecnou pospolitostí. Proto se velmi často můžeme setkat s tvrzením, že polská kultura je kulturou šlechtickou.

Znamená to, že zásadní vliv na formování podoby polské kultury měla šlechtická vrstva (pro porovnání: o české kultuře se často mluví jako o kultuře plebejské, tedy té, která byla formovaná většinovou společností; v moderní době za příklad může posloužit próza Bohumila Hrabala a její vliv na široké masy). S místem šlechty v Polsku je také spojená tzv. šlechtická demokracie, tedy politický systém, který garantoval šlechtě právo hlasování a rozhodování o budoucnosti státu (tento systém měl být příkladem tolerance a rovnoprávnosti uvnitř šlechtického stavu, což bylo na tehdejší dobu evropským fenoménem).

Je třeba podotknout, že význam šlechty v Polsku byl (po Španělsku) největší v Evropě. Vrcholné projevy tehdejší kultury byly spojené se jmény vycházejícími ze šlechtických rodů. Zlatá šlechtická svoboda měla však i své stinné stránky, které ve svém důsledku přivedly Polsko ke krachu v podobě trojího dělení mezi tří největší mocnosti Evropy 18. stol.: Rakouska, Ruska a Prus. Poslední zábor byl proveden v roce 1795 a od tohoto roku až do roku 1918 Polsko zmizelo z mapy Evropy jako svobodný stát. Boje za svobodu však nikdy neustaly. Proto pro vědomí polské kultury a jejich projevů je tento aspekt velice důležitý. Poláci považují boj za svobodu za jednu z největších hodnot svých dějin a proto jsou v tomto bodě velice citliví. Nostalgická a tragická touha po svobodě se projevuje ve všech dílech polské kultury. Mazurky Fryderyka Chopina psané

za emigrace ve Francii či sonety Adama Mickiewicze jsou toho zářným příkladem. Moderní polská kultura (počínaje rokem 1918) je doprovázená ethosem svobody a boje o zachování tradičních hodnot.

Projevy současné polské kultury

S ohledem na různorodost forem a mnohotvárnost obsahů je charakteristika současné polské kultury a jejích projevů velice obtížná a ve formě popularizačního článku vždy nedostatečná. Obraz polské kultury vytváří celá řada osobností z oblasti výtvarného umění, literatury, hudby či duchovního života. Tato pestrá mozaika má svá specifika a charakter. Na následujících řádcích se pokusíme poukázat alespoň na některé z těchto projevů, které podle našeho názoru tvoří reprezentativní vzorek přibližující současnou polskou kulturu. Soustředíme svou pozornost na exemplární kulturní proudy, jimiž jsou: literatura, divadlo, hudba, film a výtvarné umění.

Literatura

Polská poezie je v zahraničí velmi dobře známa. „Někteří mají rádi poezii“ napsala nositelka Nobelovy ceny Wisława Szymborska (nar. 1923). V Polsku by se dala parafrázovat její slova s tím, že zde „mnozí milují poezii“. I přes krizi četby má poezie v Polsku své pevné místo. Čím to? Možná je to způsobeno zvláštní „měkkostí“ jazyka, plného „šelestů“ připomínajících šum listů, a celé řady dalších, v jiných jazycích neznámých znaků jako „ó“ (čti „u“), „ž“, „q“ (čti „ou“) atd... Určitou roli zde hraje také romantická představa o nezapustitelném místě poezie ve formování polské národní identity. Nikoliv bez významu je také období komunismu, ve kterém byl poeta vnímán jako strážce a obránce slova. Mezi takoveto spisovatele patří nedávno zemřelý, druhý ze současných polských nositelů Nobelovy ceny, Czesław Miłosz (1911–2004). Jeho básnická tvorba je charakteristická metaforickým vizionářsko-symbolickým jazykem, jenž hraničí s prózou. Miłosz se pokouší o filosoficko-náboženskou epifanii. Tvorba Miłosze prochází naskrz různými proudy moderní literatury.

Jiným básníkem největšího formátu je Zbigniew Herbert (1924–1998), legenda polské literatury a boje za vznešenost lidského ducha. Jeho něžně ironické a humorné básně popisují drama jednotlivce v zajetí monstrózních ozubených kol historie. Slavný Pan Cogito, hrdina mnohých Herbertových básní a básnických sbírek, nás učí jak bojovat s krajní pochybností, i když stojíme na kraji propasti.

Nedefinovatelný tvůrce Tadeusz Różewicz (nar. 1921), mystický spisovatel, i když sám obracený k tichu a mlčení, zneklidňuje čtenáře a vybízí k proměně pohledu. Je

považován za klasika a zároveň představitele avantgardy, předchůdce postmoderny a zároveň tvůrce zjevující sféru vnitřní duchovní zkušenosti.

Žijící stálice polské poezie Adam Zagajewski (nar. 1945), básník krásného, impresivního a symbolického jazyka, kterým se snaží zaznamenat různé aspekty lidského bytí. Tvůrce, jenž si je velice dobře vědom lidské slabosti, portrétista mnohdy velice spleťitého života, nejednoznačnosti světa. Jeho báseň „Zkus opěvovat zmrzačený svět“ byla ve Spojených Státech uznána za nejvýstižnější literární komentář po útoku na World Trade Center.

Polskou literaturu proslavili nejen básníci, ale také tvůrci jiných žánrů. Jedním z nejslavnějších je Stanisław Lem (1921–2006), vynikající představitel literatury science-fiction. Je autorem na celém světě slavných *Solaris* a *Kyberiády*. Lem vytvořil vlastní filosofickou odnož science-fiction. Sám povoláním lékař a teoretik vědy se stál univerzálním „hledáčem moudrosti“, filosofem a badatelem cest, které se objevují před lidstvem v rozvoji vědy a technologie.

Vizionáři jiného druhu byli Bruno Schulz (1892–1942) a Stanisław Ignacy Witkiewicz (1885–1939), jenž je znám spíše pod pseudonymem Witkacy. Schulz, polský Žid, skromný učitel kresby a ručních prací na gymnáziu v Drohobyci, byl v roce 1942 zavražděn gestapem. Zanechal po sobě pouze dvě malé sbírky povídek a několik esejů. Pouze zdánlivě popisuje Schulz události z dětství a mládí, scény maloměstské reality, postavy příbuzných a rodičů, a jiné fantaskní představy svého dětství a mládí. Ve skutečnosti však, podobně jako u Kafky, Schulzovy spisy jsou soukromou mytologií a velkým, poezií nasáklým, metafysickým traktátem o světě a člověku. Witkacy byl jednou z nejpozoruhodnějších a nejoriginálnějších uměleckých postav 20. stol. Všeobecně vzdělaný, i když nikdy nechodil do školy (o jeho vzdělání se staral jeho otec, vynikající malíř Stanisław Witkiewicz), romanopisec, tvůrce dramát, filosofických a estetických traktátů. Zabýval se fotografií, kresbou, malbou a dokonce sám skládal krátká hudební díla. Byl vynikajícím, ač velice skeptickým pozorovatelem tehdejší doby. Věřil krizi západní civilizace a zánik kultury, která byla tvořena mimořádnými osobnostmi, a zvěstoval příchod nové masové diktatury zbavené duchovních potřeb. Svou vizi nadcházející groteskní katastrofy lidstva mnohokrát ukazoval ve svých fantaskních dramatech a románech.

Doposud jsou překvapující a zároveň velice aktuální a objevná pozorování Witolda Gombrowicze (1904–1969). Mnohé intelektuální elity (existencialisté, strukturalisté, dekonstruktivisté) čerpaly inspiraci právě u tohoto mimořádného spisovatele. Jeho specifikum tvoří schopnost uchopení člověka v jeho psychologických vztazích s jinými lidmi

a v kulturním dědictví vlastní existence. Gombrowiczowa „filosofie formy“ přináší do literatury člověka jakožto bytost hledající autenticitu, avšak zároveň plnou groteskních nestálých proměn a pochybností, neustále deformovanou očekáváními ostatních, závislou na vyznávaných pojmových systémech, konformitě. Tato bytost tvoří sebe sama v neustálých střetnutích se sebou a s ostatními.

Posměvačný tón a ironické pojetí všech posvátností a autorit se objevuje ve tvorbě autorů mladší generace, mezi které se zařazují především dva dramaturgové: Sławomir Mrożek (nar. 1930) a Janusz Głowacki (nar. 1938). Ironický odstup a absurdní humor, objevující skrytý smysl událostí, a tomu, co je jednotlivé dávající univerzální smysl, je také předmětem tvorby Jerzyho Pilcha (nar. 1952). Zmíněný autor se jakoby vysmívá, jakoby koketuje a hraje si s jazykem ve zlidovělé formě, avšak pod pokrývkou oné „povrchnosti“ jsou zakomponovány hluboké obsahy.

V současnosti jsou v Polsku nejpopulárnější spisovatelé, kteří důvěřují ve slovo a jeho schopnost popsat svět, ale kteří se zároveň dotýkají metafysických sfér, které odhalují podivnost existence. Promíchanost sensuální krásy s velkými dějinnými událostmi, duchovní složky s tělesností, paměti a zapomenutí, je materiálem pro tvorbu Olgy Tokarczuk (nar. 1962). Tato autorka je považovaná za jeden z nezpochybnitelných objevů polské literatury v posledních letech.

Dobrodružství spojené s objevováním pravdy, svědčící o nepoznatelnosti světa, jsou předmětem literárního zajmu Pawła Huelle (nar. 1957). Už v jeho debutantském románu jsou na první pohled obyčejné události symboly tajemství. Jeho styl – napůl kriminální, napůl parabolický a plný metaforických dějinných stop – je možné číst zároveň jako autobiograficko-politické dobrodružství a zároveň jako filosofický traktát.

Stefan Chwin (nar. 1949) je autorem děl, jejichž atmosféra je přeplněná mystériem a lahodnou melancholickou fikcí. Svět a člověk v něm je obklopen neřešitelnými situacemi. V takové atmosféře se autor ptá na základní otázky: „co znamená existovat“?, „je možné přelstít smrt“? Autor popisuje svět, který mizí a přechází z našich rukou do rukou jiných; je to symbol prázdnoty a opuštěnosti, cizosti světa a nenavratitelnosti minulosti. Avšak pokud existuje křehké, nedokonalé a nejisté, jedinou věcí, kterou je možné udělat, je o tom vyprávět, vyprávět o jeho křehkosti a slabosti.

Zcela odlišná situace je v případě Andrzeja Stasiuka (nar. 1960). Neklidná povaha (nezbědný žák, vojenský dezertér, pacifista) se zrcadlí i v jeho díle plném dobrodružství, útěků od spořádanosti světa, boje proti sobě a proti jakýmkoli determinacím. Hrdinové jeho příběhů se pohybují v mezních situacích zcela běžně, náhlá změna není ničím neobvyklá.

Současná polská literatura je plná zvuchých jmen a velkých literárních talentů. Při výběru, který je nutně selektivní, nemůžeme alespoň nezmínit vynikajícího reportéra, v tomto roce zesnulého Ryszarda Kapuścińskiego (1932–2007), dále jednoho z největších polských spisovatelů 20. století Gustawa Herlinga-Grudzińskiego (1919–2000), vynikajícího pozorovatele evropských a celosvětových proměn, či Hannu Krall (nar. 1937) brilantně popisující člověka ve spleti dějinných krutostí.

Je zřejmé, že charakteristika současné polské literatury je velice částečná a povrchní, avšak pro první seznámení se zmíněnými autory může posloužit jako odrazový můstek k četbě jejich textů.

Divadlo

Nejdůležitější divadelní událostí druhé poloviny 20. století v Polsku se odehrály mimo oficiální scény a byly spojeny především se jmény Jerzyho Grotowského (1933–1999) a Tadeusze Kantora (1915–1990). Jejich umělecké vize proměnily způsob uvažování o scéně, herci, roli a určení divadla.

Grotowski ukázal, že představení může být procesem proměny, které se účastní jak herci tak diváci. V roce 1956 založil Divadlo třinácti řad (Teatr 13 Rządów) později zvané Laboratorium. Divadlo Laboratorium realizovalo představu chudého divadla, ve kterém nejsou dekorace, kostýmy, charakterizace, a kde centrem pozornosti je herec a jeho výkon. Grotowského divadelní představení byla známá nejen v Polsku, ale také v zahraničí. Jeho vize divadelní proměny ovlivnila mnohé evropské divadelní režiséry. Od roku 1985 Grotowski působí v Itálii v divadle Pontedera, kde se soustřeďuje na teoretickou, pedagogickou a mimodivadelní činnost.

Tadeusz Kantor byl nejen divadelním režisérem, ale také vynikajícím malířem a scénografem. Byl tvůrcem avantgardního divadla Cricot 2. Jeho představení ze série „divadla smrti“ intenzivním způsobem exploatovaly mechanismus paměti a vzpomínek. Kantor byl hlavním hrdinou tohoto experimentu. Vytvořil originální, individuální divadelní jazyk.

Z dalších divadelních tvůrců polské kultury je potřeba zmínit alespoň Andrzeja Wajdu, Jerzyho Jarockého, Jerzyho Grzegorzewského či Józefa Szajnu. Z nejnovějších tvůrců pak velice pozoruhodným režisérem je Krystian Lupa, jehož mnozí nazývají básníkem divadla. Divadlo v interpretaci Lupy je způsobem objevování tajemství života, bytí a cestou k mystickému prožitku. Režisér zápasí s takovými tématy, jakými jsou: problém rozpadu ducha, krize hodnot či konec tradičního evropského světa.

V posledním desetiletí 20. století se objevily na divadelní scéně neotřelé postavy jako Anna Augustynowicz, Grzegorz Jarzyna, Krzysztof Warlikowski či Agnieszka Glińska.

Hudba

Polská hudební scéna je natolik různorodá, že je obtížné se v rámci popularizačního článku zmínit i jen o jejích nejdůležitějších proudech a osobnostech. Proto i v tomto případě bude náš výběr velice subjektivní a separátní.

Za prvního tvůrce současné polské hudby je považován Karol Szymanowski (1880–1937). Jeho tvorba je silně ovlivněná folklorem Podhala. Skladatel Karol Szymanowski je chápán jako iniciátor a tvůrce národního stylu, podobného tomu jaký utvářel v 19. století Fryderyk Chopin. Po druhé světové válce Szymanowski vychoval generaci svých velkých nástupců: Witolda Lutosławského (1913–1994), Henryka Mikołaja Góreckého (nar. 1933), Wojciecha Kilara (nar. 1932), a Krzysztofa Pendereckého (nar. 1933). V 60-tých letech 20. století polská skladatelská škola měla ve světě věhlasné jméno. Do výše zmíněných skladatelů je potřeba započítat také Andrzeja Panufnika (1914–1991), Romana Palestra (1907–1989), Pawła Szymańskiego (nar. 1954), Eugeniusza Knapika (nar. 1951) a autora mladší generace Pawła Mykietyna (nar. 1971).

Dalším hudebním směrem po vážné hudbě, který zásadním způsobem rezonuje ve světě, je polský jazz. Jazzové hnutí v Polsku má dlouhou tradici. Největší rozkvet jazz zaznamenal paradoxně v 50-tých a 60-tých letech 20. století. Silnou a originální skupinou byli jazzoví hudebníci reprezentující tzv. jazz fusion a elektrický jazz. Zde především vyniká Michał Urbaniak (nar. 1943). Avantgardní syntézou klasické hudby a jazzu (především free jazzu) je Third Stream, který reprezentují Tomáš Staňko, Michał Zduniak, Władysław Jagiełło. V Polsku se rozvíjí také avantgardní směr nazývaný jeho tvůrci jako jas, který je spojením proudů nové vlny: free jazzu, současného rocku, surrealistického instrumentálního divadla a poezie. Vynikající postavy polského jazzu jsou nejen hudebníci (Krzysztof Komeda Trzcinski, Zbigniew Namysłowski, Andrzej Ptaszyn Wróblewski, Janusz Muniak, Andrzej Jagodziński, Leszek Możdżer, Włodzimierz Nahorny) ale také světově proslulé vokalistky Urszula Dudziak, Grażyna Auguścik či poslední dobou Anna Maria Jopek (velmi dobře známá také v České republice).

Polsko se může pyšnit také celou řadou jazzových festivalů světové úrovně: Jazz Jam-boree, Warsaw Summer Jazz Days, Era Jazzu, Zaduszki Jazzowe, Jazz nad Odrou, Jazz na Kresach a mnoho dalších.

Film

Samostatnou kapitolu současné polské kultury tvoří filmová hraná, dokumentární a animovaná tvorba. Omezíme se zde pouze na vyjmenování několika režisérů a filmů. Králem mezi režiséry je Andrzej Wajda (nar. 1926) a celá řada jeho, různými cenami korunovaných, filmů: Kanály, Člověk ze železa, Člověk z mramoru, Krajina po válce, Veselka, Březový háj a mnoho dalších. Neméně úspěšným režisérem byl také Krzysztof Kieślowski (1941–1996) a jeho Tři barvy: Bílá, Červená, Modrá, Dvojí život Veroniky, Amatér či série Dekalog. Stále velice aktivním režisérem je oskarový Roman Polański (nar. 1933) a v poslední době velice proslavený Pianista, či nejnovější Oliver Twist. S Českou republikou je úzce spojená Agnieszka Holland (nar. 1948), absolventka pražské FAMU. Málokdo nezná její díla Evropa, Evropa či Oliver, Oliver.

Český filmový divák zná jistě Jana Jakuba Kolského (nar. 1956) a jeho filmy Janko Vodnář či Ten co hraje z talíře, ale také Ryszarda Bugajského (nar. 1943) a jeho film Výslech, oceněný v Cannes za nejlepší ženský herecký výkon.

Na následujících řádcích se omezíme pouze na seznámení čtenáře se základními postavami polského kina. Mezi fabulární režiséry, o nichž je nezbytné se zmínit, patří: Maciej Dejczer, Mariusz Treliński, Władysław Pasikowski, Juliusz Machulski, Jerzy Hoffman, Aleksander Ford, Robert Gliński, Krzysztof Zanussi a další. Z dokumentaristů je potřeba jmenovat alespoň Marcela Łozińskiego, Macieje Drygase, Andrzeje Fidyka, Wojciecha Staronie, Ewu Borzęckou. Animovaný film reprezentují: Zbigniew Rybczyński, Piotr Dumała či v poslední době Tomasz Bagiński.

Výtvarné umění

Současné polské umění je známo především díky dílům Tadeusze Kantora, Władysława Strzemińskiego, Jana Cybise, Józefa Szajny, Magdaleny Abakanowicz, Jerzyho Nowosielského, Romana Opalki či Krzysztofa Wodiczki. Za zmínku stojí slavná polská škola plakátu (zejména 70-tá léta 20. století) Henryka Tomaszewského, Tadeusza Trepkowského, Waldemara Świerzyho, Jana Lenicy a Jana Młodożeńca. Byla to forma plakátu filosofického, jednoduchého jak ve formě tak ve výrazu, až na hranici abstrakce. V 80-tých letech po zavedení válečného stavu umělci bojkotovali oficiální instituce a byli semknuti zejména kolem intelektuálních (např. Jerzy Kalina) a duchovních elit katolické církve, která se stala relativně svobodnou půdou nejen pro uměleckou tvorbu.

V posledních letech zajímavými postavami polského výtvarného umění jsou: Katarzyna Kozyra, Zofia Kulik, Zbigniew Libera, Jadwiga Sawicka, Marcin Maciejowski a mnozí další. Zmínění autoři tvoří skupinu, o které by se z určitou nadsázkou dalo říci, že je renesancí polské malířské tvorby. Závěrem je nutné konstatovat, že úkol napsat článek o současné polské kultuře je velice nesnadný a podařilo se nám jej naplnit pouze fragmentárně. Polská kultura podobně jako většina místních kultur prochází etapou sebevymezení ve vztahu k tzv. kultuře globální. Podobně jako jinde, i v Polsku se skupiny umělců odmítají bezmyšlenkovitě identifikovat s „pseudo“ globální kulturou a svou tvorbou přispívají ke specifiku evropské kultury, již je celá škála často velice odlišných národních kultur. Tím přispívají ke zdůraznění významu evropské kultury jako jednoty v mnohosti.

Literatura:

Polska około roku 1300. *Państwo, społeczeństwo, kultura, Neriton*, Warszawa, 2003;
Sławomira Wronkowska (ed.), *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, Zakamycze, 2005;
Czechy i Polska na szlakach ich kulturalnego rozwoju, Międzynarodowe, Centrum Kultury, 1998.
Jakub Zdzisław Lichański (ed.), *Między Oświeceniem i Romantyzmem - kultura polska około 1800 roku. IV*
Polsko-Niemiecka Konferencja Polonistyczna, DiG, 1997;
Justyna Bajda, *Poezja a sztuki piękne*, DiG, 2003. Folklor. Polska kultura ludowa, Bosz, 2001.
Janusz Maciejewski, *Obszary i konteksty literatury*, DiG, 1998.

Prameny:

Encyklopedia Polska, *Historia, geografia, kultura i nauka*, Publicat, Warszawa, 2004;
Encyklopedie Wikipedia. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Polsko> 6. 4. 2007.

Jana Gullová

Kulturní rozdíly mezi námi a Polskem nejsou velké, přesto však existují. Poláci jsou velmi hrdým národem se silnou tradicí a náboženskými kořeny. K jednání nutno přistupovat s porozuměním a tolerancí, avšak s vědomím vlastní kulturní příslušnosti.

Styl komunikace

Při oslovování v polštině užíváme slov Pan a Paní a to i pro mladé dívky. Slovo paní znamená zdvořilostní vykání, nikoliv zdůraznění faktu, že dotyčná osoba je vdaná. Své obchodní partnery je naprosto nezbytné oslovovat funkcí. Muži ženám a chlapci dívkám při setkání často líbají pravou ruku a to i v obchodním styku. Znamé ženy či dívky se často mezi sebou (případně i s muži či chlapci) líbají na tváře. Své emoce vyjadřují nejen slovy, ale i gestikulací (pohybem rukou, mimikou apod.). Muži mezi sebou si podávají ruce.

Obchodní jednání

Poláci jsou velmi zdatní, cílevědomí a zkušení obchodníci. Říká se, že „Polák se spolčí i s ďáblem, aby udělal kšeft a vydělal“. Na jednání bývají dobře připraveni a patří k mimořádně tvrdým obchodníkům, kterým nechybí sebevědomí, velká asertivita a průbojnost až drzost. Na jednání si také vždy vyhradí dost času. Sledují svůj předem stanovený cíl a rozhodně nejsou ochotni se dohodnout za každou cenu. Zajímá je momentální zisk, nedívají se příliš do budoucnosti. Používají různých kalých i nekalých taktik, jednají stylem „vítězství – prohra“. S ústupky nijak nepospíchají a většinou očekávají, že jako první ustoupí partner. Jsou si vědomi svého velkého polského trhu. Co do rozlohy i počtu obyvatel je tento trh asi 4krát větší než trh český. Jsou velmi hrdí, nacionalističtí. Mají velmi vyvinuté patriotické cítění a kritiku „všeho polského“ vnímají velmi negativně. Při jednání s partnery z „malé“ České republiky mohou vystupovat nadřazeně.

Jsou velmi trpěliví a mají tendence diktovat podmínky obchodu. Chovají se impulzivněji než Češi. Neváhají ani zvýšit hlas, mohou se i rozčítit či rázně z jednání odejít. Jestliže jsou stranou prodávající, pak cenu řádně nadsadí, jestliže jsou kupujícími, dávají až směšně nízké nabídky. Smlouvání o ceně i o ostatních podmínkách obchodu má v Polsku tradici a je samozřejmostí. Obchodní jednání připomíná dlouhý boj, ve kterém si ověřují vlastní schopnosti a sílu. Jednání se několikrát opakují a prodlužují.

Polští obchodníci se nebojí konfliktů a nemají problém říci přímo „ne“. Jednorázová kratší služební cesta na jednání do Polska nedává mnoho prostoru pro solidní výsledek a dosažení kompromisu. Poláci jednají vždy v týmu a je nutné očekávat, že všichni členové týmu budou tvrdými vyjednávači. Seznamovací fáze bývá krátká, přechází se rovnou k věci. Veškerou dokumentaci, katalogy a nabídky je nejlépe předložit v polštině. Své zboží musíme umět prodat, vychvalovat, zdůraznit jeho přednosti a kvality. České firmy by měly dbát i na grafickou úpravu všech písemností.

Polská etiketa se vyznačuje velkou zdvořilostí a přísným dodržováním pravidel, což vyplývá z historických tradic. Na smluvených schůzkách se očekává dochvilnost, ale její případné nedodržení není takovým problémem, jako v některých jiných zemích, např. ve Švýcarsku. Zpozdit se na setkání 10 až 20 minut je naprosto běžné. Přijít na schůzku dříve je nevhodné. Navštívenky jsou v Polsku velmi populární, má je téměř každý a je vhodné dát svou vizitku každému, s kým se setkáme. Vizitky nemusí být přeloženy do polštiny, plně postačí vizitky české nebo anglické.

Své obchodní partnery je naprosto nezbytné oslovovat funkcí. Na funkce si Poláci potrpí a své partnery oslovují vyšší funkcí, než skutečně zastávají, např. náměstka ministra oslovují „pane ministře“, náměstka ředitele oslovují „pane řediteli“ apod. Vhodná doba pro jednání je dopoledne po 10 hodině. Není vhodné nabízet jednání před 10 hodinou ráno ani večer, či po 16 hodině. Poláci jsou velmi pohostinní. V průběhu jednání nabízejí občerstvení – kávu, džusy apod. Partnery zvou do svých domovů (návštěvy se nezouávají), i když nejčastějším pozváním v obchodních kruzích je pozvání do restaurace. Jestliže Poláci pozvou své partnery na společnou akci, pak vždy útratu zaplatí – je to do jisté míry otázkou prestiže. Očekávají však, že jim partner pozvání oplatí ještě v průběhu pobytu v Polsku nebo při jejich návštěvě v České republice. Poláci rádi cestují a dá se říci, že jsou Čechům nakloněni přátelsky. Při prvním seznámení a v průběhu prvních kontaktů se nedá říci, že jde o usměvavé a nějak zvlášť přívětivé lidi. Při bližší známosti se situace mění. Známí lidé jsou navzájem velmi přátelští, relativně upřímní a velmi pohostinní. Mají rádi humor, často i na úkor svých společníků.

V hospodářské praxi nejčastějším pozváním je pozvání na pracovní oběd, který se však koná kolem 16–17 hodiny odpoledne. Večeře začíná kolem 20 hodin. Pracovní snídaně se konají kolem jedné hodiny odpoledne. V běžných pohostinských zařízeních je pravidlem platit ihned po donesení příslušného nápoje nebo pokrmu, ne tak jako u nás, až při odchodu.

Vzhled, móda

Poláci se oblékají velmi elegantně. Polsko je známým průkopníkem módy v „naší“ části Evropy. Společenské postavení se v Polsku rozhodně vytváří i oblečením, bydlením, autem, světové značky, trávením volného času, dovolené apod. Ve společnosti se vytvářejí hierarchické vztahy, které jsou v běžném životě plně akceptovány a promítají se i do vztahů mezi nadřízenými a podřízenými. Oblečení vystihuje postavení člověka. Polské ženy jsou vždy velmi elegantní, upravené, vznešeně oblečené a udržují krok s módou. Ve vyšších kruzích je především v hlavním městě večer oblíbený smoking.

Muži nejsou tolik ovlivňováni módou jako ženy, preferují spíše tradiční nebo klasický styl. Na druhé straně ženy mají zase nižší cenové očekávání. Dalším faktorem ovlivňujícím nákupní zvyklosti je příjem. Vyšší příjmové skupiny často jezdí do zahraničí nakupovat nejnovější západní modely, střední třídy dávají přednost oděvům domácí výroby, které odrážejí západní módní trendy. Rozdíly teplot způsobují, že letní a zimní oblečení se značně odlišuje. V létě se dává přednost světlým barvám a nosí se lehké, nemackavé oděvy, v zimě se nosí tmavé oblečení z teplých tkanin. Jaro je někdy spojováno s barevnými odstíny, zatímco podzim odráží podmanivé přírodní tóny zelené a hnědé.

Svátky

Poláci rádi slaví a zachovávají staré zvyky a tradice, hlavně pak církevní svátky, jako jsou Vánoce, Velikonoce, Boží tělo, Nanebevzetí Panny Marie aj. Státními svátky jsou Velikonoční pondělí a 1. května Den práce.

K důležitějším státním svátkům patří i Svátek nezávislosti 11. listopadu, výročí podepsání první polské Ústavy 3. května 1791 a výročí založení hnutí Solidarita 31. srpna. Poláci rádi oslavují i novější svátky, jako je Den matek (26. května.), Den babiček (21. ledna) nebo Den dětí (1. června). Populární jsou poutě na posvátná místa. U katolíků je cílem kultovní klášter na Jasné hoře (Jasna Góra) u Čenstochové, židé směřují k hrobu Tzaddika v Lezajsku, ortodoxní křesťané do místa Grabarka. Oblíbenou tradicí jsou 30. listopadu oslavy Dne svatého Ondřeje, které pro věřící Poláky představují poslední příležitost oslavovat před adventním půstem.

Náboženství

Polské obyvatelstvo je mnohem religióznější než české. Převládá římsko-katolická církev (90,8% obyvatel), k jiným náboženstvím jsou spíše netolerantní. V neděli ráno je možno vidět celé průvody slavnostně oblečených lidí směřujících do kostelů, svědčí o tom i sošky Panny Marie umístěné na zahradách před rodinnými domy apod. Také význam církevních představitelů a církví vydávaných tiskovin je značný. O velkém vlivu katolické církve svědčí i dvě nejznámější rádiové stanice Radio Maria a Radio Josef, jež patří katolické církvi. Samozřejmostí jsou velké oslavy náboženských svátků především na vesnicích.

V době svátků je omezen provoz vlaků, autobusů a většina obchodů i restaurací je zavřená. Obyvatelé využívají svátků k odpočinku a k návštěvě příbuzných. V některých rodinách dodržují v pátek půst, tj. nejedí maso. Většina Poláků nerada slyší žerty nebo narážky na víru nebo na papeže, který je v Polsku přímo uctíván. Dokonce i lidé, kteří to navenek příliš okatě neprojevují, jsou v nitru hluboce věřící a při nevhodné narážce by se mohli snadno urazit. Rozdíly mezi městem a venkovem jsou obrovské a také je nelze kritizovat.

Martina Gazdíková

Historické kořeny Romů

Historie – prvopočátek Romů je nevysvětlitelná záhada, která přitahuje k jejímu rozluštění řadu významných historiků, lingvistů a etnologů. Jak může existovat národ, který nezná vlastní historii? A jak teprve může existovat člověk, který se nemůže opřít o kořeny svého lidu? Důležitý pro národ a pro jeho sebeuvědomování bývá původ lidu a samý počátek dějin.¹

Původ Romů nebyl po dlouhá staletí objasněn. Od raného středověku v Evropě panovala představa o egyptském původu Romů. Dokladem toho může být záznam německého kronikáře z období kolem roku 1350, kdy Ludolph von Sundheim tvrdil: „Říkají jim Egyptané, neboť pocházejí z rodu faraónů.“ Svědectví Ludolpha de Sudheim je důležité tím, že zapsal dvě romská slova – Mandopolini sive Mandindes, De Sudheim nazývá egyptský lid označením man dindes, což v romštině znamená „mně dali.“

Egyptskou legendu zaznamenal nejen Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic na počátku 17. století, ale také ji vyprávěl romský chlapec při výslechu na Moravě roku 1747. A tak zatímco těmito zprávami byla po staletí doložena stará legenda, ukázal významný španělský spisovatel Miquel de Cervantes Saavedra, v téže době jako Kryštof z Polžic jinou cestu, kterou by se mělo bádát dále. Za Cervantesovy zprávy plyne jasná představa o skutečné vlasti Romů. V testamentu, na sklonku svého života, položil Romovi otázku, kde asi leží jeho vlast a Rom bez rozpaků ukázal na Nil. Cervantes mu na to odpověděl: „Nikoli krajina v povodí Nilu, nýbrž v povodí řek Gangy a Indu je vaše vlast!“ Přesto egyptská legenda v různých variantách žila dále. Je pravděpodobné, že pověsti poutající Romy ke starému Egyptu se opíraly o nějaký historický základ či historickou událost.²

Na indický původ Romů poukázal jako první v roce 1763 I. Vályi pocházející z tehdejších Uher. Na základě srovnání dialektu, jímž mluvili indiští studenti na univerzitě v Leydenu a romštiny, kterou znal z Uher, došel k závěru, že pravlastí Romů je pravděpodobně Indie. Badatelé se dodnes neshodli na určení přesnějšího místa v Indii. Avšak první, kdo tuto historku uvedl, byl slovenský vzdělanec Samuel Augustini ab Hortis ve své německy psané práci, jejíž titul v českém překladu zní: O dnešním stavu, zvláštních mravech a způsobu života, jakož i o ostatních vlastnostech a dovednostech Cikánů v Uhersku. Poté se filologové, Angličan W. Mardsen, Němci J. C. CH. Rüdiger a H. M. G. Grellman, začali zabývat jazykovědným srovnáním romštiny a indických jazyků a přišli na to, že

¹ Srov. Jařabová, Z. *Černobílý život*. Olomouc, 2000, s. 20 – 22

² Srov. Daniel, B. *Dějiny Romů*. Olomouc, 1994, s. 13 – 16

romština je jazyk novindický, vývojově starší než současná hindština, a na druhé straně vývojově mladší než sanskrť, v němž se už několik tisíc let před n. l. skládaly posvátné spisy védy, eposy Mahábrhárátam a Rámájánam, filozofické traktáty Upanišády a mytologické spisy Purány.

Uvádí se, že romština má s ostatními indickými jazyky více než 60 % společných etymonů, to je slovních základů hodnocených z hlediska jazykového původu. Z odborníků lingvistů a historiků tedy nikdo dnes nepochybuje, že Romové pocházejí z Indie. Indie je ovšem svým způsobem výjimečná země, je dvaatřicetkrát větší než Česká republika, je rozdělena na 26 států. Indická ústava uznává 18 úředních jazyků, avšak dalšími čtyřmi tisíci jazyků a dialektů hovoří nespočetné etnické skupiny. Od nejstarší nejvyspělejší indické civilizace se do dnešní doby datuje více než pět tisíc let.³

Archeolog John Marshall teprve v roce 1921 objevil naleziště této civilizace v Sindhu – dnešním Pakistánu. První naleziště archeologického průzkumu bylo nazváno MOHEN-DŽODÁRO, Návrší mrtvých. Velikost mohendžodárské civilizace charakterizovala, že se nejedná jen o izolované městské sídliště, ale centrum rozlehlé říše se zásobovacím systémem.⁴ Dalším objevem bylo sesterské město Harappa nemensiho rozsahu, vzdáleného od prvního objeveného města 640 km severovýchodním směrem. Nově nalezená města se rozkládala na daleko větší ploše než jakákoliv jiná známá starověká civilizace v Mezopotámii nebo v Egyptě. Dodnes bylo nalezeno přes 70 nalezišť této velkolepé kultury, která nesla název kultura poříčí Indu nebo protoindická.

Radiokarbonové zkoušky prokázaly, že už kolem 3. st. př. n. l. plně rozkvétala a svou pozici si udržela do 2. st. před n. l. Je víc než pravděpodobně, že její počátky sahají do doby ještě mnohem starší. Historiky překvapila technická vyspělost a vybavení každého domu koupelnou a klozety s dokonalým kanalizačním systémem ústícím do krytých ústředních kanálů podél hlavní ulice s otvory pro pravidelné čištění a údržbu. Všechno bylo uspořádáno do pravoúhlého uspořádání, obdiv patří také promyšlené organizaci centrální správy, která dohlížela na pořádek a čistotu města s více než 30 000 obyvatel.

Na pahorku asi 16 m vysokém bychom marně hledali vladařský palác, pevnost nebo kostel. Místo toho se tu našel bazén o rozměrech 11,7krát 6,9 m o hloubce 2,4 m dokonale vyzděný pálenými cihlami navzájem pospojovanými živici, aby voda neprosakovala do půdy. Nechyběly ani schody pro vstup do bazénu a dokonce ani kabinky. Největší budovou tohoto rozlehlého města byla ústřední sýpka nedaleko bazénu, dostatečně objemná, postavená na cihlové plošině a vybavena větracími průduchy, aby do ní vešla zásoba zrní pro početné obyvatelstvo. Dále byla objevena hala o rozměrech 70krát 24 m sloužící k neznámému účelu.⁵

Další záhadou jsou tisíce pečetidel, čtvercového formátu s propíchnutým držákem, zhotovených ze steatitu, vypálených cihel, aby získaly bělavou povrchovou glazuru. Dolní polovinu vyplňuje reliéfní obrázek se zvířecími, rostlinnými a náboženskými motivy, nad nimiž je umístěn text se znaky, o kterých se neví nic – zda jsou to hlásky, slabiky nebo slova. Všechny moderní pokusy o jejich rozluštění selhaly. Pečetní destičky nasvědčují tomu, že měly ryze praktickou povahu – označit vlastníka nákladu, který doprovázely. Značný počet se našel v Mezopotámii, kam se zřejmě dostaly společně s importovaným zbožím.⁶

Na pečetidlech se našlo zobrazení, které silně evokuje představy spojené s bohem Šivou, jehož nevédský původ je zcela nepochybný. Šiva je označován domácí tradicí za prvního učitele jógy a pánem zvířat. Dále se tu objevuje zajímavá analogie v důrazu na čistotu. Hinduismus přikazuje svým vyznavačům každodenní koupel, nejedná se o hygienické umytí těla, ale o udržení rituální čistoty. Před oslovením boha je potřeba si vypláchnout ústa, před vstupem do chrámu si omýt nohy. Jihoindické chrámy vlastní také bazény, takže není pochyb, že bazén mohendžodárského obyvatelstva sloužil k obdobným účelům.⁷

Co do mnohosti výskytu i úrovně zpracování zaujímají mezi produkty harappské kultury přední místo výrobky místních hrnčičů: nádoby různých, nezářídka vystříbených tvarů, vázy, poháry, mísy a talíře, někdy s černým zdobením na podkladě červeném ať už linkami a ornamenty nebo s rostlinnými a zvířecími motivy. Ještě zajímavější jsou pak nespočetné hliněné figurky. Nápadné je velké množství hrubě zpracovaných ženských postav považovaných za sošky bohyně Matky.

Zatímco tyto hliněné figurky jsou většinou hrubě opracovány, vynikají uměleckou propracovaností plastiky z bronzu nebo kamene, které se tu našly. V kameni se vykazují nejčastěji lidské postavy a jakési busty včetně proslulé hlavy muže, označované jako „portrét velekněze“. K nejčastěji reprodukovaným památkám této kultury patří bronzová soška tanečnice s jednou rukou opřenou o bok. V žádném z objevených měst se nenašla ani jediná ukázka sochařství nebo plastika v životní velikosti. Literaturu zásadně nezapisovali stejně jako pozdější védští Indové nebo ji zapisovali na takový písemný materiál, po kterém nezůstala ani stopa.⁸

³ Srov. Jařabová, Z. *Černobílý život*. Olomouc, 2000, s. 20 – 22

⁴ Srov. Zbavitel, D. *Otazníky starověké Indie*. Praha, 1997, s. 7

⁵ Srov. Zbavitel, D. *Otazníky starověké Indie*. Praha, 1997, s. 7 – 9

⁶ Srov. tamtéž, s. 12 – 14

⁷ Srov. tamtéž, s. 19 – 20

⁸ Srov. tamtéž, s. 19

Dosud objevená města zahrnují Rúpar na řece Satladži na severovýchodě stejně jako Lothal na Káthijávárském poloostrově nedaleko dnešní Bombaje. Toto naleziště, jehož průzkum začal teprve roku 1956 a pokračuje dodnes, vykazuje všechny charakteristiky harappske kultury. Lothal je menší než severní města – měl rozměry asi 600krát 300 m – ale rozšířil naše poznání kultury poříčí Indu hlavně objevem dvou objektů: komplexu dvanácti stavebních bloků, navzájem oddělených chodbičkami, který byl zřejmě velkou vypalovací pecí, respektive cihelnou, a především přístavního doku, spojeného uměle vyhloubeným kanálem s řekou a mořem. To, že se Lothalu používalo jako přístavu lodí pro plavby do perského zálivu, potvrzuje nález pečetidla zvláštního typu, které bylo nepochybně dovezeno z oné oblasti.⁹

Bhagitrav v ústí řeky Narmady a Sutkágen Dor je někdejší přístav u Arabského moře. Celkově města představují rovnostranný trojúhelník o délce stran přes 1000 kilometrů. Území kultury poříčí Indu se rozprostírala na větší ploše. Objevené lokality se odlišují od sebe velikostí a výstavností, např. Kálíangan v dnešním Radžasthánu má obranné opevnění, jižní Lothal disponuje lodními doky. Avšak všechny spojují společné kulturní znaky – budovy z vypálených cihel, stejná keramika, drobné plastiky, téhož charakteru, nářadí i nástroje.¹⁰

Z těchto předložených faktů vyvstává řada otázek. Mohlo se jednat o jedinou říši, rozlehlejší než kterýkoliv známý tehdejší státní celek na světě? Šlo snad o dva mocensky rovnocenné státní útvary, každý s vlastní metropolí, mohendžodárský a harappský? Pokud bychom tuto hypotézu naplnili, pak je možné, že bez válečných konfliktů dokázali velmi mocné státy žít pokojně vedle sebe (našlo se tu jen minimum zbraní, spíše jen lovecké). Další otázkou zůstává, kdo v těchto říších vládl? Monarchie je zpochybněna, protože se zde žádný palác nenašel, i když není vyloučena. Další variantou může být oligarchie, kde vládla zámožnější vrstva. Případně mohlo jít o vládu teokracie, nadřazeného kněžstva, jehož moc by se opírala o „boží vůli“. Ale kolem se nenašlo nic podobného chrámům, ani žádné větší sochy bohů.¹¹

Můžeme se domnívat, že politické uspořádání kultury na poříčí Indu vyplývalo z demokratických základů, opírající se o Kantovo pojetí člověka, kdy postavení každého občana bylo stejné, každý nesl odpovědnost sám za sebe a byl pánem sebe sama, neboť si formuloval vlastní zákony.¹²

⁹ Srov. Zbavitel, D. *Otazníky starověké Indie*. Praha, 1997, s. 16 – 17

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 9 – 11

¹¹ Srov. tamtéž, s. 12

¹² Henriksen, J.-O., Vetlesen, A.J.: *Povinnostní etika*. Boskovice, 2000, s. 127

Jednou z hypotéz je, že kulturu na poříčí Indu vytvořili Drávidové, původní obyvatelé Indie. Jazyk nejstarších literárních památek, takzvaných véd, vykazuje známky drávidských vlivů, které lze těžko vysvětlit jinak, než že se védští Indové mísili po svém příchodu na indické území se zdejšími obyvatelstvem drávidského původu a teprve později a postupně zatlačili příslušníky této etnické skupiny do jejich dnešních jihoindických sídlišť.¹³

Někteří badatelé v oblasti romistiky se v poslední době stále častěji přiklánějí k názoru, že předkové dnešních Romů náleželi k původnímu obyvatelstvu Indie, jež bylo kolem poloviny druhého tisíciletí př. n. l. podmaněno expanzivními indoevropskými nájezdníky. Pro nepříteli bylo snadné dobýt území, když protivníci nebyli připraveni na válečný konflikt. Vítězné kmeny náležející k Ářjům měly pochopitelně zájem svoji pozici nějakým způsobem utvrdit, a proto zavedly takový sociální systém, který jim trvale zaručoval přední místa na společenském žebříčku. Tak byly položeny základy dnešního složitého kastovního systému, který postavil mezi jednotlivé vrstvy lidí nepřekročitelné bariéry. Největší postavení zaujíмали sami tvůrci systému – Indoarijové. Termínem arijah (arijec) se označovali příslušníci dobytelských kmenů sami, teprve později se slovo stalo synonymem urozenosti. Árijové se dělili do tří základních stavů: brahmány (kněží, učence), kšatrije (bojovníky), vaišje (obchodníky).

Je zřejmé, že k Drávidům, původnímu obyvatelstvu Indie, patřili i Domové, kteří ve společenském žebříčku zaujíмали postavení samostatného etnika. Dokladem jejich etnické a politické samostatnosti mohou být města v okolí Górahpur, dodnes zachovalé starodávné domské tvrze, ve státě Bihár leží město Domraon, což dle pověsti mělo být sídlo domských rádčů. V buddhistické literatuře z 8. stol. n. l. vystupuje postava domského krále Heruka. Historici soudí, že Domové kdysi dávno měli i svůj vlastní stát. Pouze z četných legend můžeme soudit, jak asi zanikl a jak se z podrobeného obyvatelstva stala „nízká kasta“.

Kasta – džátí je endogamní rodová skupina se specifickou tradiční profesí. Prostředky k obživě si obstarávají členové kasty vykonáváním jednoho určitého řemesla či profese. Předkové Romů na půdě Indie patrně příslušeli k řadě nejrozumnějších domských kast. Každá z nich měla své specifické jméno, které bylo pro její členy bližší než obecnější označení – Dom. Navíc tímto jménem byly skupiny souhrnně označovány okolním obyvatelstvem a mělo i částečně hanlivý přídech. Teprve po opuštění indického kulturního prostoru a po příchodu do zemí s antropologicky odlišným obyvatelstvem vzbudila výrazná specifika domských skupin povědomí o společném původu. Tehdy se název Dom mohl stát pojmenováním celého stupně se tvořícího etnika.

¹³ Srov. Zbavitel, D. *Otazníky starověké Indie*. Praha, 1997, s. 12

V evropských podmínkách došlo ke změně skupinového názvu Dom na etnonym Rom. Srovnávací lingvistika tuto změnu hlásky vysvětluje tím, že indické cerebrální hlásky d, t, a dh se vlivem evropských jazyků, které je nemají, mění v dialekttech evropských Romů většinou v r (Romové), v Arménii v l (Lomové), v arabském jazykovém prostředí na předpatrové d (např. syrští Domové). Předkové Romů mohli být spolutvůrci vysoké kulturní civilizace, které byla podmaněna hordami arijských kočovníků. Dobytelé převzali od domácího obyvatelstva vysoce rozvinou kulturu, tvůrce samotné zčásti pobili či zatlačili na jih Indie, zčásti ujařmili a zařadili na nejnižší příčku nového společenského systému. Je až neuvěřitelné, v jakých detailech se model kastovního systému zachoval u Romů do nedávné minulosti. Tak tomu bylo a je u Romů, např. tzv. olašský Rom si nemohl a nemůže vzít rumungricu, dívku z komunity usedlých tzv. slovenských nebo maďarských Romů.¹⁴

Bádání historické, antropologické i filologické se shoduje v přesvědčení, že Romové patřili k původnímu drávidskému etniku Indie, o čemž svědčí nejen názvy „Dom, Damaru, Das, a Dasja“ (sanskrtské názvy), ale i běžná sanskrtská slova, jako např. angušthá – angušth – prst, ratri – ráti – noc atd..

Romští historici, absolventi různých univerzitních oborů, se od domského původu distancují. Francouzský Rom Vania de Gila – Kockanowski, profesor Texaské univerzity Ian Hancock, dr. Bartoloměj Daniel a další, odvozují původ svých předků od radžasthánských kšatrijských rádžputů – královských synů. Na základě teorie profesora Hancocka byly některé rody rádžputů nuceny emigrovat po vpádech Arabů, kteří dobyli Sindh v roce 712, a dále pokračovali na východ a jih Indie. Dle Hancocka s rádžputskými vojevůdci odcházeli i ostatní domské džáti uplatňující se v armádě při válečných taženích jako kováři, hudebníci a jiní. Rádžasthánští rádžputové jsou považováni za potomky Šáků, kteří v 1. st. př. Kr. vtrhli do Indie a usadili se v dnešním Radžastháně a plně se asimilovali indickým poměrům. Tato hypotéza není zcela vyloučená, ale je zapotřebí více historických důkazů.¹⁵

Otázkou zůstává, proč Romové opustili svou vlast? Historie na ni nemůže jednoznačně odpovědět, protože nemá k dispozici písemné doklady. Méně pravděpodobná se jeví domněnka Evy Davidové a Emílie Horvátové o tom, že Romové byli z Indie vyhnáni vyššími stavy. Její pravděpodobnost upadá, položíme – li si otázku, proč z Indie neodešly také jiné nižší kasty? Vyskytují se ovšem názory, které uvádějí, že Romové byli nuceni opustit svou vlast pod tlakem vpádu Arabů a Mongolů. Uvědomíme – li si však, že Romové byli dávno již v Evropě, je i tato domněnka nesprávná. Nejpravděpodobnější se jeví jako

¹⁴ Srov. Horváthová, J. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. Praha: MŠMT pro učitele základních škol, 1998, s. 1 – 3

¹⁵ Srov. Jařabová, Z. *Černobílý život*. Praha, 2000, s. 27 – 28

příčiny migrace podmínky sociální.¹⁶ Ale i tato nejpravděpodobnější hypotéza není přesvědčivá, uvážíme-li, s jakými útrapami se Romové potýkali v zemích, ve kterých založili své domovy.

Je potřeba, aby historici, lingvisté a etnologové společně a koordinovaně pátrali po stopách romské historie. Jednou se snad dopátrají poznatků o tom, kdo byli Romové, proč a kdy opustili svou zem.

Etymologický kořen významu Cikáni

Důkazem pro potvrzení označení Cikánů – Aigyptíssas, kteří se věnují věštění, je staroslověnská verze téhož kánonu, v níž je toto slovo přeloženo jako ciganki. Existují další zmínky o Cikánech, kteří byli nazýváni Egyptany nebo jinak se objevují v lidové poezii kolem 14. století. Dozvídáme se, že byli ztotožňováni s medvěďáři a síťáři a že se jejich jména začalo používat jako urážky.¹⁷

V každé zemi, kde žijí, byli a jsou nazýváni majoritní společností pojmenováním, vycházejícím ze dvou základů. První skupinou je ta, která vychází z uvedeného „Athinganoi“, do níž patří i u nás obecně užívaný název Cikán-Cikáni, na Slovensku Cigáni, v Polsku Cyganie, v Rusku a na Ukrajině Cygany, v zemích bývalé Jugoslávie Cigáni, v Německu a v Rakousku Zigeuner, turecky Tchingi, italsky Zingani či Zingari, atd. Druhá skupina těchto názvů má základ ve skutečnosti, že část někdejších Romů procházela Egyptem, a byla nazývána lidem egyptským, faraonským, z toho vznikl starošpanělský Egypcianos a ve Španělsku Gitanos, v Anglii a zemích Velké Británie Gypsies, ve Francii Egyptiens, Tsiganes, dříve i Bohemies. Termín ROM znamená muž nebo manžel, ale nahrazuje i dřívější název Cikán. Názvem Rom se však nenazývají všichni Romové. V Německu, Rakousku a severní Itálii, částečně i u nás, žijí Sinti. Sintové jsou skupina tzv. německých Cikánů, která uznává jen pojmenování Sintové.

Romové v Evropě

Nevlastnili ani nejskromnější památky své historie. Předci Romů podobně jako staří Indové nepřikládali význam historickému vývoji ani soudobému životu, proto se často hovoří o romské nehistoričnosti. Své kulturní dědictví a historické uvědomění si předávali z generace na generaci pouze ústním podáním.¹⁸

¹⁶ Srov. Daniel, B. *Dějiny Romů*. Olomouc, 1994, s. 24 – 26

¹⁷ Srov. Daniel, B. *Dějiny Romů*. Olomouc, 1994, s. 44

¹⁸ Srov. tamtéž, s. 16

Ztráta domova – vlasti, životní i kulturní jistoty znamená počátek nové vývojové etapy. Odchod předků Romů ze severozápadní a střední Indie neprobíhal najednou, ale uskutečnil se v průběhu několika století ve více migračních vlnách. Jedna šla přes Blízký východ do jihovýchodní až střední Evropy, druhý proud pronikal přes Egypt a severní Afriku do Španělska, jistě byly i migrační proudy další. Zastávkami na jejich cestě byla Persie, Malá Asie i Egypt. Při příchodu do Evropy se tehdejší Romové, putující v rodových skupinách, zastavili na delší dobu v Řecku, kde o nich zprávy mluví jako o kotlářích, kovářích a hudebnících, z 9. století jsou doklady o Romech z Konstantinopole (dnes tureckého Istanbulu).¹⁹

Na území západní a střední Evropy se Romové objevili pravděpodobně již ve 13. – 14. století a zcela nepochybně potom v 15. století. Podle pověstí přivedl první Romy uherský král Ondřej II. již v roce 1219 ze své výpravy do Jeruzaléma. V roce 1322 je zaznamenán pobyt Romů v okolí Spišské Nové Vsi na Slovensku. Za první zmínku o Romech v českých zemích byla považována zmínka v tzv. Dalimilově kronice z roku 1314, kde se mluví, v souvislosti s mongolským vpádem do Evropy v roce 1242, o tzv. Kartasích. Zda jde ovšem právě o Romy, není vůbec jisté. Další zmínkou o Romech v českých zemích může být zápis v popravčí knize pánů z Rožmberka, kde je v souvislosti s výsledkem na útrpném právu jistého Vachka zapsáno, že členem jedné loupeživé skupiny byl také „Cikán černý, pacholek Ondřejov“. Ovšem i tento zápis je zpochybnitelný v tom smyslu, že se jedná pouze o přezdívku. Jméno „Cikán“ bylo na počátku 15. století užívané i v šlechtických kruzích. Například v roce 1421 používal přezdívku Cikán purkrabí rožmberského hradu Vildštejna. Za první nespornou zmínku o Romech na území českých zemí je pak pokládán zápis zařazený do Starých letopisů českých, který je datován do roku 1416 resp. 1417 u kterého je poznámka ... léta vláčili se Cikáni po zemi české a lidi mámili.²⁰

Zcela jistě prošla naším územím v roce 1417 romská skupina, jejíž cesta byla poměrně podrobně zmapována i v ostatních zemích, kterými procházela. V jejím čele stál „král“ Sindel a „vévodové“ Panuel, Michal a Ondřej. V roce 1417 se tato více než třisetletná skupina vydala od Budína do Košic a dále pak přes Levice jižním Slovenskem do Bratislavy, kde se rozdělila. Stejně jako ostatní se i tato skupina cestou prokazovala ochrannými listinami, které jim zaručovaly příznivé přijetí. Podobný glejt vystavil 23. dubna 1423 císař římský a král český Zikmund Lucemburský na Spišském hradě vojvodovi Ladislavovi. Glejty zaručovaly předákům jednotlivých skupin na svou dobu nevídané pravomoci nad vlastními lidmi a zaručovaly jim ochranu na dalších cestách.

¹⁹ Srov. Davidová, E. *Cesty Romů*. Olomouc, 1995, s. 14 – 15

²⁰ Srov. Fraser, A. *Cikáni*. Praha, 1998, s. 267

Od poloviny šestnáctého století se však postoj vůči Romům mění i na našich územích. Katolická církev začala již dříve poukazovat na to, že se chování Cikánů příliš neshoduje s chováním, jež se očekává od poutníků, činících pokání a křesťanstvím vůbec.

„Zlatý věk“ střídá období nedůvěry, která postupně přerůstá v otevřenou represi, k níž dala církev své oficiální požehnání již roku 1427, kdy Cikány pařížský arcibiskup exkomunikoval z církve. Zatímco na německém území se protiromské vyhlášky objevovaly již na konci patnáctého století, ze záznamů našich kronikářů vyplývá, že jim byly peněžité dary na našem území poskytovány přinejmenším ještě v roce 1596.

Protiromské nálady se však začaly vyostřovat poté, kdy ze založení požáru v Praze v roce 1541 byli podezříváni právě Romové. Ferdinand I. vydal roku 1545 mandát, jímž přikazoval, aby Romové byli vypovězeni ze země. Feudálové se příliš netajili verbováním Romů do svých vojsk: v roce 1557 prý při obraně hradu Veľká Ida bojovalo na straně hradního pána Františka Perényiho proti císařovi tisíc Romů. V roce 1688 Leopold I. (1657–1705) Romy ze svého území vypověděl a v roce 1697 je prohlásil za psance. Romové mohli být kýmkoli beztrestně zastřeleni a pokud byli zadrženi, čekal je trest smrti. Žen se týkal pouze trest urážnutím ucha, ale později se trest smrti vztáhl i na ně. Císař Karel VI. (1711–1740) nařídil nejen tvrdé stíhání a trestání Romů, ale i tresty pro ty, kteří by jim poskytovali jakoukoli pomoc. Ale i v době nelítostného pronásledování poskytovali feudálové Romům na Moravě povolení k pobytu.²¹

Marie Terezie (1740–1780) nahradila otevřenou represi asimilačními pokusy. Tzv. regulování Cikáni dostávali povolení k pobytu, nicméně jejich další pohyb na daném území podléhal přísné kontrole. Pejorativní označení „Cikán“ bylo nahrazeno jazykovou inovací „novosedlák“ (Neubauern) či „novomaďar“ (Új-Magyar). V Uhrách pak základy usedlého kontinuálního způsobu života provázely snahy o potlačení romštiny, zákazy tradičního odívání, snahy o „převýchovu“ romských dětí mezi sedmým a dvanáctým rokem věku v neromských rodinách, zákazy některých tradičních povolání, zákazem bytí neformální instituce vajdy; zákaz handlování s koňmi, nutnost plnit náboženské povinnosti atd.

V osvícenském přístupu pokračoval i syn Marie Terezie, císař Josef II. (1780–1790), který ve svém nařízení z roku 1782 kladl důraz na školní docházku dětí, vyučení romské mládeže, povinnou návštěvu bohoslužeb a zlepšení hygienických podmínek. V roce 1784 pak vydal další rozhodnutí, první pokus o státem řízené rozmístění romských rodin, podle něhož měly být rodiny dosud neusazených moravských Romů rozděleny dle dislokačních plánů do osmnácti moravských a dvou slezských obcí. V druhé polovině 18. století se navíc řada romských rodin začala usazovat více méně dobrovolně. Poprvé za vlády

²¹ Fraser, A. Cikáni. Praha, 1998, s. 268–269

Marie Terezie Josefa II. se počítalo s Romy jako se skutečnými obyvateli daných území. Po rakousko-uherském vyrovnání přistoupil vídeňský ministr vnitra k novému, velmi přísnému nařízení, zaměřenému především na navracení Romů, kteří by nelegálně překročili hranici, a na postihy potulných Romů, specifikované ve výnosu vídeňského ministerstva vnitra ze 14. září 1888. Uhry k podobnému opatření přistoupily až v roce 1916.

Období první republiky

Přestože byli Romové za první republiky oficiálně uznáni za svébytnou národnostní menšinu (a ve sčítání lidu v roce 1921 byla romská národnost, stejně jako židovská, zvlášť vymezena), Československo nadále vůči Romům uplatňovalo zákon o potulce z roku 1885 a státní úřady jim věnovaly mimořádnou pozornost. Snaha o asimilaci se projevila v roce 1927 přijetím zákona č. 117 o potulných Cikánech, ke kterému o necelý rok později přibyla i prováděcí nařízení, čímž praktická stránka „řešení romské otázky“ nabyla zcela konkrétní podoby: zásadní význam se připisoval řádně vedené evidenci Romů, resp. soupisům všech kočovníků, mezi něž se počítali i Romové polousedlí (tedy ti, kteří se přes zimu zdržovali na stálém místě, nicméně během sezóny cestovali za prací). „Cikánská legitimace“ byla vystavena téměř čtyřiceti tisícům Romů starších čtrnácti let. Romové byli povinni cikánské legitimace při sobě neustále nosit a na požádání státních úřadů se jimi prokazovat. Romové byli legislativně záměrně vyloučeni z občanské společnosti a soustavně stigmatizováni. Kočovní Romové navíc museli žádat o kočovnické listy, jež úřady vystavovaly za přísných podmínek a které kočovníky a jejich životní styl navíc značně omezovaly.²²

Na konci 30. let se zvýšil pohyb Romů do Československa, způsobený útekem rodin z Německé říše a z okupovaných rakouských žup, ze Sudet, českého a moravského pohraničí i ze Slovenské republiky do Protektorátu Čechy a Morava. Protektorátní Ministerstvo vnitra nařídilo 30. 11. 1939, aby se Romové nejpozději do dvou měsíců usadili a zanechali kočovného způsobu života.²³ Některé obce se pokusily zabránit usazení Romů a Sintů ve svém katastru tím, že zpochybňovaly jejich domovské právo v daném městě. Četnictvo mělo povinnost okamžitě hlásit námitky příslušnému okresnímu úřadu. Kromě toho četnictvo dostalo za úkol podávat ústřednímu pátracímu oddělení přesné zprávy o místě, druhu a datu usídlení i se jmény.²⁴ Ti, kteří toto rozhodnutí nerespektovali, bylo vyhrožováno kárnými pracovními tábory, které v té době ještě neexistovaly. Odpovídající nařízení vlády č. 72/1939 ke zřízení kárných pracovních táborů schválil Beranův kabinet 2. března 1939, dva týdny před vstupem wehrmachtu a ustanovením

²² Fraser, A. Cikáni. Praha, 1998, s. 270 – 273

²³ Srov. Jařabová, Z. *Černobílý život*. 1. vyd. Olomouc: Gallery, 2000, s. 40

²⁴ Pape, M. *A nikdo Vám nebude věřit*. 1. vyd. Praha: G Plus G, 1997, s. 29

Protektorátu Čechy a Morava. Pod tímto vládním nařízením se nacházejí jména – prezidenta Emila Háchy, předsedy vlády Rudolfa Berana a celého kabinetu. Tato subjektivní a mimosoudní rozhodovací pravomoc dala plnou ruku těm místním orgánům, které se chtěly zbavit nevítaných osob a rodin.²⁵ V roce 1940 byly v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu zřízeny „kárné pracovní tábory pro asociály“.

Období za 2. světové války

V roce 1942 byly změněny pracovní tábory na tábory cikánské. Věžňové z těchto táborů byli transportováni do Auschwitz – Birkenau. V areálu tábora v Letech u Písku byly v letech 1972–1974 vybudovány velkovýkrmny vepřů, které tu stojí bohužel dodnes.²⁶

Přestože ze Slovenského státu romské transporty vypravovány nebyly, z jižního a jihovýchodního Slovenska, které byly za války přičleněny k Maďarsku, Romy transportovali do Dachau. Ani na Slovensku se však Romové nevyhnuli tvrdým represivním opatřením: zákazu cestovat veřejnými prostředky a zákazu vstupu do veřejných prostor, města i obcí, které mohli navštěvovat pouze v některých dnech, a to v předem stanovených hodinách. Romské děti nesměly za války navštěvovat školu, romská obydlí nesměla být blíže než dva kilometry od veřejných cest. V roce 1941 začali na Slovensku zřizovat pro Romy pracovní a „zajišťovací“ tábory. Od podzimu 1944 do jara 1945 došlo na četných místech Slovenského státu na příkaz speciálních jednotek SS k masovým popravám romského obyvatelstva, nezřídka proto, že právě romské osady poskytovaly útočiště partyzánům.²⁷ Skutečný počet Romů, kteří se stali obětmi nacismu, nedokáže dnešní dokumentace vyčíslit. S jistotou můžeme však konstatovat pouze to, že z koncentračních táborů se vrátilo jen 583 vězňů.²⁸ V jejich domech, které vlastnili před válkou, bydleli jiní, a tak museli začít budovat vše od začátku.

Poválečný vývoj

Po skončení druhé světové války se objevily ze strany Romů požadavky na území pro vytvoření romského státu. Zřízení vlastního státu nebylo pro většinu Romů prioritou, protože se již cítili příslušníky jednotlivých států, na jejichž území po celá staletí žili. Nový stát se měl jmenovat Romanestan.²⁹

²⁵ Srov. tamtéž, s. 26

²⁶ Arne, B. M. *Romský dějepis*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 2001, s. 14 – 15

²⁷ Fraser, A. *Cikáni*. Praha, 1998, s. 275

²⁸ Srov. Jařabová, Z. *Černobílý život*. 1. vyd. Olomouc: Gallery, 2000, s. 44

²⁹ Lhotka, P. *Romové v Romové v Evropě 1945–1989*. skola.romea.cz/cz/index.php?id=historie/07, 17. 7. 2007

³⁰ Frištenská, H. Víšek, P. *Manuál pro obce. O Romech, na co jste si chtěli zeptat*. Praha. 2002, s. 47

Mezi lety 1945 a 1965 přicházeli slovenští Romové do Čech spontánně a dobrovolně. Tento masivní proces nebyl ani organizován ani řízen³⁰. Příčinou odchodu Romů ze Slovenska byl proces urbanizace spojený s rozvojem industriální společnosti. Rozvoj manufakturní výroby a industrializace pouze prohluboval postupnou pauperizaci Romů. Tradiční romská řemesla byla postupně industrializací vytlačována. Pro většinu usazených Romů to znamenalo přechod k nádenické práci či sezónní práci pro gádže. Odvěká izolace se tak začala postupně prolamovat a Romové začali přivykat majoritní společnosti. Tradičně bylo řemeslo předáváno z otce na syna a typické bylo provozování určitého řemesla v rodově spřízněných skupinách.³¹

V padesátých letech se komunistický režim znovu hodlal s „cikánskou otázkou“ či „cikánským problémem“ vypořádat. „Občané cikánského původu“ jsou opět degradováni na jakousi asociální vrstvu a veškeré znaky jejich etnické identity musí být zničeny. Romové jsou proto nadále vnímáni jako problém, a navíc problém sociální. Za jediný účinný prostředek řešení této neuspokojivé situace se pokládá asimilace, přizpůsobení Romů, k obrazu „řádných občanů“, přizpůsobení hodnotám a normám většinové společnosti, které automaticky platí za ideál. V říjnu 1958 schválil socialistický parlament zákon č. 74 o trvalém usídlení kočujících osob.³²

V roce 1965 byl usnesením ÚV KSČ a vlády ČSSR zřízen Vládní výbor pro cikánské obyvatelstvo, jehož hlavním úkolem bylo zapojit do pracovního procesu všechny praceschopné Cikány, zničit romské osady a rozptýlit či přesídlit jejich obyvatele. V žádné obci tak například nesměl počet Romů převýšit pět procent. Rozptyl měl zároveň vyřešit nedostatek nekvalifikovaných dělníků v určitých oblastech tehdejší ČSR a zároveň nezaměstnanost mnohých Romů především z východního Slovenska.

Vládní snahy o „rozptyl obyvatel cikánského původu“ se s velkými úspěchy nesetkaly: boření východoslovenských osad a rozmísťování jejich obyvatel po území republiky nutně vyžadovalo, aby stát takto „rozptýleným“ zajistil práci a především ubytování. Právě zde však narazil na tichou rezistenci mnohých místních úřadů, které se prostě odmítly zapojit a přijmout nové Romy. Jiné se však do rozptylu s chutí zapojily, resp. se zapojily do boření osad, aniž by však původním obyvatelům zajistili náhradní bydlení. Zásadním předpokladem „úspěšného přesídlení“ pak bylo rozptýlení rodin, které vedlo k rychlé devastaci tradiční rodinné hierarchie a následnému rozpadu velkorodin.³³ Ze slovenských osad byli Romové přesídleni do Čech a na Moravu bez ohledu na to, z kterých etnických skupin či podskupin pocházejí.

³¹ Lhotka, P. *Romové v Romové v Evropě 1945–1989*. skola.romea.cz/cz/index.php?id=historie/07, 17. 7. 2007

³² Fraser, A. *Cikáni*. Praha, 1998, s. 276

³³ Fraser, A. *Cikáni*. Praha, 1998, s. 280–281

Období šedesátých a sedmdesátých let 20. století

Na jaře roku 1969 byl v Bratislavě ustanoven Zvaz Cigáňov – Rómov zastupující Romy SSR a 30. Srpna 1969 v Brně Svaz Cikánů – Romů v ČSR. Oba Svazy vznikly podnětem středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných Romů, kteří nepodlehli asimilačním tlakům a snažili se vybudovat základnu, na které by bylo možno znovu rozvíjet romskou kulturu a vytvářet etnické já. Cílem Svazu Romů bylo obnovit hodnoty Romů, které jim od malička byly vštěpovány, pozvednout romský jazyk a především oslovit co nejvíce Romů k zapojení do jeho činnosti. Začala se rodit romská literatura, vznikaly různé taneční soubory, organizovaly se kulturní setkání Romů a jiné.

V roce 1971 se uskutečnil 1. světový kongres Romů, jehož výstupem bylo přijetí mezinárodní romské hymny a vlajky jako symbolů mezinárodního romského hnutí. Hymna vznikla na základě textu staré romské písně Djelem, djelem... a melodie známé u rumunských Romů.³⁴ Červené kolo (tzv. Ašókova čakra), symbol buddhismu, je umístěno na romské vlajce. Ašóka jeden z nejslavnějších panovníků Indie (268–231 př. Kr.) se proslavil hlásáním a uváděním do života ahinsy – nenásilí. Kolo uprostřed vlajky přesahuje dva podélné pruhy. Modrý pruh nahoře připomíná volný prostor nekonečné oblohy a zelený pruh dole vyjadřuje nekonečnou znovuoobnovu života, po níž se kolo osudu pohybuje.³⁵ V závěrech jednání kulturní komise se také objevil požadavek, aby majoritní populace používala pojmenování Rom.

Svaz Romů byl zrušen v březnu 1973 poté, co si vedení ČSSR uvědomilo, že se etnická menšina Romů vymyká jejich ideologii a politice. Upevnila se normalizace a asimilační politika získala půdu pod obnovenou působnost. S veškerou osvětovou činností byl konec na celých 17 let.³⁶

Po odvolání politiky rozptylu a odsunu (v ČSR v roce 1970 a v SSR o dva roky později) byla usnesením vlády přijata v pořadí třetí koncepce, tentokrát společensko-kulturní integrace Cikánů. Přestože záměry celé akce mohly být vedeny dobrými úmysly, prostředky k jejich dosažení se jen pramálo lišily od předchozího období. K Romům se i nadále přistupovalo jako k sociálně zaostalé skupině obyvatel, kterou je třeba co nejvíce přiblížit našemu vlastnímu obrazu. Skutečné problémy Romů se však zastíraly paternalistickou „péčí“, resp. plošně vyplácenými podporami, které Romy paralyzovaly a v mnohém je naučily spoléhat se až příliš na stát.

³⁴ Lhotka, P. *Romové v Evropě 1945–1989*. skola.romea.cz/cz/index.php?id=historie/07, 17.7. 2007

³⁵ Srov. Manuš, E. *Jdeme dlouhou cestou*. Praha, 1998, s. 27–28

³⁶ Šotolová, E. *Reflexe problému. Příchod Romů do Evropy*. Praha, 1997, s. 75

V rámci stále stejné snahy o „likvidaci cikánského problému“ se v sedmdesátých a osmdesátých letech romská populace nadále de facto segreguje: na základě bezhlahlých úsudků jsou Romové hromadně stěhováni do určitých oblastí bez ohledu na interetnické rozdíly mezi rodinami, bez ohledu na jejich zvyky a proti jejich vlastnímu přání.³⁷

Koncepce společenské integrace byla do jisté míry pro Romy postupem vpřed. Romové však měli omezený prostor pro rozvoj své duchovní kultury a hodnot. Asimilační politika dohnala Romy k určité formě společenské schizofrenie. Ve funkčních romských rodinách byly děti vychovávány dle platných etických humánních hodnot ve specifických romských formách. Na druhé straně v chronicky frustrované snaze být přijati majoritou se Romové snažili napodobit její nejokázalejší vzory a modely. A ty, jak víme, nebývají vždy nejvhodnější (např. okázalé materiální hodnoty, průměrná mediální zábava).

Asimilační politika měla za následek, že romští rodiče přestávali mluvit na své děti romsky, širší rodina se přestala scházet, protože jednotliví členové byly od sebe vzdáleni, přestaly se vyprávět pohádky a volný čas vyplnila televize a rádio. Odlišnost své podstaty se snažili Romové zakrýt přizpůsobením většinové společnosti. Asimilační politika násilným způsobem rozvracela jejich přirozené etnokulturní sebevědomí, sebevědomí, které orientuje každého člena etnického společenství při utváření vlastního já, při budování životní jistoty, které připívá k pocitu opodstatnění vlastní i skupinové orientace.

Období po roce 1989

Nový prostor pro seberealizaci, autonomii a osobní svobodu přinesl nástup demokracie. Období krátce po roce 1989 zhruba až do roku 1993 patřilo pro budování etnické identity Romů k těm šťastným. Vznikla politická strana Romská občanská iniciativa, již vládě předložila vlastní Koncepti řešení problematiky Romů v ČSFR, která byla vzata v úvahu Federálním ministerstvem práce a sociální věci a poté Úřadem vlády při zpracovávání několika dokumentů, schválených do r. 1993 vládou. Oficiálně jako národnostní menšina byli Romové uznáni až v roce 1991 a začala se formovat romská kultura, tradice, literatura a folklór.³⁸

Během formování demokratizačních změn probíhal strmý sociální propad jednotlivců spojený s nastupující drogovou závislostí a vznikem nacionalistických politických hnutí jako zvráceného důsledku respektování svobody a tolerance ve společnosti. K těm méně šťastným událostem po roce 1989 patřily první incidenty rasově motivovaného násilí proti Romům.

³⁷ Fraser, A. *Cikáni*. Praha, 1998, s. 281

³⁸ Frištenská, H. Víšek, P. *Manuál pro obce. O Romech, na co jste s chtěli zeptat*. Praha. 2002, s. 48–50

Pod zahraničním tlakem přijala vláda v roce 1997 tzv. Bratinkovu zprávu, která obsahovala charakterizovala polistopadovou situaci Romů. Zpráva neobsahovala nic více a nic méně než přibližný popis reálného stavu: Romové jsou na tom sociálně hůře než před rokem 1989. Pod vlivem tohoto dokumentu se začala v dalších letech formovat tzv. Koncepce integrace Romů, která je i v současné době základním politickým východiskem exekutivy pro přístup k romským komunitám, jejíž cílem je etnická, nikoliv sociální, integrace, to je integrace do společnosti při výslovném zachování a naopak rozvíjení etnické, případně národnostní identity Romů. Zásadním obsahem těchto opatření je zainteresování Romů na vlastním osudu. Vzniká institut romských poradců jako způsob, jak najít cesty, s nimiž by Romové souhlasili, nebo jako pomoc, aby postupům a systémům většinové společnosti lépe rozuměli. Romským poradcem by měl být příslušník romské komunity, a to i za cenu, že nebude zcela odpovídat svým vzděláním.³⁹

Do škol nastoupili romští pedagogičtí asistenti, jejichž úkolem byla pomoc při překonávání jazykových a etnických bariér pro děti ve školách. Z téhož důvodu byly zakládány přípravné třídy při základních školách. V září 1993 je zaměstnán první pedagogický asistent v ČR na tehdy Soukromé základní škole Přemysla Pittra v Ostravě. Od roku 1998 vyčlenilo MŠMT ze státního rozpočtu finanční prostředky na úhradu mzdy romského asistenta. V průběhu legislativních změn se název této funkce měnil, dle aktuální zákonné úpravy č. 561/2004 se tato funkce nazývá asistent pedagoga pro děti, žáky a studenty ze sociálně znevýhodněného prostředí.

Zákonem č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), byla zřízena funkce krajského romského koordinátora. Ukončením činnosti okresních úřadů k 31. prosinci 2002 byla většina jejich romských poradců delimitována na obce s rozšířenou působností, kde je agenda romského poradce kombinována i s jinou náplní práce.⁴⁰

Na setkání Mezinárodní romské unie (vznik 1971) v Praze roku 2000 byla přijata Deklarace romského národa a stanoven Mezinárodní den Romů na 8. dubna.

Dne 12. 3. 2003 byla přijata vládou Koncepce romské integrace, která vycházela z perspektivy lidských práv, z perspektivy národnostní, vyplývající ze zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů a sociokulturní. Každým rokem je koncepce aktualizovaná a přijímána vládou ve formě usnesení. Poslední schválená legislativní úprava Koncepce romské integrace byla přijata vládou

³⁹ Frištenská, H. Višek, P. *Manuál pro obce. O Romech, na co jste s chtěli zeptat.* Praha. 2002, s. 48–50

⁴⁰ Usnesení vlády č. 532/2004 ze 4.5. 2005 O změně Koncepce romské integrace a k Informaci o plnění usnesení vlády, týkající se integrace romských komunit a aktivního postupu státní správy při uskutečňování opatření přijatých souvisejícími usneseními vlády ke dni 31. prosince 2004

4.5. 2005. Téhož roku bylo přijato vládou usnesení č. 564 Koncepce včasné péče. Vláda přistoupila usnesením 393 ze dne 12.4. 2006 k naplňování mezinárodního konceptu „Dekády začleňování romské populace 2005 2015“, jehož cílem je zlepšit ekonomické postavení Romů v zemích Evropské unie přijetím Zásad dlouhodobé Koncepce romské integrace do roku 2025. Zásady jsou založeny na vzájemném propojení strategických východisek a cílů.

Základním postojem vlády při její politice vůči romské menšině je respekt k romství, tradicím a kultuře. Rozvoj etnické identity Romů je klíčovým nástrojem pro vzájemné obohacování kultur a vzájemné soužití. Starší generace Romů si uchovala svou etnickou identitu a přizpůsobila se českým kulturním zvyklostem. V tomto duchu vychovali i své děti, které dnes studují na středních a vysokých školách a mají dvojí identitu – českou a romskou.

V meziprostoru je také skupina mladých vzdělaných Romů z funkčních rodin, která se za svůj původ stydí. Příčinou je na jedné straně neinformovanost o pozitivních romských vzorech a univerzálních reáliích romské kultury a na straně druhé osobní uzavřenost před aktivním hledáním sebe a osobnostní podlehnutí předkládaným názorům společnosti o Romech, založených na neúplných informacích nebo špatných zkušenostech paušalizujících celek.

O reáliích univerzální romské kultury se mediálně dozvídáme málo, více informací se nám dostává o problémech, životním stylu a obyčejích Romů žijících v sociálně vyloučených komunitách. Je pochopitelné, že si občan zapamatuje více informací předávanou častěji. V případě, že je občan vystaven přímé interakci s životním stylem a obyčejí Romů ze sociálně vyloučených komunit, vytvoří si vlastní názor, ale ten je většinou stejný jako mediálně podávaná informace. Romové ze sociálně vyloučených komunit nežijí podle romského univerzálního systému hodnot, mají problém vymezit se k české společnosti a zároveň k fungující střední vrstvě Romů.

V povědomí české společnosti převládá mínění o romské minoritě jako celku konstruované ze života sociálně vyloučených komunit.

Romové jako heterogenní skupina

Mnohočetnost romských skupin je pozůstatkem diferenciací Romů do původních indických kast a podkast. Každá kasta užívala svoje speciální označení – často dle provozované profese, které bylo nadřazeno souhrnnému označení kast s podobným statutem – jak bylo např. slovo dom. Jako červená nit dějinami Romů se táhne pohled majority na

romské skupiny jako na jediný homogenní spolek bez ohledu na faktickou diferenciaci. Naopak zase opozice vůči majoritě dodnes zůstává významným identifikačním faktorem Romů kdekoli na světě.⁴¹

V České republice žije pět různých skupin Romů. Největší z nich tvoří slovenští Romové (Servika Roma), žijící po tři století usedle, druhou nejpočetnější skupinou jsou olašští Romové (Vlachike Roma), kteří přicházeli na území Uher a posléze i do našich zemí od druhé půle 19. století z Rumunska (rumunské knížectví Valachie, odtud v dialektu slovenských Romů pojmenování vlachike Roma, Olaši sami si říkají vlašika Rom, český přívlastek – olašští vznikl z maďarského „olaskí“). Jedná se o tradičně kočovné Romy, kteří byli nejvíce postiženi zákazem kočování v roce 1958, vnitřně se dělí na Kalderare (kotláře), Lovare (koňské handlíře), Čurare (nožíře). Olašští Romové se od ostatních subetnických skupin distancují.

Dále malé skupinky představují maďarští Romové (Ungrike Roma) a Sinti (Manušové) – potomci německých Romů. Řeč Sintů je podobná německému jazyku, je to německo-romský dialekt. Sintové jsou sice uzavřená skupina, ale nepohlížejí na ostatní skupiny s takovým despektem jako olašští Romové. Němečtí Romové se od ostatních liší světlou pigmentací kůže stejně jako Romové olašští.

Většina českých a moravských Romů byla za 2. světové války v koncentračních táborech vyvražděna. Každá skupina se dělí na etnické podskupiny: rodové, lokální, profesní.

Romský jazyk

Jazyk je jeden ze základních prostředků k utváření identity člověka. Chybí-li ve výchově romských dětí, není u nich rozvíjen cit k „rodnému jazyku“, protože za svůj mateřský jazyk považují český jazyk. Za předpokladu správného výkladu českého i romského jazyka považují děti za svůj mateřský jazyk češtinu i romštinu. V případě, že jsou děti vychovány etnolektem češtiny, tedy nesprávného výkladu českého jazyka, je mateřským jazykem dětí nesprávná forma českého jazyka. Pokud je dítě vychováváno jen v romštině, má větší šanci naučit se lépe český jazyk než dítě, které je vychováváno etnolektem češtiny. Dnes skutečně romsky mluví jen málokdo z mladé generace Romů v České republice na rozdíl od generace zahraničních Romů, kteří ovládají romštinu na stejné úrovni jako jazyk země, ve které žijí. Neznalost jazyka připravuje Roma o přijetí mezi „vlastními lidmi“, dále ochuzuje o jeho představivost, která má vliv na budování etnické identity jedince.

⁴¹ Srov. Horváthová, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha, 2002, s. 12

Romština patří k větvi jazyků indických, je osmým novindickým jazykem (Romové jsou nejmladšími Indoevropany). Základ všech těchto jazyků vychází ze sanskrtu – jazyka nejstarších indických literárních památek. Z hlediska lingvistického je romština jazykem nesmírně cenným, neboť konzervuje vývojové stádium mezi staršími formami indických jazyků (tkz. prákrty) a dnešními indickými jazyky (jako je hindština, pandžábština, bengálština atd.). Romský jazyk byl také v 18. století klíčem k odhalení indického původu Romů. Romština se dělí na řadu příbuzných dialektů. I dnes je zjevný společný původ romských dialektů a Romové z celého světa se mohou ještě stále dorozumět.⁴²

Romština má na rozdíl od češtiny specifické hlásky čh, kh, ph a th, které se vyslovují s lehkým přidechem. Užije-li se ve slově místo hlásky s přidechem hláska bez přidechu může se změnit význam slova, např. khoró (džbán) – koro – slepý, pherel – čerpá, perel – padá. Romština nepoužívá písmena y, ě, má však měkké souhlásky d', t', ñ, l', které se označují háčkem a 11 slovních druhů, navíc se zde vyskytuje člen. Romská podstatná jména mají dva rody (mužský, ženský), jednotné množné číslo, osm významových pádů a jeden nepřímý pád. U sloves se rozlišuje čas (přítomný, budoucí, minulý nedokonavý a minulý dokonavý), způsob (oznamovací, rozkazovací, podmiňovací přítomný a minulý), rod (činný a trpný). Romský jazyk často používá zdvojnásobení.

V roce 1974 vydala lingvistka Milena Hübschmannová učebnici *Základy romštiny*, v roce 1991 s kolektivem spolupracovníků *Romsko – český a Česko – romský kapesní slovník*. V roce 1999 vyšla *Romani čhib*, učebnice slovenské romštiny autorem Hany Šebkové a Edity Žlnayové. Dialekt slovenské romštiny je prezentován na veřejnosti ve formě literárních prací, rozhlasovém či televizním vysílání.⁴³

Romské osobnosti spolu s romisty od 1990 udělali kus práce pro to, aby romština nezanikla a předala své poklady v podobě rozvíjející se původní romské literatury i dalším generacím. Romská literatura se rozvíjí i přesto, že psanou formu svého mateřského jazyka se Romové neměli možnost nikdy a nikde naučit.⁴⁴

Romský jazyk a romistika je přednášen na několika univerzitách – v Praze, Brně, Ústí nad Labem a na Slovensku v Prešově a v Nitře. Řada mladých Romů – zejména ze vzdělaných a dobrých rodin, v nichž se romsky nemluvílo, se teď začala učit svému rodnému jazyku. To je jistě projevem uvědomění si příslušnosti k romství, identifikování se s ním a někdy i projevem „národnostního obrození“.⁴⁵

⁴² Horváthová, J. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. 1. vyd. Praha: MŠMT pro učitele základních škol, 1998, s. 16 – 17

⁴³ Mann, A.B. *Romský dějepis*. Praha, 2001, s. 25–26

⁴⁴ Horváthová, J. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. 1. vyd. Praha: MŠMT pro učitele základních škol, 1998, s. 16 – 17

⁴⁵ Srov. Davidová, E. *Cesty Romů*. Olomouc, 1995, s. 20

Romistka Milena Hübschmannová usilovala celý svůj život o rozvoj a povznesení romského jazyka. Stála u zrodu mnoha literárních prvotin romských básníků a spisovatelů, svých přátel. To díky ní uvěřili, že i v romštině mohou vyjádřit své pocity a názory, a začali psát. V roce 2002 byla oceněna prezidentem republiky Medailí za zásluhy III. stupně. O 3 roky později zahynula tragicky při autonehodě. Na její počest se občanské sdružení Romea rozhodlo každoročně udělovat literární cenu Mileny Hübschmannové. Letos proběhl druhý ročník předávání. Podmínkou bylo samozřejmě literární dílo v romštině. Vítězové v jednotlivých kategoriích získají originální dřevěnou sošku navrženou speciálně pro Literární cenu Mileny Hübschmannové předním romským umělcem Ondrejem Gadžorem.⁴⁶

Literatura, ústní lidová slovesnost

Jelikož romština neměla až donedávna písemnou formu, neexistovala ani žádná psaná literatura. O to bohatší však byla ústní slovesnost, která se dochovala (zejména na Slovensku, ovšem její tradice přetrvávají i v Čechách) až dodnes. Přispívala k tomu poměrná izolovanost Romů od okolního obyvatelstva a nedostupnost jiných zdrojů zábavy (divadlo, kino, televize). A tak žili ještě donedávna romští lidoví vypravěči, kteří měli velký repertoár nejrůznějších vyprávění.

Jelich „nejvyšším“ žánrem byly hrdinské příběhy, příležitostně však vyprávěli i krátké báčorky, obvykle humorné, ale i strašidelné, nejčastěji o zkušenostech s duchy zemřelých, případně vulgární anekdoty. Takováto vyprávění byla naplní nejrůznějších společných posezení, jichž se účastnila široká rodina, bez rozdílu věku a pohlaví. Pravidelně se vyprávěly příběhy a anekdoty při „vartování“ u zesnulého, ale i na křtinách, svatbách apod. S prudkým nástupem jiných forem zábavy, zejména televize, ustupuje role tradičních lidových vypravěčů stále více do pozadí, avšak zejména kratší ústně-slovesné žánry žijí a rozvíjejí se dále.

O literatuře psané Romy na našem území až do roku 1969 toho není mnoho známo. Dochoval se pouze romský překlad Skutků apoštolských z roku 1936, který pořídil moravský Rom Antonín Daniel. Zdá se tedy, že fenomén romsky psané literatury se u nás objevuje až koncem 60. let 20. století, v období společenského a politického uvolnění (které pokračovalo i v atmosféře více nebo méně otevřeného odporu proti intervenci vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968). Za dobu své tříapůlleté existence Svazu Cikánů – Romů (1969–1973) se vykonal velký kus práce. Jeho jazykovědná komise přijala první kodifikaci písemné normy slovenské romštiny, což bylo podnětem ke vzniku prvních romských literárních pokusů. Důležitou platformou byl zpravodaj

⁴⁶ Literární cena Mileny Hübschmannové. http://www.romea.cz/index.php?id=servis/z,2006_0114, 10.9. 2007

Svazu Cikánů-Romů Romano l'il. Ten byl zpočátku psán česky, ale postupně se začaly objevovat i příspěvky psané v romštině. Jak pro romské autory, tak i pro neromské čtenáře byla ohromující skutečnost, že romštinou lze nejen mluvit, ale také psát.

Velké oblibě se těšily např. fejetony Tery Fabiánové (1930). Už tehdy začal publikovat povídky Andrej Giňa (1936), verše psal František Demeter (1948), Andrej Pešta (1921), Ilona Lacková (1921), historik Bartoloměj Daniel (1924), nejstarší syn Tery Fabiánové Vojta (1949) a další. Za romskou literární rubriku byl tehdy zodpovědný Andrej Pešta (1921), Ilona Lacková, prom. fil. (1921), historik Bartoloměj Daniel prom. fil. (1942), nejstarší syn Tery Fabiánové Vojta (1949) a další. Vyšly Romské pohádky Mileny Hübschmannové (1973), učebnice Základy romštiny od téže autorky (1973).

Na pražské jazykové škole se tolerovalo vyučování romštiny, začaly vycházet první publikace psané v romštině s českým překladem. Tyto bilingvní publikace vycházely ve velmi omezeném nákladu 200–500 výtisků a byly neprodejně, určeny především sociálním a kulturním pracovníkům jako pomocný materiál k jejich práci v terénu. I když množství a distribuce těchto publikací byly omezeny, sehrávaly významnou roli nejen pro další sebeuvědomování Romů samotných, ale i pro majoritní společnost. V rozmezí let 1979 až 1989 vycházely tři bilingvní publikace: sbírka autorské poezie – výbor z veršů šesti romských básníků – *Romane giňa* (Romské písně) (1979), sbírka romských lidových přísloví *Lačho lav sar maro* (Dobré slovo je jako chléb) (1984) a sbírka humorných vyprávění a hádanek *So hin pro svetos jekhbuter* (Čeho je na světě nejvíc) (1987).

S literárními projevy romských básníků a prozaiků seznamoval veřejnost dále zpravodaj Pražského kulturního střediska *Šunen Romale* (Poslyšte, Romové) a romské časopisy *Romano l'il* (Romský list), *Listy – L'il* a *Lačho lav* (Dobré slovo), které vydávalo Ministerstvo sociálních věcí ČR.

Pro mnohé literární začátečníky byly písně a tanec inspirací a faktorem etnického cílení k tomu, že se pokoušejí psát. A tak vznikají další literární pokusy nových začátečníků. Margita Reiznerová (1945) začala psát ve svých 40ti letech vyzrálou poezii, její sestra Helena Demeterová se vyjadřovala literárním žánrem krátkých snových příběhů. Poezii psal i Ladislav Hlaváč a Marta Bandyová, na Moravě se objevil Jan Horváth, na Slovensku přešla spisovatelka Elena Lacková ze slovenštiny do romštiny, která inspirovala i PhDr. Vladu Oláha. Když pak Andrej Giňa zorganizoval v roce 1988 v Rokycanech kulturní setkání Romů, začal dostávat příspěvky Romů v podobě veršů, povídek a životopisných vyprávění prakticky z celé republiky: psala Olga Giňová z Vysokého Mýta, Emilka Nasková z Lomnice nad Popelkou, které doslova z ničeho nic, někdy až v pokročilém věku, začaly svá sdělení ukládat na papír.⁴⁷

V roce 1990 byl vydán Kulturním střediskem v Hradci Králové dvojjazyčný sborník Kale ruží (Černé růže), který prezentuje literární výběr 11-ti romských autorů. Od ledna 1990 vycházel prostřednictvím Ministerstva práce a sociálních věcí měsíčník Lačo lav (Dobré slovo), který později splynul s literárním zpravodajem Amaro lav, který řídil básník Jan Horváth. V říjnu roku 1990 založili romští literáti z Moravy a Čech Sdružení romských autorů, kterému předsedala Margita Reiznerová a věnovala se pohádkám. Mezi novými autory se ve sdružení představili Gejza Demeter se svými hororovými povídkami, Štefan Červeňák, Ilona Ferková, Arnošt Rusenko a další. V nakladatelství Apeiron publikovala PhDr. Oliva Pechová novelu Tery Fabiánové Čavagroš, povídky Andreje Gini a v rozšířené reedici vydala romská přísloví.

Povídky Ilony Ferkové – Čorde čhave (Ukradené děti) a životopisné vyprávění Tery Fabiánové – Jak jsem chodila do školy vydalo Muzeum romské kultury v Brně, které vzniklo v roce 1991.⁴⁸ Ilona Ferková dostala od prezidenta Václava Havla vyznamenání za svou aktivitu při zlepšování postavení Romů v České republice.⁴⁹ Na Slovensku vyšly literární pohádky Ilony Lackové Romane Paramisa (Romské rozprávky) a prešovský měsíčník Romano lil přináší literární pokusy dalších romských autorů.⁵⁰

Svou úctu spisovatelce vyjádřil i prof. Miroslav Dědič, který po válce zakládal školu pro Romy, kteří se přistěhovali do českého pohraničí. „Elena Lacková je romská národní buditelka jako byly českými buditelkami Božena Němcová či Karolína Světlá. Význam Eleny Lackové neuznávají jenom Romové a jejich přátelé, ale také slovenská vláda. Spisovatelce byl udělen Řád Ľudovíta Štúra. Právě tohoto představitele slovenského národního obrození označila za svůj velký životní vzor. O tom, že je významnou osobností romského obrození, svědčí její dílo, ale i způsob jejího myšlení.”⁵¹

Čtvrtletník Romano džaniben vychází od roku 1994 při kabinetu romistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a umožňuje publikování příspěvků nejen romských autorů. Literární příspěvky se objevují i v politickém tisku Romano hangos a Romano kurko, v měsíčníku Amoro gendalos, v časopise pro děti Kereka, v Bulletinu Muzea romské kultury, vycházejícího jednou ročně a v dalších periodikách. Mezi zaniklé zpravodaje patří Amaro lav a Romano kurko.⁵²

⁴⁷ Srov. Šebková, H. *Počátky romské literatury v České a Slovenské republice*.

<http://www.livres.cz/clanek.asp?polozkaID=10183>, 17.5. 2003 Srov. Jařabová, Z. Černobílý život. 2000, s. 138 - 142

⁴⁸ Srov. Jařabová, Z. *Černobílý život*. Praha, 2000, s. 143

⁴⁹ Romská literatura, <http://romove.radio.cz/cz/clanek/19359>

<http://romove.radio.cz/cz/clanek/21079#1>, 1.8. 2007

⁵⁰ Srov. Jařabová, Z. *Černobílý život*. Praha, 2000, s. 143

⁵¹ Elena Lacková se dožívá 81 let, http://www.romanohangos.cz/clanek.php?id_clanek=257, 1.8. 2007

⁵² Srov. Jařabová, Z. *Černobílý život*. Praha, 2000, s. 143 - 144

Romskou literaturu publikují zpravidla dvojjazyčně dále nakladatelství Aperion (povídky A. Gini, T. Fabiánové) Triáda (I. Lacková, M. Reiznerová, E. Oláhová – Lakatošová aj), Signeta (V. Haluška, A. Horváthová) a některá další. K posledním generacím romské literatury se vedle spisovatelů z řad servika Romů (Ilona Ferková, Emil Cina, Milan Demeter, Michal Šamko, Magda Hoffmannová ad.) přiřadili také příslušníci jiných subetnických skupin, např. maďarští a olašští Romové (Hilda Pášová, Petr Stojka, Margita Lakatošová aj).⁵³

Letos proběhl 10. ročník literární a výtvarné soutěže „Romano suno“ pro děti základních škol, kterou organizuje Nová škola.

Styl komunikace

O Romech je všeobecně známo, že mnohem citlivěji a intenzivněji prožívají své emoce. Tak jako každý jiný člověk nesnáší ironii a faleš, Romové dvojnásobně. V komunikačním stylu Romů hraje velkou roli empatie, rychle se vcítí do pocitů druhého člověka a posoudí lidskou povahu.

Rodina, rodinné vztahy

U Romů – podobně jako v Indii je – kladen důraz na rituální čistotu ve vztahu ke všem každodenním činnostem i profesím. Člověk přichází na svět neposkvrněný, nezatížený hněvem a nespokojeností, je povinností rodiny tuto čistotu uchovat.⁵⁴ Romská širší rodina byla tvořena výhradně endogamními svazky patriarchálního typu a je prostředkem k uchování etnické identity.

Každý Rom je pevně zakotven ve svém rodu a od něj odvozuje základ své identity. Širší rodina stanovuje nepsaná pravidla, kterými se jednotlivec musí řídit. To, co platí v jiných rodinách, nemusí platit v ostatních. Samozřejmostí je pohostinnost a úcta ke staršímu. Dříve platil u většiny romských skupin nepsaný zákon „čisté krve“, který zakazoval manželství s jinoetnickými partnery. Tento pozůstatek rodové endogamie přetrvává u většiny Romů olašských, zatímco u všech ostatních se tento zákaz začal narušovat již v uplynulých letech. Dnes již téměř neplatí nejen mezi jednotlivými skupinami, ale i ve vztahu k majoritě; počet interetnických – smíšených manželství narůstá. Romský partner – častěji muž si bere českou partnerku.⁵⁵

⁵³ Schneinostová, A. *Romipen. Literaturou k moderní identitě*. Praha, 2006, s. 27

⁵⁴ Dobová Z. *Romano džaniben. Romské léčitelství*. Praha, 2003, s. 23

⁵⁵ Davidová, E. *Co se změnilo a co se zachovalo*. <http://www.romove.cz/cz/clanek/18571>, 26.2. 2000

Zvyky a tradice Romů

Z rodinných obyčejů se nejvíce zvyků a magických praktik váže na období narození dítěte, křtu, úmrtí člověka a jeho pohřbu.

Dodnes je rozšířená představa, že nepokřtěnému dítěti hrozí nebezpečí. V nestražené chvíli může přijít negativní bytost a vyměnit novorozence. Pokud k tomu opravdu dojde, panuje názor, že není možné už své dítě získat zpátky. V mnoha případech Romové používají amulety, které novorozenci zabezpečí ochranu před nečistou bytostí. Mezi tyto předměty lze zařadit např. hřeben, nůžky, nožík, mýdlo, růženec, chléb, sůl, modlitební knížka, zrcadlo apod. Pokud je dítě pokřtěné, negativní síla už dítěti nemůže ublížit. Romskému dítěti hrozí po narození i další nebezpečí – tzv. uhranutí. Pozná se to podle toho, že dítě je nepokojné, nespí, pláče, odmítá jíst aj. Pokud nechceme, aby dítě bylo uhranuté, musí každý, kdo se na něho podívá, symbolicky třikrát odplivnout a současně mu požehná.

Nejrozšířenější způsob magické ochrany dítěte před uhranutím je uvázání červené stužky na zápěstí, nebo červeného náhrdelníku děvčátkům na krk. Pokud jsou rodiče přesvědčení, že dítě někdo uřknul, připraví „uhlíkovou vodu“, kterou dítě umyjí.⁵⁶ Voda a oheň slouží téměř ve všech kulturách jako prostředek magické očisty a v tomto smyslu ho převzalo také i křesťanství.

Jedním ze zvyků všech skupin Romů, který bezpečně přetrvává a dodržuje se dodnes, je křest. Koná se stejně jako u ostatních občanů v kostele. Při křtu dítě dostane jméno obvykle po svém kmotrovi, jednom z rodičů nebo jiném příbuzném. Kmotr vkládá kmotřenci do peřinky peníze a modrou stuhu, aby dítě bylo tak chráněné před zlými silami. Poslání kmotra spočívá v tom, že na kmotřence během svého života neustále dohlíží. Například by neměl zapomenout na jeho svátek, narozeniny, na významné dny v jeho životě, neměl by chybět na jeho svatbě a křtu jeho dětí. Povinností kmotra, v případě smrti rodičů kmotřence, je postarat se o něj.

Významnou tradici má u Romů svatba – bijav. Romové měli vlastní svatby, které byly pro ně stejně závazné jako v kostele nebo na úřadě. Funkci úředníka v romské velkoročině měl vážený člověk, který dovedl moudře mluvit. Svázal nevěstě a ženichovi ruce červeným šátkem, nalil každému do dlaně pálenku nebo víno a ženich ji pak musel vypít z dlaně nevěsty a naopak. Svatební starosta k nim potom pronesl krásnou řeč a přál jim hodně štěstí do života. Tato tradice však zanikla. Svatbě však ještě předcházel zasnubní

⁵⁶ Mann, A. B. *Romský dějepis*. Praha, 2001, s. 34

obřad – mangavipen, který se konal po předběžné domluvě otců snoubenců. Na obřadě si slíbili vzájemnou věrnost na celý život až do smrti. V současné době jsou upřednostňovány svatby v kostele.

O Vánocích otec rozkrájí jablko na tolik kusů, kolik je účastníků u společného stolu, načež každý sní svůj díl. Tento zvyk vyjadřuje tradiční romský smysl pro rodinnou pospolitost. Romské vánoce se odlišují především tradicí zvanou odpuštění a usmíření. Je to pro Romy velice důležité. Vánoční čas proto využívali a využívají k tomu, aby se vztahy mezi lidmi ještě více posílily.⁵⁷

*Zemře-li otec, pláče duše, zemře-li matka, pláče srdce.*⁵⁸

Dodnes je u Romů zachovaná představa, že pro umírajícího si přichází někdo z dříve zesnulých členů rodiny, který u něj zůstává až do pohřbu a odvádí ho na onen svět. Romové věří v existenci ducha, který opouští lidské tělo a zároveň je jinou formou pokračování lidského života. V představách Romů se duše po smrti mění v ducha – múla, který je při těle až do pohřbu. Tento duch, který po smrti nepřerušil svazky se živými, vrací se mezi tyto živé ve formě zjevení, snů apod. Smrtí se neroztrhla žádná rodinná pouta, sociální interakce pokračuje. Důkazem toho je povídání s mrtvým u jeho hrobu či modlitby k mrtvému. Několik nocí před pohřbem se scházejí příbuzní v domě rodiny zemřelého. I tento jev vyjadřuje sociální vazby jak mezi živými, tak mezi živými a mrtvými. Múlo přichází v mnoha případech jako antropomorfní bytost, která má několik podob. Např. nemá tvář, bere podobu nějakého konkrétního živého člověka či někoho úplně cizího. Identifikovat mrtvého mohou živí podle hlasu nebo podle drobných znamení. V jiných případech vystupuje múlo ve své vlastní podobě, tak jak vypadal v době, kdy byl živý. Múly lze rozdělit do několika kategorií, podle charakteru respektive podle charakteru jejich příchodu. Dobří múlové přicházejí něco říci ostatním, poradit. Zlí múlové chodí strašit. Tento projev je často pokračováním předcházejících nepřátelských vztahů nebo je způsobený zanedbáním nějaké povinnosti živých vůči mrtvému apod. Nedodržování rituálů souvisejících s pohřbem znamená poskvrnění posvátna.⁵⁹

Do rakve se vkládají mrtvému jeho osobní předměty, i když jsou hodnotnější: prsteny, náušnice, hodinky, housle, kytara, ale i fajfka, cigarety, brýle, lahvička s alkoholem, karty a pokud byl věřící, tak i modlitební knížka a růženec. Do ruky nebo do kapsy vloží rodina zesnulému peníze (nejčastěji drobné mince). Od chvíle skonu až do pohřbu při něm bdí – vartují. Chování při vartování má svá ustálená pravidla: hraje se karty, vyprávějí

⁵⁷ Horváthová, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha, 2002, s. 63 – 65

⁵⁸ Hübschmannová, M. *Moudrá slova starých Romů*. Praha, s. 9

⁵⁹ Palubová, Z. *Ľudové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia*. Etnologické rozpravy 2/2001, s. 80–94.

se příhody ze života zesnulého, nesmí se zpívat, tancovat, přitukávat skleničkami. Každý před vypitím své první skleničky odleje nejdříve trochu na zem – na památku zesnulého. Nějaký čas po pohřbu navštíví nebožtík pozůstalé, aby jim dal najevo, jak byl spokojený se svým pohřbem, svou přítomnost projevuje různými znameními, zvuky, zjevuje se ve snech. Dalším zvykem, který Romové dodržovali při úmrtí, bylo pálení osobních věcí zemřelého. Vartování se v současné době dodržuje v podobě sešlostí širší rodiny a vyprávěním příběhů ze života zesnulého.⁶⁰

Specifické zvyklosti olašských a německých Romů

Ženy Sintů jsou postihnuty řadou společenských zákazů, mezi které patří například ženská přítomnost s muži v jedné místnosti u všech společenských událostí (svatba, křtiny, pohřeb, návštěva příbuzných, taneční zábavy), nošení krátkých sukní a kalhot, stolování v období šestinedělní s ostatními členy rodiny, dotýkání se sklenic, talířů a jiných předmětů. Sintové nesmějí pracovat ve zdravotnictví. Angažují se v terciálním sektoru a obchodu.

Stejně jako dříve, i dnes zůstává olašská komunita uzavřená vůči všem. Autoritou komunity je vajda, který má hlavní slovo při rozhodování o vnitřních záležitostech komunity, dohlíží na dodržování rodových zvyků a předsedá u romského soudu, nazývaného krisi. Dnes jen olašští Romové volí svého představitele – krále. Na ostatní skupiny Romů pohlíží Olaši despoticky. Povýšený postoj těchto Romů vůči ostatním pramení i z rozdílu hodnocení fyzické práce. Vykonávání fyzické práce je pro Olachy znamením neúspěšnosti a nedostatku rozumových schopností. Naopak oceňovány jsou obchodní aktivity. Olašští Romové podnikají v oblasti služeb. Někteří z těchto Romů jsou však proslulí jako kapsáři.⁶¹

Olašští Romové mají některé stejné zvyky jako Romové němečtí. Kladou také důraz na rituální čistotu při výběru povolání, tzn. že mezi nimi nenajdeme zdravotní sestru či lékaře. U olašských Romů je zvykem, že otec ženicha zaplatí otcí nevěsty za vychování budoucí ženy několik desítek tisíc. Výše ceny za nevěstu se odvíjí od její počestnosti, úrovně tanečních schopností a zpěvu a schopnosti dobře krást. Svými krádežemi musí manželovi vrátit peníze, které za ni zaplatil, jejím rodičům.

⁶⁰ Horváthová, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha, 2002, s. 63 – 65

⁶¹ Tamtéž, s. 63 – 65

Móda

Romská móda je pestrobarevná, temperamentní, vyjadřující volnost, rozmanitost, zručnost, v mnohém ovlivnila i českou módu. Tradiční dámské oblečení zahrnovalo dlouhou sukni převázanou šátkem, halenku s volány a ovázaný šátek na hlavě a pánský tradiční oděv se skládal z kalhot obvázaným šátkem, pestré košile a vesty.

Kuchyně

Dnes je romská kuchyně celkem podobná kuchyním majoritních populací, v nichž Romové žijí. Vliv většinového okolního obyvatelstva je i přes značnou uzavřenost romské společnosti znatelný ve všech oblastech života. Přesto si Romové stále uchovávají v jídelníčku svá oblíbená tradiční jídla, která jsou velice levná a přitom chutná.⁶²

Recepty najdete na webu <http://www.romskakucharka.com/>

Tradiční romská řemesla

Mezi tradiční romské dovednosti patřilo zpracování kovů, nejznámější byli vždy kováři, kotláři, řetězáři a zvonkaři. K dřevozpracujícím řemeslům patří korytářství, košíkářství, výroba košťat a v neposlední řadě výroba hudebních nástrojů a koňské handlířství, které bylo výsadou převážně Romů kočujících až do roku 1959 na území Čech, Moravy a Slovenska. Kovářství se udrželo dodnes v jihovýchodní Evropě – v Maďarsku, Bulharsku, Makedonii, Rumunsku a v dalších balkánských zemích, kde je stále živé. V českých zemích kotlářství prakticky zaniklo po druhé světové válce.

„Romové pravděpodobně poznali kovy, jejich těžbu a zpracování již ve své pravlasti – starověké Indii (kolem roku 1500 před Kristem), neboť spolu s indickou metalurgií si přinesli do Evropy i sanskrtská označení: snkrt. sunaká – zlato, romsky srovnakaj, ruppjá – stříbro, romsky rup.⁶³

Dílna romského kováře, který pracoval vsedě se zkříženými nohama nebo vkleče, byla přenosná: sestávala z kovadliny zaražené do země. Základní součástí této přenosné dílny byl i měch, zvaný pišot, z beraní nebo kozí kůže, s dvojitou dřevěnou lištou a průvlekem pro palec ruky, v dolní části opatřený kovovými rourkami.

⁶² Vývoj romské kuchyně. <http://www.romskakucharka.com/>, 10. 9. 2007

⁶³ Daniel, B. *O zanikajících řemeslech Romů*. Buletin MRK 3/97, Brno, s. 7–8

Současní kováři udržují alespoň částečně tradici tohoto romského řemesla, někteří však už za pomoci moderní svářečské techniky. Tuto tradici rozvíjejí i jako kováři umělečtí, v čemž dosahují pozoruhodných výsledků, jako např. Andrej Patkáň (1923) z Bardejova, stejně jako Eugen Fejco (1932) a další. Zvláštních kvalit dosahuje umělecké kovářské družstvo založené v roce 1970 v Dunajské Lužné u Bratislavy, které dnes působí jako umělecké družstvo pod vedením rodin Rigovců a Šarközyovců. Obě skupiny vytvářejí umělecky kované předměty i nábytek, vyrábějí repliky kovových prvků při opravách památkových objektů a mají zakázky u nás i v zahraničí.

Dodnes někteří usedlí Romové vyrábějí také hudební nástroje, např. Ján Biháry ze Žiran u Nitry, který je navíc zdobí vypalováním a malováním. Výrobci houslí a cimbálů jsou spíše známi v Maďarsku a Rumunsku. Mezi jejich nejdávnější výrobky tohoto druhu patří grumla – malý kovový náramek tvaru podkovy, v níž je pružinka, která je uváděna do pohybu hráčovým prstem brnkáním, ústa vytvářejí pak ozvučníci, přenesení Romů z Indie do Evropy.⁶⁴

Tradičními romskými řemesly se Romové proslavili po celé Evropě. Všude, v každé jednotlivé zemi, zanechali kus své materiální a duchovní kultury, přičemž se na veřejnosti neprávem podceňoval kulturní vliv Romů v evropském prostoru. Majoritní společnost však někdy nechtěla přiznat, že Romové obohatili evropskou kolébku pokladů.

Dokladem dané skutečnosti byla mezinárodní výstava EXPO, která se konala v roce 1967 v Montrealu, kde se vystavovaly artefakty uměleckého kovářství, vyrobené romskými kováři z Podunajských Biskupic u Bratislavy a byly prezentovány jako slovenské lidové umění.⁶⁵

Romská hudba

*Kde jsou Romové, tam je slyšet píseň.*⁶⁶

Hudba a píseň Rómů jsou nejvýraznější specifikou a hodnotou, ba přímo bohatstvím tohoto etnika až po dnešní časy. Hudba a zpěv jsou mocný nástroj, který na člověka působí. Kouzlo romských písní spočívá v silném emočním prožitku radostné euforie i bolestné melancholie.

⁶⁴ Jařabová, Z. *Černobílý život*. Praha, 2000, s. 94 – 97

⁶⁵ Srov. Hübschmannová, M. *Romové v České republice. Sešity pro sociální politiku*. Praha, 1999, s. 20

⁶⁶ Hübschmannová, M. *Moudrá slova starých Romů*. Praha, s. 39

Rozlišujeme hudební folklór usedlých slovenských Romů a hudební folklór olašských, tedy kočovných Romů. Olašská hudba je ovlivněna rumunskou Transylvánií, kde tato část romského etnika dlouhodobě pobývala, kočovala. Usedlí slovenští Romové byli vždy poměrně hodně otevření majoritní společnosti a nebáli se vstřebat její kulturní specifika. Hudba pro ně byla zdrojem obživy a také jisté společenské prestiže. Svůj hudební folklór si daleko více chránili, hudba pro ně nikdy nebyla zdrojem obživy, ale žila uvnitř společenství.

Usedlí ani olašští Romové nerozlišují svůj písňový folklór tématicky. V praxi to znamená, že neznají písně svatební, ukolébavky aj. Jejich písně jsou převážně vázány na dvě situace, k poslechu anebo k tanci. Pomalé písně usedlých Romů se nazývají halgató, olašští Romové je nazývají někdy loki d'ili nebo mesal'aki d'ili. U obou typů převažuje tónina mollová. Pomalé písně dále člení na smutné (vyprávějí o dřívější bídě, o hladu a těžkostech života, mají epický a lyrický charakter), písně ze života (popisují určité životní situace a příhody), zpěvy rodinných cyklů (jsou spojeny s událostmi a obdobími lidského života) a milostné písně. V romské hudební tradici lyrických písní lze pozorovat rovněž zvláštní textovou poetiku. Pro tento druh písní je typická barevnost textů (zlatá matka, zlatý Bůh, černé srdce, červená košile atd.), přičemž barvám je přisuzována magická moc. V tanečních písních hraje text větší roli u usedlých Romů, pro olašské je prvotní funkcí doprovod k tanci (čardáš a jeho olašský protějšek čapáš).⁶⁷

V 19. a 20. století vynikala u nás i v dalších zemích celá řada romských hudebníků, jako byla Cinka Panna, Michal Borna „Slavík“, Ján Biháry – „Uherský Orfeus“, Jožo Piťo a mnoho dalších.⁶⁸ Jožka Piťo hrál všem – inteligenci, řemeslníkům, sedlákům i robotníkům – celému shromážděnému národu, aby si potvrdil svoje národní povědomí a načerpal nových duchovních sil. Takto všechny naučil milovat slovenskou píseň, často i ty, kteří jí pohrdali. V časech maďarizace platil Piťo za „sto“ národních buditelů. Patří mu nehynoucí díky, že právě v té době, šířil a propagoval slovenskou píseň.

J. Ficowski uvádí hypotézu, podle které housle, loutnu a cimbál přinesli do Evropy Romové. Na území Slovenska hráli jen romští muzikanti. Nejstarší zpráva o romském hudebníkovi v Uhersku a zároveň v Evropě je z roku 1489, kdy tento hudebník hrál na královně Beatrix na loutnu lidové písně. Už roku 1417 skupina Romů přišla z Pešti do Košic a vyskytovala se i na území Gemeru.⁶⁹

⁶⁷ Hudba. http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=26&Itemid=37, 9. 8. 2007

⁶⁸ Srov. Jařabová, Z. *Černobílý život*. Praha, 2000, s. 102

⁶⁹ Srov. Mann, A. *Neznamia Rómovia*. Bratislava, 1992, s. 120

Na Moravském Hornácku působil jako primáš Jožka Kubík (1907–1978). Vlivem jeho osobnosti pronikly do sedlácké muziky prvky romské tradiční hudby a splynuly s ní. Busta Jožky Kubíka je umístěna v areálu zámeckého parku ve Strážnici, kde se koná každoročně Mezinárodní folklórní festival.⁷¹

Přestaviteli současných romských hudebníků jsou Antonín Gondolán (nar. 1942), který byl členem doprovodné kapely Karla Gotta, Josef Fečo (nar. 1940) napsal původní romskou operu Geňa a Béla. V Brně působí cimbálová kapela dalšího vynikajícího primáše – Eugena Horvátha (nar. 1940). Mezi známe interpretky patří Ida Kelarová a její sestra Iva Bitová a další.⁷²

Romové díky svému hudebnímu talentu výrazně zasáhli do několika hudebních stylůvých žánrů. Na poli jazzu se velmi výrazně například uplatnil Jean Baptiste Reinhard “Django” (21. 3. 1910–16. 5. 1953), který žil ve Francii, byl považován za zakladatele romského jazzu a jednoho z největších jazzových kytaristů 20. století.⁷³ Se svým kvintetem koncertoval v Holandsku, Belgii, Španělsku a v Anglii.⁷⁴ Francouzský romský kytarista, který v současnosti pokračuje v odkazu Reinharda, se jmenuje Bireli Lagrane.⁷⁵

⁷¹ Srov. Horváthová, J. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. Olomouc, 1995, s. 43 – 46

⁷² Srov. Horváthová, J. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. Olomouc, 1995, s. 44

⁷³ Jean Baptiste Reinhard se nejprve učil hrát na housle a banjo, záhy dal přednost kytai, jako samouk dosáhl značného pokroku. Při požáru maringotky v r. 1928 utrpěl těžká zranění na celém těle a na nemocničním lůžku strávil víc než rok. Do života se vrátil s takřka nepoužitelným 3. a 4. prstem na levé ruce, takové neštěstí je pro hráče na kytaru nepřekonatelný handicap, on přesto s tímto postižením, určitě i se změnou prstokladu, dosáhl instrumentální geniality a jedinečnou virtuozity. Na přelomu 20. a 30. let se prostřednictvím nahrávek Armstronga a Ellingtona seznámil s jazzem, toto pro něho „nové“ umění otevřelo prostor pro vlastní seberealizaci. Na počátku 30. let minulého století cestoval po Francii a Belgii s různými orchestry, kde hráli v kabaretech a v tanečních Azurového pobřeží. Jeho jméno je nejvíce spojováno s belgickým houslistou, který však nebyl romského původu, Stephanem Grappelli. Spolu v r. 1934 založili jazzový kvintet Hot Club de France v originálním složení: tři kytary, housle a basa. Django začínal hudbu také skládat. V r. 1942 podnikl se svým souborem turné do Švýcarska a do severní Afriky, ale bez Grappelliho, ten po dobu války žil v Londýně. V r. 1946 přijal nabídku Duka Ellingtona a jeho orchestru ke společnému turné po USA, včetně koncertu ve svatyni vážné hudby, v newyorské Carnegie Hall. O dva roky později se pokusil o rekonstrukci slavného kvinteta, to když se houslista Grappelli vrátil do Francie. S tímto kvintetem se zúčastnili několika jazzových festivalů, včetně toho nejslavnějšího v Nice. V r. 1953 byl stížen mozkovou mrtvicí, těsně před zahájením světového turné amerického producenta Normana Granze.

Encyklopedie jazzu a moderní populární hudby – část jmenná–světová scéna, písma L–Ž, Editio Supraphon 1987, s. 245 – 246

⁷⁴ *Hudba*. http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=26&Itemid=37, 9. 8. 2007

⁷⁵ Encyklopedie jazzu a moderní populární hudby – část jmenná–světová scéna, písma L–Ž, Editio Supraphon 1987, s. 245 – 246

Mezi nejnavštěvovanější romské festivaly patří mezinárodní festival Khamoro v Praze, který se letos konal již osmým rokem, Romská píseň v Rožnově pod Radhoštěm a Gypsy Celebratiton ve Svojanově.

Tradiční romská hudba, jak jsme poznali z předcházejícího textu, byla a je žádána nejen Romy. Romský folklór je dodnes projevem etnické identity. Prostřednictvím romského folklóru dochází ke spojení duší odlišných skupin Romů. Nejrozšířenější písní, která spojuje všechny Romy, je Čhajori romaňi (Děvčátko romské), neboli Cikánský pláč. Romská hudba přitahuje svým autentickým a spontánním hudebním projevem, ale také probouzí v dětech z interetnických manželství jejich romský temperament.

Herectví, film, výtvarné umění a sport

Málokdo ví, že Romové byli a jsou významnými představiteli v oblasti herecké, filmové, výtvarné a sportovní.

Archivní materiály potvrzují, že se Romové postupně vmísili do rodiny zakladatele českého loutkařství Matěje Kopeckého (1775–1847). Romové patří do akrobaticky proslulé rodiny Berouskových, v době první Československé republiky vlastnily romské rodiny několik menších cirkusů.

Romské kořeny najdeme také u světového komika Charlieho Chaplina (1889–1977), z holywoodských herců byl Romem také Yul Brynner (1915–1985), známý např. díky ztvárnění Chrise v klasickém westernu Sedm statečných, Romka byla i holywoodská hvězda Ava Gardnerová (1922–1990), která se proslavila díky filmům Zabijáci nebo Nahá Maja.

Ve Francii žije režisér romsko-alžírského původu Tony Gatlif (nar. 1948, filmy: Princové, Latcho drom – dobrá cesta), který se ve své práci věnuje tématice Romů. Na Slovensku působí filmový a televizní režisér i scénarista Josef Banyák (nar. 1958. dokument: Deti nevinné, adaptace romských pohádek O strige apod.)

Vrozenou vnímavost a citlivost Romové u nás i v zahraničí uplatňují ve výtvarném umění. K nejznámějším romským tvůrcům u nás patří Rudolf Dzurko (nar. 1941), který pracuje originální technikou lepení barevné skleněné drtě na skleněný podklad. Ernest Dančo (nar. 1935), žijící v Benátkách nad Jizerou, je autorem figur zejména s náboženskou tematikou.

Máme také několik romských sportovců. Tibor Rafael (nar. 1970), reprezentant ČR, v letech 1993–1994 byl vyhlášen nejlepším boxerem České republiky. Ľudovít Plachetka (nar. 1971) se stal mistrem ČR v boxu v roce 1993, byl to také náš reprezentant na OH v Atlantě 1996.

Romové se uplatňují také v různých vědních oborech. Jako chirurg, odborný asistent, působí ve fakultní nemocnici v Brně MUDr. Vladimír Horváth (nar. 1970). Prvním romským historikem u nás byl rodák ze západoslovenského Šaštína prom. historik Bartoloměj Daniel (1924–2001) a další.⁷⁶

Náboženství

Zkreslený obraz Romů spoluvytváří představa, že Romové nevěří v Boha. K těmto důvodům patří argumenty charakterizující neochotu chodit do kostela a neschopnost se modlit. Způsob vnímání a prožívání víry je u Romů ovlivněn původním indickým náboženstvím. Romské písně mají schopnost rozvíjet duchovní hodnoty člověka, pomáhají čistit mysl, naplnit ji láskou, mírem a blažeností. Modlitba se v Indii zpívá, stejně tak se Romové v písni obrací k Bohu. Bůh je pro Romy nejvyšší silou, ke které se člověk obrací ve chvílích bolesti, křivdy, vděku a spravedlnosti. Romové prožívají boží přítomnost celý den, celý život. Věří, že Bůh je v srdci člověka. Bůh pomáhá člověku žít tou nejpřirozenější cestou, tedy v rodinné pospolitosti. Velkou úctu mají k Panně Marii, v ní spatřují ženskou bohyni, rodičku, ochránkyni, tvůrčí sílu. Toto chápání je odvozeno od indického náboženství.⁷⁷

Stejně jako v Indii Romové příliš neuznávají prostředníka mezi vyznavačem a Bohem. Nevelká důvěra v církve se prohloubila v dobách, kdy Romové byli pronásledováni a odevšad vyháněni a kdy církví hlásaná láska k bližnímu se Romů moc netýkala.⁷⁸

Duchovní

Mezi Romy působí několik duchovních. Na Slovensku je pět katolických kněží romského původu: Eugen Fejco (Družstevná při Hornice), František Kačo (Papin), František Čureja (Hrhol), Viktor Tomčanyi (Brezno), dva bohoslovci studují v bansko – bystrickém semináři, mezi nimi pracují i tři romské sestřičky.⁷⁹

⁷⁶ Srov. Horváthová, J. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. Olomouc, 1995, s. 43 – 46

⁷⁷ Srov. Hübschmannová, M. *Romové v České republice. Sešity pro sociální politiku*. Praha, 1999, 40 – 42

⁷⁸ Srov. Horváthová, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha, 2002, s. 16

⁷⁹ Srov. Senčík, Š. *Zefirín Jiménez Malla*. Trnava, 1999, s. 10

V České republice působí jáhen Vojtěch Vagaie a PhDr. Vladimír Oláh, rodák ze Stropkova, který přeložil Skutky apoštolů a česko – romské biblické příběhy Bůh hovoří ke svým dětem.⁸⁰ V roce 1990 založil „Romské křesťanské demokratické sdružení“, od roku 1991 vystupuje jako „Matice romská“. Zaměřuje se na evangelizaci a vzdělávání Romů, úzce spolupracuje s Ekumenickou radou církví a s Katolickým mezinárodním výborem pro Romy (Comité Catholique International pour les Tsiganes), který vedou manželé Elisa a León Tambur z Dánska. Kontaktují kněze i laiky po celém světě, kteří se věnují práci s romskou populací.⁸¹

Romům se věnují aktivně také neromští duchovní např. katolický kněz Jiří Rous a jezuita František Lízna, který se v roce 1991 přihlásil k romské národnosti, aby se tak přiblížil Romům. Jeho osobitý přístup, shovívavost a pochopení romské duše mu v tom pomáhají. Je to člověk, který se zasloužil o mnoho dobrého v životě Romů. Patří mu velké Díky.

Blahoslavení

V rámci katolické církve mají Romové své svaté a blahoslovené: bl. Cefferina Jimenéz Malla a sv. Sáru.⁸² Ve Vatikánu dne 4. května 1997 se odehrála mimořádná událost. Jan Pavel II. vyhlásil za blahoslavené – čtyři muže a jednu ženu. Zvláštnost spočívala v tom, že mezi těmito novými blahoslavenými byl i mučedník Zefirín Jiménez Malla, první blahoslavený Rom.⁸³

NÁBOŽENSKÉ POUTĚ

Velký význam mají pro Romy náboženské poutě. Jedno z nejznámějších poutních míst v Česku je Svatý Kopeček, který sestává z chrámu Navštívení Panny Marie. V r. 1995 byl chrám vyhlášen za baziliku minor, čímž byl Svatý Kopeček potvrzen jako poutní místo evropského významu. Téhož roku jej navštívil papež Jan Pavel II.⁸⁴ Romskou pout' na Svatém Kopečku organizuje Charita, letos proběhl již osmý ročník.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 14

⁸¹ Srov. Mann, A.B. *Duchovný rozvoj – Podmienka urýchlenia spoločenského rastu rómskeho obyvateľstva na Slovensku*. Slezský sborník. Č. 1-2, ročník 93, 1995, s. 158

⁸² Srov. Hübschmannová, M. *Romové v České republice. Sešity pro sociální politiku*. Praha, 1999, s. 40 – 42

⁸³ Senčík, Š. Zefirín Jiménez Malla. Trnava, 1999, s. 7

⁸⁴ Poutní místo Svatý Kopeček. <http://www.vitejte.cz/objekt.php?oid=1210&j=cz>, 10.9. 2007

Osobitý křesťanský kult si vytvořili Romové v západní Evropě. V jižní Francii se nachází malé městečko Les Saintes Maries de la Mer (Svaté Marie z moře), kam se sjíždí chudí i bohatí, slavní i neznámí, mladí i ti šedinami protkvetlí, z Východu i Západu, aby uctili památku „Svaté Sárý“. Romové odpradáвна převládají sklony k uctívání kultu ženy.

Příchozí se Sáře věnují ve dvou rituálních aktech (ty dodržují a respektují dodnes všichni Romové potkávající se ve Francii každoročně): tím prvním je přikládání a snímání rukou z jejích šatů. Obzvláště ženy hladí pečlivě sochu a líbají šosy jejích nařasených šatů (Sára na sobě nikdy nemá jen jedny šaty, Romky jí je totiž nosí darem). Poté zavěšují vedle ní věci, které přinesli: kapesníky, hedvábné spodní prádlo, šátky. Nakonec se předměty, které patří zmizelým nebo nemocným lidem, dotýkají Sárý doufajíc, že zmizelé najde a nemocné vyléčí. Celý tento rituál není evidentně původní, byl zaznamenán u Dravidů na severu Indie. Ti věří, že prádlo a věci nemocného jsou prostoupeny bolem a nemocí a že se trpící uzdraví, pokud se tyto věci dostanou do kontaktu s posvátným stromem.

Druhá část každoroční romské poutě spočívá v procesí směřujícím do moře a symbolickém ponoření (ovšem tento ceremoniál církev uznala až v roce 1935). Procesí a moře spojuje Sárú se všemi kulty velkých bohyň plodnosti – kouzlo ponoření totiž vyvolávalo déšť nebo jej alespoň vyvolávat mělo. Dnes už ale nikdo pochopitelně do Francie nejedí proto, aby vyvolal déšť. Proč tedy? Inu jednak proto, aby nasákl tu atmosféru, aby alespoň jednou (i když trend je spíše opačný, lidé přijíždějí pravidelně, mnozí dokonce takto uctívají Sárú již po desítky let) viděli a dotli se „své“ bohyně. Stalo se samozřejmostí, že právě 24. a 25. května nechávají v kostele před Káli Sárú rodiče pokřtít své děti. Z celého světa přijíždějí mladé páry, aby si své ano řekli před Sárú. Když přijde čas, naloží muži Sárú na vůz tažený koňmi a nekonečný průvod se vydá ulicemi. Blíží se k moři a napětí se stupňuje. Nejdříve vjíždí do moře kočár se Sárú. V okamžiku, kdy se lem jejích šatů dotkne moře, vrhají se do něj všichni ostatní. Věří, že jim voda, již právě Sára posvětila, přinese zdraví a štěstí.

Dnes již nikdo neví, jestli je toho uctívání Černé Sárý důsledek nebo příčina. Stejně tak mnozí, přesto že se každoročně slavnostního obřadu účastní, netuší nic o pověsti opřádající záhadnou Sárú...⁸⁵ [Více na http://www.romove.cz/cz/clanek/18147](http://www.romove.cz/cz/clanek/18147)

⁸⁵ Balážová, J. Kaštánková, M. *Náboženství Romů*. <http://www.romove.cz/cz/clanek/18147>, 26.2. 2000

Věštění, léčitelství

Tajemno a představa, že člověk bude vědět, co se stane, lidi natolik lákala, že tyto zá-
kazy přestupovali. Nejčastěji hádaly Cikánky z ruky a karty byly asi nejčastějšími způsoby
předpovědi. Romové používali tarotové karty, dost často se jim říká i cikánské. Ale mimo
to se používaly i obvyklé mariášové karty.

Nicméně říká se, že Romové mají vztah ke spojení s tajemnem a s něčím co je nad
člověkem, nebo mimo pozemské dění. Mají hodně takové citění, takže dokáží předvídat
ze snů a podobně.

Magii je možné rozdělit na dva druhy: bílou a černou. Ta bílá je taková pomocná
a černá je ta, která spíše ubližuje. A Romové často s tímto pomáhali obyvatelstvu, že
třeba léčili zvířata. A oni měli zase jiné způsoby a jiné prostředky, které si přinesli ze své
pravlasti a ze své znalosti. Častokrát nepoužívali žádné podivné prostředky, ale pro majo-
ritní společnost to bylo neznámé, takže už k tomu měli určitý odstup. Nechali si sice zvíře
vyléčit, nechali si sice pomoci, nicméně už tam byl efekt strachu. Co kdyby nám jednou
mohli ublížit? Když umí pomáhat, mohou ublížit.⁸⁶

Indie je země s velmi propracovanou léčitelskou tradicí a je pravděpodobné, že někte-
ré praktiky si Romové uchovali. Používání mateřského mléka jako léčebného prostředku
je v indických vesnicích běžné stejně jako u Romů. Romové léčili mateřským mlékem
zánět středního ucha a zánět spojivek. Další obdobná praktika je léčení bolesti hlavy
– vzadu na temeni, kde vlasy tvoří vír se kůže v Indii potírá olejem, u Romů máslem a pak
se několikrát silně zatáhne za vlasy.⁸⁷

Podrobné praktiky najdete na <http://www.osf.cz/romove/lecitele.htm>

*V různých zemí světa přibývá množství akademicky vzdělaných Romů, kteří se nestydí na to,
že jsou Romové a nepodlehli společenskému stigma cikánství.*⁸⁸

⁸⁶ Poláková, J. *Romská řemesla* – 9. díl: Věštění. <http://www.romove.cz/cz/clanek/20916#7>, 17.7.2007

⁸⁷ Dobová Z. *Romano džaniben. Romské léčitelství*. Praha, 2003, s. 11, 27

⁸⁸ Srov. Manuš, E. *Jdeme dlouhou cestou*. Praha, 1998, s. 28

Literatura:

- Daniel, B. *Dějiny Romů*. Olomouc, 1994.
Davidová, E. *Cesty Romů*. Olomouc, 1995.
Fraser, A. *Cikáni*. Praha, 1998.
Frištenská, H. Víšek, P. *Manuál pro obce. O Romech, na co jste s chtěli zeptat*. Praha, 2002.
Henriksen, J.-O., Vetlesen, A.J.: *Povinnostní etika*. Boskovice, 2000
Horváthová, J. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha, 2002.
Horváthová, J. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. Praha: MŠMT pro učitele základních škol, 1998.
Hübschmannová, M. *Moudrá slova starých Romů*. Praha, 1991.
Hübschmannová, M. *Romové v České republice. Sešity pro sociální politiku*. Praha, 1999.
Jařabová, Z. *Černobílý život*. Olomouc, 2000.
Manuš, E. *Jdeme dlouhou cestou*. Praha, 1998
Mann, A. *Neznamia Rómovia*. Bratislava, 1992
Mann, A.B. *Romský dějepis*. Praha, 2001.
Senčík, Š. *Zefirín Jiménez Malla*. Trnava, 1999.
Schneinostová, A. *Romípen. Literaturou k moderní identitě*. Praha, 2006
Šotolová, E. *Reflexe problému. Půchod Romů do Evropy*. Praha, 1997.
Zbavítel, D. *Otazníky starověké Indie*. Praha, 1997.
Zbavítel, D. Zbavítelová, G. *Svět Španělska a Portugalska*. Praha, 1997.

Prameny:

- Balážová, J. Kaštánková, M. *Náboženství Romů*. <http://www.romove.cz/cz/clanek/18147>, 26. 2. 2000
Daniel, B. *O zanikajících řemeslech Romů*. Buletín MRK 3/97, Brno
Davidová, E. *Co se změnilo a co se zachovalo*. <http://www.romove.cz/cz/clanek/18571> , 17. 7. 2007
Dobová Z. *Romano džaniben. Romské léčitelství*. Praha, 2003
Encyklopedie jazzu a moderní populární hudby - část jmenná-světová scéna, písmena L-Ž, Editio Supraphon, 1987.
Elena Lacková se dožívá 81 let, http://www.romanohangos.cz/clanek.php?id_clanek=257 , 1. 8. 2007
Hudba. http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=26&Itemid=37, 9. 8. 2007
Köttnerová, R. *Strategie romských komunit Olomouckého kraje na období 2006 – 2010*, Olomoucký kraj, 2005.
Lhotka, P. *Romové v České republice po roce 1989*. romea.cz/cz/index.php?id=historie/14, 17. 7. 2007

Lhotka, P. *Romové v Romové v Evropě 1945 – 1989*. skola.romea.cz/cz/index.php?id=historie/07,

17. 7. 2007

Literární cena Mileny Hübschmannové. http://www.romea.cz/index.php?id=servis/z,2006_0114, 10.9. 2007

Mann, A.B. *Duchovní rozvoj – Podmienka urýchlenia spoločenského rastu rómskeho obyvateľstva na Slovensku*. Slezský sborník. Č. 1- 2, ročník 93, 1995

Palubová, Z. *Ľudové náboženstvo Rómov z Levoče a okolia na prelome 20. a 21. storočia*. Etnologické rozpravy 2/2001.

Poláková, J. *Romská řemesla - 9. díl: Věštění*. <http://www.romove.cz/cz/clanek/20916#7>, 17. 7. 2007

Poutní místo Svatý Kopeček. <http://www.vitejte.cz/objekt.php?oid=1210&j=cz>, 10. 9. 2007

Romská literatura, <http://romove.radio.cz/cz/clanek/19359>, 1. 8. 2007

Šebková, H. *Počátky romské literatury v České a Slovenské republice*. <http://www.livres.cz/clanek.asp?polozkaID=10183>, 17. 5. 2003

Usnesení vlády č. 532/2004 ze 4. 5. 2005 O změně Koncepce romské integrace a k Informaci o plnění usnesení vlády, týkajících se integrace romských komunit a aktivního postupu státní správy při uskutečňování opatření přijatých souvisejícími usneseními vlády ke dni 31. prosince 2004

Vývoj romské kuchyně. <http://www.romskakucharka.com/>, 10. 9. 2007

Eva Schmidtová

Řecko – pro někoho kolébka evropské civilizace, pro druhého zářící slunce, modré moře a vzpomínky na letní dovolenou, pro dalšího třeba země, kde se zrodila demokracie a byly sepsány první evropské zákony, pocit pohody a odlišného životního rytmu pro jiného, nebo také krajina stále živých bájí a legend. Ano, Řecko je tohle všechno, ale ještě mnohem, mnohem víc.

Řekové jsou nejstarším evropským národem, který žije na svém území už zhruba 4000 let. I když nynější řecké území původně osídlily různé kmeny, např. Achájové, Iónové, Dórové, Makedonci, Thrákové, které se dodnes připomínají v názvech některých oblastí Řecka, postupem doby si začaly uvědomovat svoji sounáležitost. Třebaže se jejich příslušníci lišili svými zvyklostmi, dialektem, tradicemi, třebaže se v průběhu své tisícileté historie nevyhnuli vzájemným bojům a občanským válkám, všichni se považovali za Řeky. A nepochybně i vědomí této tisícileté kontinuity je jedním ze zdrojů národní hrdosti Řeků a jejich lásky k vlasti.

Doba bronzová

První významná civilizace na území dnešního Řecka vznikla v době bronzové cca 2500 př. n. l. na Kykladských ostrovech (Andros, Mykonos, Délos, Naxos, Santorini a další), které zbohatly zejména díky své poloze, jež jim umožňovala provozovat námořní obchod nejen s Evropou a pevninským Řeckem, ale i se severní Afrikou, Malou Asií, Krétou. Nejvýznamnějšími nalezenými památkami z této doby jsou stylizované mramorové sošky, jejichž jednoduché, čisté linie vyvolávají dojem, že byly před nedávnem zhotoveny některým ze současných sochařů. A pro řadu moderních umělců se také staly inspirací.

Mínojská kultura

Vedoucí postavení však brzy od Kykladských ostrovů převzala Kréta, kde se rozvinula vyspělá tzv. „mínojská“ kultura, která vznikla na bázi obchodní, nikoliv válečné a převzala mnoho z rozvinuté kultury egyptské. Podle pověsti matka Rhea po porodu ukryla maličkého Dia v jeskyni na Krétě, aby jeho pláč nezaslechl otec Kronos, který ze strachu, že ztratí vládu nad světem, polykal hned po narození všechny své děti. A když Zeus vyrostl, skutečně svého otce porazil, stal se nejvyšším řeckým bohem a na Krétu se na čas vrátil. V podobě býka sem unesl krásnou princeznu Európu a zplodil s ní tři syny, z nichž nejstarší dostal jméno Mínos. Býk se pak stal jedním ze symbolů starověké Kréty a všichni její vládcové se zřejmě jmenovali stejně jako jejich legendární předek.

Rozlehlé paláce s nádhernými freskami, vybavené vodovody a kanalizací, z nichž nejokázalejší byly v Knóssu a Faistu, chráněné nikoliv mohutnými hradbami, ale skvělým loďstvem, obyvatelé, kteří se věnovali hudbě, tanci a zpěvu nejen v rámci náboženského života, ale i pro své vlastní potěšení, písmo, které se stalo základem řecké abecedy (tzv. lineární písmo B, dva typy písma, které mu předcházely, se doposud nepodařilo rozluštit), to všechno představovalo jeden z vrcholů civilizace tehdejšího světa.

Ale je snad osudem všech významných civilizací, aby po období vzestupu a vrcholného rozkvětu přišel rychlejší či pomalejší úpadek, mnohdy následovaný téměř naprostým zapomením. Nevyhnula se tomu ani civilizace minojská. Třebaže se odborníci dosud neshodli na tom, co bylo hlavním důvodem jejího pádu, příčin, které k němu vedly, bylo zřejmě víc. Nepochybně k němu přispěly přírodní katastrofy jako zemětřesení nebo obrovský sopečný výbuch, který téměř úplně zničil nepříliš vzdálený ostrov Théra (dnes Santorini) a měl děsivé následky i ve značné vzdálenosti (vlny tsunami, které zpusťily pobřeží a přístavy, spad sopečného popela, který zničil zemědělství). Určitou roli při rozpadu hrála zřejmě i nedostatečná obranyschopnost ostrova závisející v podstatě pouze na námořnictvu a možná i určitá konzervativnost vládců, kteří věřili v neměnnost existujícího stavu. Každopádně zhruba kolem r. 1500 př. n. l. Kréta ztratila svůj význam a postupně podlehl civilizaci mykénské, která ovšem z minojské kultury hodně přebrala.

Bylo tomu tak ostatně nejen mezi jednotlivými řeckými kmeny. Řekové přebírali řadu znalostí a dovedností i od národů, s nimiž sousedili, obchodovali nebo bojovali. Ať už to bylo třeba používání mincí převzaté z Lýdie, které postupně nahradilo směnný obchod, nebo znalosti námořní plavby, které získali od Foiničanů, či písmo a abeceda, na nichž měly podíl styky s Egyptem a Foinikií. A naopak díky Řekům se tyto vědomosti šířily dál. Řekové postupně kolonizovali téměř celé Středomoří – na západ přes Itálii a Sicílii až na území Španělska a Francie, kde založili osadu Massilii (dnešní Marseille), na jihu Egypt, na východě pak Malou Asii a jižní pobřeží Černého moře. Tato kolonizace probíhala kupodivu většinou mírovou cestou, spíše na bázi obchodní než válečné, bez násilného vnucování vlastních zvyklostí a náboženství, takže tím ochotněji byly řecké znalosti a vědomosti vstřebávány místním obyvatelstvem.

Starověk

Třebaže ve starověku bylo Řecko tvořeno v podstatě jednotlivými městskými státy, z nichž nejvýznamnější byly zpočátku Mykény a později Athény a Sparta (vedle řady dalších jako Týrins, Korint, Théby a jiné), jimž vládl většinou jedinec – tyran (v té době běžný titul bez současného negativního významu, i když to určitě ani tehdy nebyli žádní

beránci), v případě potřeby se tyto vlastně konkurenční oblasti dokázaly sjednotit a postavit se společně nepříteli. Příkladem mohou být řecko-perské války, kde bok po boku stáli bojovníci ze Sparty, Athén i dalších měst. První z těchto válek si často připomínáme i v současnosti rovněž při bojích, ale sportovních. Když se v r. 490 př. n. l. podařilo řeckému vojsku porazit mnohem silnější perskou armádu v bitvě u Marathónu, velitel vyslal posla do Athén, kde netrpělivě očekávali výsledek boje. Běžec v plné zbroji utíkal celou cestu, až doběhl na athénskou agoru, kde s výkřikem „Zvítězili jsme!“ padl mrtev k zemi. Proto má marathónský běh – nejnáročnější olympijská disciplína – takovou podivnou délku 42,2 km, tj. vzdálenost z Marathónu do Athén.

Zlatý věk

K nejslavnějším obdobím starověkého Řecka a především Athén patří tzv. „zlatý věk“ – období, kdy vznikala významná umělecká díla, kdy byl postaven Parthenon na athénské Akropoli, kdy Feidiás tvořil obrovské sochy představující vrchol tehdejšího výtvarného umění, kdy psali své tragédie největší autoři antického světa. Toto období však poměrně brzy ukončily peloponéské války mezi Athény a Spartou, které po 30 let pustošily území celého Řecka. Z nich nakonec vítězně vyšla Sparta, ale celá země byla natolik oslabená vzájemnými boji, že nedokázala vzdorovat soustavně narůstající síle Makedonie.

Alexandr Makedonský

Tam se po smrti svého otce Filipa II. dostal k moci mladý Alexandr Makedonský. Třebaže vůči odbojným řeckým městům postupoval tvrdě, za svého hlavního soka považoval odvěkého nepřítele Řecka – Persii. Jeho vojenská tažení proto směřovala hlavně na východ. Po dobytí Sýrie, Palestiny a řady významných perských měst a smrti perského krále Dáreia II. hodlal pokračovat až do Indie. Mezitím ještě stihl obsadit Egypt, kde založil Alexandrii a byl prohlášen za faraóna a kde tak vytvořil předpoklady pro pozdější nastolení řecké dynastie Ptolemaiovců. Je opravdu obdivuhodné, jak to všechno v tehdejší době stíhali.

V době, kdy zprávy se předávaly pomocí posílů, příp. různými signály, kdy dopravními prostředky byli v lepším případě koně, v horším pouze lidské nohy, kdy lodě byly závislé jenom na příznivém větru a svalech veslařů, při vzdálenostech, které bylo nutno překonat, se zdá z pohledu dnešního člověka uvyklého na telefon, internet, letadla, téměř neuvěřitelné, jak to tehdy dokázali. Přitom třeba právě Alexandr Makedonský měl na svoje tažení pouhých zhruba 13 let, než předčasně zemřel. A i když nebyl původem „pravý“ Řek (ovšem s řeckou výchovou – jeho učitelem byl Aristoteles), období jeho vlády patří k nejvýznamnějším etapám řecké historie.

Jak už to bývá, nikdo z Alexandrových následníků nebyl dostatečně silný, aby dokázal obrovskou říši udržet a ovládat. A tak po řadě bojů nakonec Řecko podlehlo stále sílícímu Římu a stalo se na 300 let římskou provincií. Stalo se ale také kulturním centrem Římské říše, kam bohatí Římané posílali studovat své syny, odkud pocházeli umělci, filozofové, stavitelé. A když římský císař Konstantin I. založil Konstantinopoli (dnes Istanbul) jako druhé hlavní město Římské říše, řecký svět, vč. jazyka se znovu dostal do popředí. V této době se také v Řecku začalo prosazovat křesťanství.

Turecká nadvláda

Po rozpadu Římské říše v r. 395 na latinskou západní část a řecky mluvící východní část se Řecko stává součástí nejprve východořímské a později byzantské říše. S jejím postupným rozmachem se samozřejmě dál rozšiřovalo a vzkvétalo i křesťanství jako již oficiální státní náboženství. Byzantská říše dokázala poměrně dlouho odolávat nájezdům nepřátel, ať už šlo o „barbarské“ kmeny Vizigótů, Hunů, Avarů, „civilizovanější“ Normany, Franky a Benátčany, nebo „bratry v Kristu“ křižáky. Nakonec však přece jen podlehla. Když v r. 1453 sultán Mehmed II. dobyl Konstantinopoli, znamenalo to konec slávy starověkého Řecka. Asi nikdo z obyvatel, kteří tehdy v kolébce evropské civilizace žili, netušil, jak bude doba turecké nadvlády dlouhá a těžká. Že bude trvat téměř 400 let, že přinese útlak národnostní, ekonomický, náboženský, že bude poznamenána spoustou krutosti a utrpení. Příkladem pokoreni řeckého národa je třeba to, jak bylo znesvěceno jedno z nejvýznamnějších míst řecké historie, athénská Akropole – Parthenon byl přestavěn na mešitu a v Erechtheionu byl dokonce umístěn harém.

Přesto si Řekové dokázali zachovat svoji národní identitu a hrdost a mnohokrát se pokoušeli vzepřít svým okupantům. Nezastupitelnou úlohu při tom sehrála i řecká pravoslavná církev, která ve svých „tajných“ školách učila o řecké historii, kultuře, náboženství a udržovala znalost řeckého jazyka. Opuštěné vesnice se v té době staly běžným jevem, protože spousta Řeků raději volila exil než život pod tureckou nadvládou. Jiní odcházeli do hor, odkud vedli boj proti Turkům (tzv. kleťové).

Jaká byla tehdy v Řecku atmosféra, připomíná např. památník Zalongo. Křesťané z oblasti Epiru se už v 16. století začali stahovat do hornaté oblasti východně od Pargy, kde se snažili udržet svoji svobodu a nezávislost. Když nakonec Turkům v boji podlehli, ženy z vesnice Souli raději volily smrt než turecké otroctví. Spolu s dětmi se vydaly na vrch Zalongo a za tance a zpěvu pohřebních písní se postupně vrhly do propasti. A k téhle události připomínající antickou tragédii došlo v r. 1803, na počátku „osvíceného“ 19. století.

Po mnoha neúspěšných pokusech o osvobození se jako vhodná příležitost ukázala válka mezi janinským pašou Alim a tureckým sultánem, který chtěl omezit jeho moc. I když počátky osvobozenického boje byly položeny už v r. 1814, kdy bohatí a vlivní řečtí nacionalisté založili v Oděse tajnou organizaci pod názvem „Přátelské sdružení“ (Filiki Eteria), jejímž cílem bylo svržení turecké nadvlády, skutečné boje začaly až o sedm let později. Podle pověsti 25. března 1821 metropolita Germanos jako akt otevřeného odporu proti turecké nadvládě vztyčil řeckou vlajku v klášteře Agia Lavra na Peloponésu a tím zahájil osvobozenickou válku. Boj Řeků za svobodu získal v Evropě velké sympatie (i když zpočátku bez skutečné pomoci), stal se námětem řady uměleckých děl a přiměl k podpoře a někdy i k aktivní účasti i různé významné osobnosti té doby, jako byl např. Goethe, Schiller, Hugo, Byron a jiní.

Po mnoha krutých bojích, do nichž se časem zapojily i další státy (např. Anglie, Francie, Egypt), byla v r. 1832 konečně vyhlášena a uznána řecká nezávislost. Následně byl prvním řeckým králem Ottou I. stanoven 25. březen jako řecký státní svátek – Den nezávislosti.

První světová válka

V době první světové války Řecko zpočátku zachovávalo neutralitu, nakonec se však pod tlakem okolností přidalo na stranu Dohody a bojovalo proti Německu a Turecku. V r. 1921 Řekové zahájili ofenzívu v Malé Asii, aby získali území, která měli příslibená od svých spojenců. Po porážce ale byli nuceni celou tuto oblast opustit a více než milion řeckých osadníků, kteří zde po staletí žili, bylo násilně přesídleno na území Řecka.

Druhá světová válka

Druhá světová válka začala pro Řeky v r. 1940, kdy se Mussolini zaštitěný hitlerovským Německem rozhodl okupovat Řecko. Na jeho žádost o volný vstup fašistických vojsk na řecké území však Řekové ústy svého ministerského předsedy generála Metaxase odpověděli rozhodně „ne“ a 28. říjen, kdy k této události došlo, se později stal dalším řeckým státním svátkem (tzv. „Den očí“). Odmítnutím italského ultimáta vstoupilo Řecko do války na straně spojenců (jejichž podpora v té době byla ovšem pouze symbolická) a začala řecko-italská válka, během níž řečtí obránci nejenže zabránili vstupu nepřátelských vojsk na vlastní území, ale donutili útočníky navzdory jejich početní převaze a lepšímu vybavení k ústupu zpět do Albánie. Statečný boj Řeků proti okupantům si vysloužil uznání prakticky v celém světě. Tento boj pokračoval i po obsazení řeckého území německou armádou, kdy se v těžko přístupných horských oblastech skrývala řada partyzánských skupin.

Občanská válka

Konec války ale pro Řecko neznamenal mír. Už v r. 1946 vypukla občanská válka mezi monarchisty a přívrženci komunistického režimu, která trvala čtyři roky a vedla ke vzniku konstituční monarchie. Vedla ale také k naprostému hospodářskému úpadku.

Podobná situace, pouze bez otevřené občanské války, nastala zhruba o dvacet let později, když v r. 1967 došlo k vojenskému puči a nastolení vojenské diktatury. Následovalo sedm let represí, zákazu opozičních stran, čistek v armádě, ve státní správě i v církvi, tvrdé cenzury. V této době došlo i ke kyperské krizi, kdy sever ostrova obsadila turecká armáda a na 200 000 kyperských Řeků bylo nuceno opustit domov a uprchnout na jih. Řecko-turecká válka byla tehdy na spadnutí.

Jak občanská válka, tak vojenský puč vyvolaly obrovskou vlnu emigrace. Řekové odcházeli do USA, Kanady, Austrálie, ale také do Československa. A všude, kde se usadili, vytvářeli vlastní komunity, které udržovaly a stále udržují vědomí jejich sounáležitosti s původní vlastí, znalost jazyka, tradic a zvyklostí. V naší zemi jsou určitě nejznámějšími představitelkami řecké komunity sestry Martha a Tena Elefteriadu, velice populární zpěvačky v sedmdesátých letech 20. století, které velkou měrou přispívají ke sblížení obou národů nejen prezentací řecké hudby, soudobé i lidové, ale i dalšími aktivitami jako jsou např. kurzy řeckých tanců pořádané pro zájemce z řad Čechů.

Parlamentní volby, které se konaly v r. 1974, vedly konečně k obnovení demokracie v zemi a z Řecka se stala opět republika. I přes různé politické tahanice a skandály země od té doby žije v míru, je členem NATO i EU, poměrně stabilně se rozvíjí a lze si jen přát, aby období klidu a prosperity trvalo dál.

O řecké historii by se daly popsat desítky stránek, byla o ní sepsána spousta odborných pojednání, byla a stále je zdrojem inspirace pro spisovatele, výtvarné umělce i dramatiky. Ovlivnila vývoj v celé Evropě, ale především zanechala stopy v životě Řeků, ovlivnila jejich kulturu, náboženství i každodenní zvyky. A bez povědomí o řeckých dějích může být někdy pro cizince obtížné pochopit i řeckou současnost.

Řecký jazyk

Jazyk byl jedním ze sjednocujících prvků řeckého národa. Vyvíjel se postupně z několika zřejmě dost podobných nářečí, která se stále více sblížovala a mezi nimiž nakonec převládla „attičtina“, která se stala základem společného jazyka. Řečtina byla úředním

jazykem východořímské a později byzantské říše a její znalost patřila v Evropě ke klasickému vzdělání. Na rozdíl od latiny, která nechala prakticky ve všech evropských jazykových skupinách velice výrazné stopy a není problém nalézt vzájemně si podobná slova třeba v angličtině a francouzštině, často si neuvědomujeme, kolik běžně používaných výrazů pochází z řečtiny (jenom namátkou – metropole, chór, labyrint, argument, chronologie, charisma, galaxie, psychologie, epocha, charakter, architekt, idea, paradox atd. atd.). Je jasné, že od dob Homéra se řečtina dost změnila. Hovorová varianta novořečtiny tzv. dimotiki, která obsahuje i hodně výrazů převzatých z jiných jazyků, se stala v minulém století spisovným a úředním jazykem. Je ovšem zajímavé, že vedle dimotiki existuje ještě další verze řečtiny vytvořená na základě starořečtiny tzv. kathareusa, která se ale používá prakticky jenom na akademické půdě.

Problémy ale často nastávají při přepisu řeckých slov do latinky. Žádné obecně platné pravidlo na to neexistuje a tak se stejné slovo může vyskytovat v několika různých podobách. Je to matoucí zejména u zeměpisných názvů, kdy si člověk není jistý, zda se jedná o jedno a totéž místo (např. název prvního hlavního města svobodného Řecka se vyskytuje minimálně ve čtyřech verzích: Nafplio, Navplio, Nauplio, Nafplion, oblast středního Řecka se píše Epiros, Ipiros, Epeiros či Epirus), nebo při hledání na internetu, kdy se transkripce navíc liší podle různých jazyků.

Řečtina není určitě snadná na naučení. Kromě takových drobných chytáků jako že „ne“ znamená „ano“ (české „ne“ se řekne „óchi“), je první překážkou asi řecká abeceda – alfabeta, nebo lépe řečeno řecké písmo. I když starším ročníkům může při jeho luštění trochu napomáhat znalost azbuky a někdo si zase připomene řecká písmenka používaná v matematice, geometrii nebo fyzice, celkově není čtení ani výslovnost řeckého písma nic jednoduchého. Řekové velice oceňují jakoukoliv snahu dorozumět se v jejich jazyce, ale většinou cizincům nezbyvá nic jiného než to zkusit s angličtinou. Tu alespoň v turistických střediscích ovládá aspoň trochu každý, zejména mladší generace. S němčinou už je to horší a s francouzštinou nebo italštinou už člověk prakticky nemá šanci. Naproti tomu třeba na Chalkidiki v oblasti Soluně není až tak mimořádné, když prodavač zareaгуje na dohadování svých zákazníků víceméně plynulou češtinou. Usadila se tady totiž řada Řeků, kteří po vojenském puči žili v Československu a po změně politické situace se vrátili do své vlasti.

Řečnictví se ve starověkém Řecku přímo vyučovalo a jeho ovládnutí bylo důležité i pro politiky, vojevůdce a profesionální řečníky, kteří se snažili o svých názorech a své pravdě přesvědčit lid. Ale asi málokdo z dnešních oficiálních činitelů by měl tolik vytrvalosti a odhodlání dosáhnout dokonalého slovního projevu jako největší athénský řečník Demosthenés. O něm se vypráví, že jako dítě koktal, ale protože toužil stát se řečníkem,

chodil každý den na břeh moře, do úst si nabral oblázky a snažil se překřičet příboj. Dokázal tím způsobem překonat svoji vadu, s úspěchem pak dokončil studium rétoriky a posléze se stal hlavním mluvčím odpůrců Filippa Makedonského (jeho tzv. filippiky) a prosazoval sjednocení celého Řecka na demokratických základech.

Styl komunikace

Hlasitost hovoru a živá gestikulace může někdy ve Středoevropanech vyvolávat dojem, že se Řekové mezi sebou pořád hádají, ale oni se třeba jenom domlouvají o běžných rodinných záležitostech – co nakoupit, co uvařit. Prostě se jenom projevuje jejich jižní temperament, tak jako je tomu třeba v Itálii.

Pohození hlavou připomínající pokývnutí znamená ne, naopak pohyb ze strany na stranu je ano. A pak se v tom má člověk vyznat a neudělat nějaké faux pas. Ale Řekové jsou tolerantní a hlavně se chtějí dorozumět, protože jsou pohostinní, přátelští a také zvědaví a hlavně si rádi povídají. A když skončí debata spočívající v podivné jazykové směsi doplněné nejrůznějšími posunků nebo třeba i malováním obrázků, rozloučí se s příchozími jako s přáteli, to znamená polibkem na obě tváře. Na podávání ruky při pozdravu si Řekové moc nepotrpí, ale tímto gestem se dodnes v některých oblastech uzavírají smlouvy, které mají větší platnost, než kdyby je sepsala spousta právníků.

Theodor Amantidis
Niki Mouchová

Styl jednání, obchod

Řekové jsou v jednání přímí. Když něco chtějí vědět, nezabalí to do kudrlinek. Řek se vás přímo zeptá, co ho na vás zajímá, např. jste-li vdaná (ženatý), jestli máte děti a kolik, povolání atd. Muž řekne při rozhovoru i cizí ženě přímo, že se mu líbí. A nemusí to být zrovna z našeho (myslím tím zdejšího) hlediska drzé chování.

Mezi muži je jednání tvrdé, ale přímé a rovné, tzn. na čem se dohodnu a to i ústně, to platí. To tady mnohdy neplatí. Všechno musí být podchycené písemně. Velké obchody se samozřejmě i v Řecku dokládají písemnými smlouvami. Co se týká lidí pracujících v obchodech, restauracích, turistice, je až neskutečné, jak jsou schopni si vás pamatovat, dokonce co jste měli na sobě oblečeného, když vás naposledy viděli. Řekne-li vám Řek, že vás čeká příští rok opět, tak to myslí DOOPRAVDY, i když se s vámi celý rok nespojí, aby vás ubezpečil, že to myslí vážně.

Eva Schmidtová

Vzhled, móda

Současná řecká móda se nijak neliší od ostatních evropských zemí a snad jenom staré vesničanky ještě někde chodí v typických černých oděvech. Zatímco dnes džíny sjednotily krajové i společenské rozdíly, dřív oděv naznačoval nejen příslušnost k určité společenské vrstvě, ale lišil se hlavně podle oblastí. Bylo to dáno jak rozmanitostí řecké krajiny, tak i působením dalších okolností. Třeba v horských oblastech Epiru se muselo oblečení přizpůsobit drsným klimatickým podmínkám, na Jónských ostrovech se ve stylu oblékání zase projevovaly italské vlivy. Zatímco pro oblast Makedonie, Thrákie, středního Řecka a Peloponésu je typickým prvkem mužského kroje krátká suknice (tzv. foustanela), na Krétě a Egejských ostrovech to byly volné široké kalhoty (tzv. vraka). Ženské kroje bývaly mnohem pestřejší, barevnější a zdobnější než mužský oděv a ženy si je většinou zhotovovaly samy.

Rodina

Řekové jsou velice pohostinní, družní a velice si zakládají na rodinných vztazích. Třebaže zejména ve velkých městech se tyto tradice poněkud oslabují, na venkově pořád přetrvávají. Řekové děti neskonale milují, ale rodiče přitom zůstávají stále nezpochybnitelnou autoritou a rozhodují většinou nejen o volném čase svých potomků, který jim často vyplňují nějakou přiměřenou prací, ale i o jejich vzdělání a mnohdy i o životním partnerovi.

Děti jim oplácejí úctou a soužití několika generací se tady zdá téměř bezproblémové. V turistických střediscích je mnohdy vidět, jak se v malém domku o dvou třech místnostech, stojícím vedle nově vybudovaných apartmánů, tísní celá rozvětvená rodina majitele pronajímaného objektu a všichni přitom vypadají spokojeně a vesele.

Rozhodující slovo v rodině má muž, postavení žen je z našeho pohledu značně nerovnoprávné. Třeba povinnost ženy přinést do manželství věno byla zákonem zrušena teprve v 80. letech minulého století, ale ve skutečnosti se často stále praktikuje. Právem a povinností ženy je starat se o domácnost, manžela a děti, navíc často pomáhat v malých rodinných podnicích bez nároku na mzdu. Zejména v odlehlých venkovských oblastech si muži udržují své výsadní postavení a je třeba naprosto nepřijatelné, aby si samotná žena zašla posedět do taverny, kavárny.

Pro řadu českých dívek, zvyklých na volnost a samostatnost, které se nechaly okouzlit dvorností Řeků a provdaly se do Řecka, bylo setkání s realitou běžného života dost velkým zklamáním. I když postupem doby se zejména ve městech postavení žen už hodně

změnilo, dosahují vyššího vzdělání, pracují, zapojují se do veřejného i politického života. Při výjimečných událostech jako je svatba, křtiny nebo pohřeb se scházejí celé rodiny, široké příbuzenstvo ze všech možných stran a také přátelé. Všechny obřady se řídí dlouholetými náboženskými a kulturními tradicemi. Další příležitostí k rodinným oslavám jsou jmeniny.

Jmeniny

Datum narození není pro Řeky nijak důležité, ale jménu přikládají velký význam. Děti dostávají často jména po prarodičích z otcovy strany nebo po různých svatých, zejména po patronech té které oblasti.

Církevní svátky

Nejvýznamnějšími svátky pravoslavné církve jsou velikonoce. Na Velký pátek se konají slavnostní procese a mše, následující den končí týdenní půst, slouží se půlnoční mše připomínající zmrtvýchvstání Ježíše Krista a věřící si zapalují svíčky od jediné hořící svíce – světla přivezeného z Betléma. Po půlnoci začínají vybuchovat petardy a ohňostroje a věřící se s rozžatými svíčkami vracejí domů. Tam se pak rozdají červená vejčička jako symbol nového života. Velikonoční neděle je pak už ve znamení oslav. Po celý den se navzájem navštěvují příbuzní a přátelé, tančí, popíjejí víno a opékají jehňata, další z velikonočních symbolů.

I když se v posledních letech víc oslavují i vánoce, nemají zdaleka takový charakter jako u nás. Možná i proto, že podle pravoslavné církve se Ježíš narodil až asi o dva týdny později. O vánocích sice chodí koledníci a děti dostávají různé drobnosti, na ty pravé dárky si ale musí počkat až do 1. ledna, kdy se oslavuje svátek sv. Vasil. Podle pověsti zachránil biskup Vasil své město před útokem nepřátel, když od všech obyvatel shromáždil zlaté předměty, které chtěl použít jako výkupné, a sám zatím prosil Boha o pomoc. Jeho prosby byly vyslyšeny a město zůstalo ušetřeno. Ale když hodlal dárcům vrátit jejich klenoty, začala se projevovat lidská chamtivost a každý chtěl ty nejcennější. Biskup proto dal upéct tolik kusů chleba, kolik bylo ve městě obyvatel, do každého nechal zapéct jeden předmět a pak je všem rozdál. Říká se, že jako zázrakem každý dostal právě to, co věnoval. Od této legendy se odvíjí i tradice pečení tzv. vasilopity – novoročního koláče, do kterého se zapéká mince; kdo ji ve svém kousku koláče najde, bude mít štěstí po celý rok.

Oslavy náboženských svátků jsou také jednou z mála příležitostí, kde je dnes ještě možné alespoň v některých oblastech vidět řecké lidové kroje. Jinak je tato možnost už většinou jenom při vystoupeních folklórních souborů.

Ruční práce

Ruční práce ale zdaleka nepatří minulosti. V podvečer je možné vidět zejména starší ženy, jak sedí před svými domky, povídají se sousedkami a přitom jim ruce jen kmitají při vyšívání nebo výrobě krajek. Dnes už to nebývají součástí krojů, ale většinou různé dečky nebo ubrusy, které jsou žádanými suvenýry, a stařenky tak svojí prací pomáhají vylepšit rodinný rozpočet. Řemeslná výroba je vůbec hodně zaměřená na turistický ruch a nejrůznější předměty vyřezávané z olivového dřeva, stejně jako kožedělné, tkané nebo keramické výrobky, ale i zlaté a stříbrné šperky jsou neodmyslitelnou součástí nabídky upomínkových předmětů ve všech turistických střediscích. Bohužel tyto originální výtvořiny mnohdy zanikají v záplavě jiných, často dost nevkusných suvenýrů. Ale turistům se musí vyhovět po všech stránkách a proč jim nenabídnout třeba ohavný kýč, když si ho chtějí koupit. Turistický ruch totiž dnes tvoří největší zdroj příjmů řeckého státního rozpočtu.

Řecká kuchyně

Řecká kuchyně zahrnuje nejrůznější pokrmy od těch nejprostších, s nimiž se obvykle musela spokojit naprostá většina obyvatelstva, až po rafinované lahůdky. I když na ni působily cizí vlivy a liší se podle jednotlivých oblastí, z nichž každá má svoje speciality, existuje v ní několik stálých prvků, které se uplatňují po staletí na celém území Řecka. Je to především používání olivového oleje. S olivovníky se člověk v Řecku setká opravdu všude, ať už jsou to obrovské háje s tisícovkami stromů, nebo třeba jednotlivé rostliny rostoucí naprosto nepochopitelně z úplného úhuru, celé pokroucené stářím, ale stále usilovně bojující o život a svojí nezdolností připomínající řecké venkovany. Oliva je pro Řeky strom téměř posvátný a není ani jediná její část, kterou by nedokázali využít. Když podle legendy kdysi došlo ke sporu mezi bohyní Athénou a Poseidonem o vládu nad Athénami a o to, po kom dostane nové město jméno, Poseidon udeřil na Akropoli trojzubcem do skály a z ní vytryskl pramen (podle jiné verze vyskočil kůň, symbol síly a odvahy). Athény ale zasadila olivovník, symbol míru a blahobytu, a tím spor vyhrála.

K řecké kuchyni patří ovšem stejně neodmyslitelně různé koření, jako oregáno, tymián, máta, rozmarýn, které i dnes roste na mnoha místech divoce. Povrch Řecka, z velké části hornatý, není právě ideální pro zemědělství a chov dobytka. Na chudých horských pastvinách se snáz užívá ovce a kozy (i když často člověk při pohledu na vyprahlé stráně marně pátrá, čím se ta ubohá zvířata vlastně živí), a tak i v nabídce sýrů převažují sýry ovčích a kozích, neznámější z nich je nepochybně feta, která je neodmyslitelnou součástí řeckého salátu (nazývaného také selský), který nabízí každá řecká taverna. A skutečnou lahůdkou je řecký jogurt, třeba smíchaný s medem a oříšky. S nízkokalorickou dietou nemá sice opravdu nic společného, ale určitě stojí za ochutnání a nejlepší je samozřejmě

čerstvý vážený. Je také základem nejobvyklejšího řeckého předkrmu – tzatzikú, kdy se k němu přidávají nastrouhané okurky, česnek, sůl a samozřejmě i olivový olej.

K tradičním řeckým pokrmům patří i zelenina, zejména lilky, papriky a rajčata, často s různými náplněmi, z masa především jehněčí a skopové, hodně se využívá maso mleté a drůbež. Kromě gyrosu, který se zabydlel i v českých provozovnách rychlého občerstvení, patří k nejběžnějším masitým pokrmům např. souvlaki, což jsou grilované kousky masa na špejli, stifado připomínající náš guláš a asi nejznámější je musaka – nákyp z lilků, brambor a mletého masa, překrytý bešamelem a zapečený; při dodržení tradiční přípravy pokrm sice poněkud pracný, ale zato velice chutný. A samozřejmě, jak ani jinak nemůže být v zemi obklopené ze všech stran mořem, patří do řecké kuchyně nejrůznější ryby a jiné mořské plody. Ovšem je zajímavé, že Řekové se nezaměřili na velkovýlovy a většinu dodávek mořských živočichů zajišťují drobní rybáři.

Řekové jedí rádi, jídlo si umějí vychutnávat, a tak na ně potřebují dostatek času. Hlavním jídlem je večeře, která se ovšem podává podstatně později než u nás. Schází se u ní většinou celá rodina, často i s přáteli a mnohdy trvá do pozdních nočních hodin. Má-li být opravdu slavnostní, skládá se z několika chodů, ale jindy se vystačí třeba jenom s několika druhy předkrmů zvaných „meze“, které představují různé saláty, plněné vinné listy, mořské plody, různé připravená zelenina nebo luštěniny, nebo plněné brambory a samozřejmě chleba, který je neodmyslitelnou součástí řeckého stolování a podává se ke každému jídlu.

Jako aperitiv se většinou pije anýzový likér ouzo ředěný vodou, nebo v některých oblastech, zejména na Krétě, pálenka raki. Pak následují už zmíněné předkrm y a saláty, hlavní jídlo, které tvoří různě připravené maso s bramborami, těstovinami nebo rýží a na závěr patří ovoce, různé sladkosti a káva. Řecké sladkosti jsou ovšem opravdu sladké, hodně se používá med a nepochybně se v této oblasti projevuje vliv orientální kuchyně; známá je např. „baklava“ z listového těsta s medem a oříšky. Speciálním druhem kávy je tzv. frappé, tj. rozpustná káva našlehaná se studenou vodou s přísadkou ledu. A když se člověk usadí před kafenionem, pomaličku upíjí svoje frappé a beze spěchu pozoruje cvrkot okolo, teprve začne vychutnávat atmosféru Řecka. Stejně jako místní staříci, kteří si dlouhou chvíli často zpestřují nekonečnými partii tric-tracu.

Asi nejznámějším řeckým vínem je retsina, speciální bílé (výjimečně i růžové) víno, které kvůli specifické příchuti pryskyřice ne právě každému chutná. Řecko je ovšem producentem i řady dalších skvělých vín a téměř každá oblast má svoji specialitu. Ať už je to bílá Robola z Kefalonie, která se vyrábí jedinečně z odrůdy pěstované v určitých oblastech na tomto ostrově, a proto je k dostání jenom v omezeném množství, nebo

červená Nemea přezdívaná Herkulova krev jako připomínka na Herkulovo vítězství nad Nemejským lvem, suché červené víno Naussa z oblasti Makedonie a Thrákie, sladká muškátová vína z Peloponésu, proslavené červené víno Rapsani z vinic na úpatí Olympu, nebo medově sladké muškátové víno z ostrova Samos, které je hodnoceno jako jedno z nejlepších na světě.

A tak by se dalo pokračovat dál a dál, výběr je opravdu nepřeberný a kdo právě netrvá na pivu (i když řecký Mythos hodnotí i mnoho Čechů jako velice chutný nápoj), určitě neprohloupí, když si dá k večeři v taverně nalít. I tato neznačková vína pocházející většinou z malých rodinných vinic bývají velice dobrá.

A vaříme, smažíme a pečeme....

<http://dobrutky.unas.cz/reckakuchyneframe.htm>

<http://rhodos-ostrov.cz/recepty/>

<http://recepty.ekucharka.cz/recke-kure/>

<http://recepty.ekucharka.cz/8/>

http://www.ck-margaritopoulos.cz/odkaz_jidlo.htm

http://www.foodlife.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=941&Itemid=70

http://www.tiscali.cz/trav/trav_center_030109.556166.html

http://zeme.sopka.cz/zeme_kapitola.php?idZeme=59&klic=1243

<http://recepty.vareni.cz/recky-salat/>

<http://www.cuketka.cz/?p=179>

Náboženství

Víra má od pradávna v životě Řeků důležité místo. Ve starověku byl řecký pantheon tvořen dvanácti hlavními bohy, kteří sídlili na nejvyšším vrcholu Olympu. K nim se přidružovala nižší božstva, polobozi a heroové. Nebyly to však žádné dokonalé a bezchybné bytosti. Řečtí bohové byli sice všemocní a nesmrtelní, ale na druhou stranu milovali, nenáviděli, radovali se a bavili, měli své záliby (např. Zeus měl velkou zálibu v pozemšťančích), hodovali, vedli mezi sebou spory, prostě chovali se v podstatě jako lidé. Nicméně je staří Řekové velice respektovali a málokdo se odvážil vzepřít se úradku bohů sděleného třeba formou věštby.

S příchodem křesťanství se situace nezměnila. Řekové křesťanskou věrouku přijali poměrně rychle a bez problémů, možná pod vlivem pronikání různých náboženských kultů z východu, které se propojovali s některými aspekty řecké filozofie, možná díky působení

sv. Pavla, který kázal na řadě míst na řeckém území. Známe jsou jeho tzv. „listy Korintským“, kde kritizoval zdejší uvolněné mravy, zejména činnost tisíce posvátných prostitutek, které působily v Afroditině chrámu na Akrokorintu. Ke konečnému vítězství tohoto náboženství v oblasti východořímské říše přispělo nepochybně i jeho oficiální uznání císařem Konstantinem, který křesťanskou církev po celý život preferoval a poskytoval jí různá privilegia.

Dalším prvkem, který napomohl rychlému rozšíření křesťanské víry, bylo i to, že v oblasti východořímské říše byla šířena od počátku v řečtině, tedy v místním jazyce srozumitelném i obyčejným lidem, na rozdíl od říše západořímské, kde se stala církevním jazykem latina, které rozuměl pouze poměrně úzký okruh kněží a vzdělců. I když v následujících staletích docházelo k řadě sporů o správnosti různých směrů křesťanského učení, které měly i dopady politické, ke konečnému rozkolu mezi církví římskokatolickou a řeckokatolickou došlo až v r. 1054 (tzv. velké schizma), jehož důsledkem následně byly vzájemné boje mezi křesťany v průběhu křížáckých válek.

Od té doby se obě větve křesťanství vyvíjely samostatně a v jejich věrouce existuje řada rozdílů. Pro laika je asi nejmarkantnější odlišností to, že pravoslavní kněží se mohou ženit a mít rodinu. Už na první pohled se liší i řeckokatolické kostely, jak po stránce architektury (typické kopule, samostatně stojící zvonice), tak vnitřního uspořádání (oltář je ukryt za vyzdobenou stěnou pokrytou obrazy svatých, tzv. ikonostasem). S kostely, kostelíčky a bazilikami se člověk v Řecku setkává doslova všude, nejen ve městech, vesnicích nebo na poutních místech, ale třeba také kousek pod vrcholem nejvyšší hory Kefalonie, kde se kolem potuluje jenom kozí stádo, stejně jako ve vyprahlém liduprázdném údolí na Rhodu nebo na skalisku v moři, kam se nevejde nic jiného než právě jen ten kostelíček.

Např. na nevelkém ostrově Symi nedaleko tureckého území, kde je pouze 1 město a několik osad a žije tu celkem cca 2300 obyvatel, existuje 74 kostelů (i když řada z nich je zavřená) – v průměru 1 na cca 30 obyvatel. Na poutních místech a při bohoslužbách věřící v zástupu procházejí kolem obrazů svatých a s úctou je líbají. Ikony bývají obklopeny zlatými a stříbrnými destičkami s prosbami o pomoc nebo naopak s díkůvzdáními a kostelíky bývají natolik prodchnuté atmosférou víry a pokory, že to často i nevěřícího návštěvníka přiměje vylovit z peněženky pár drobných a zapálit alespoň tu nejtenčí svíčku.

Třebaže za turecké nadvlády byla oficiálně zaručena svoboda vyznání, neúnosné ekonomické a společenské podmínky (např. nucené odvody mladých chlapců z křesťanských rodin, často ještě dětí, do vojska nebo do služby v tureckých rodinách) přiměly ke konverzi k islámu mnoho obyvatel obsazených území. V tomto období se ortodoxní církev stala nejen sjednocujícím prvkem řeckého národa na celém území, ale byla také

určitou garancí přežití řecké kultury a jazyka a udržovala ideje národní svobody a identity. Kláštery se staly útočištěm řecké vzdělanosti a mnozí mniši skončili svůj život jako novodobí mučedníci a o jejich životě vznikaly legendy.

To vše nepochybně napomohlo k výsadnímu postavení, které si řecká ortodoxní církev uchovává dodnes. K pravoslavnému vyznání se hlásí cca 98 % obyvatelstva. Návštěva bohoslužeb a dodržování církevních svátků se považuje za samozřejmost. Kromě asi osmi celostátních svátků má prakticky každá oblast ještě svoje lokální oslavy místních patronů.

Řečtí Bohové:

http://www.recko.name/index.php?type=txt&url=1_bozi.txt&PHPSESSID=1-be3675b649f5fc7e3b2bfb6be702125

Více o pravoslavné víře:

<http://www.pravoslavi.cz/>

<http://www.pravoslavnacirkev.cz/svatosti.htm>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pravoslav%C3%AD>

<http://www.ekumenickarada.cz/index.php?setlang=1&ID=313>

Věštění

Život starověkých Řeků byl ovlivňován věštbami. Věštcí byli v té době ve veliké vážnosti a svojí činností zasahovali jak do života prostých lidí, tak do politických rozhodnutí vládců, která měla často nedorozumitelné důsledky. Věštilo se ze všeho možného – ze zvířecích vnitřností, letu ptáků, vody, snů. K nejznámějším patřila např. věštírna v Didymě, jejíž pozůstatky dnes leží na tureckém území, nebo pradávna věštírna v Dodoni poblíž města Loannina, nejstarší v Řecku, kde kněží věštili ze šumění listů posvátného dubu.

Nejproslavenější po celém Řecku ovšem byla Apollónova věštírna v Delfách. Podobně jako v jiných posvátných okrscích tu kromě chrámu bylo i divadlo a sportovní stadion. Samotný areál na úbočí Parnasu dodnes udivuje svojí rozlehlostí a k pocitu pokory a lidské nepatrnosti určitě přispívá i majestátní příroda okolo. Řekové si rozhodně uměli vybrat místa pro své svatyně. Na poutníky, kteří do Delf přicházeli se svými prosbami a problémy, musel dělat veliký dojem už jenom výstup od pramene Kastalia, kde se nejprve očistili, po tzv. Svaté cestě vroubené tehdy spoustou soch, kolem pokladnic jednotlivých měst až nahoru k Apollónovu chrámu, který údajně vítal poutníky nápisy: „Poznej sám sebe“ a „Všeho s mírou“. S obojím by se stále dalo souhlasit.

Za svatyní byl prostor, kde se čekalo na věštby, ale dál po schodišti k orákulu mohli jen vyvolení. Tam nad trhlinou v zemi, z níž vycházely sirné výpary, seděla Pýthie a v transu cosi vykřikovala, co potom kněží tlumočili jako věštbu, povětšinou ovšem mnohoznačnou. Jejich informovanost, moc a schopnost ovlivňovat dění v celé zemi musela být obrovská.

Mytologie

O řecké historii přinášejí svědectví jak archeologické nálezy, tak písemné památky. O nejstarších událostech z pradávných dob se ale nedovídáme z prací starověkých dějepisců, nýbrž z díla uměleckého. Někdy kolem r. 550 př. n. l. nechal athénský tyran Peisistratos poprvé sepsat do té doby pouze ústně tradované epické básně Iliadu a Odysseu. Za jejich autora je považován Homér, i když vůbec není jisté, zda je opravdu stvořil, ani kde žil, kdy žil a jestli vůbec žil. Jako nejpravděpodobnější doba jeho života bývá uváděno 8. st. př. n. l., ale o autorství obou eposů vedou vědci stále spory – zatímco někteří se domnívají, že na jejich vzniku měl hlavní podíl nějaký geniální básník v předhistorické době (možná Homér), jiní tvrdí, že autoři byli nejméně dva nebo i víc a teprve v Peisistratově době byly jednotlivé části spojeny.

Snad jediné, na čem se literární vědci a filologové shodnou, je, že obě básně mají zřejmě základy v době blízké popisovanému období a že postupem doby a ústním předáváním došlo k různým změnám, posunům, výpadkům i přídavkům k původnímu textu. To ale nic nemění na faktu, že představují počátek nejen řecké, ale i evropské literatury, ve své době byly vrcholem epického básnictví a jejich náměty se v různých podobách objevovaly a stále objevují nejen v literatuře a dramatickém umění, ale i v umění výtvarném nebo ve filmu.

Obě díla byla po dlouhá staletí považována za pouhou (byť geniální) básnickou fikci, za literární zpracování bájí a legend. Bylo tomu tak až do chvíle, kdy jim jeden německý chlapec bezvýhradně uvěřil. Když malému Heinrichovi jeho otec vyprávěl o životě řeckých reků, o Paridovi a Heleně, o trojské válce, rozhodl se, že jednou Tróju najde. Po téměř čtyřiceti letech tehdy již bohatý obchodník Heinrich Schliemann uskutečnil svůj dávný dětský sen. Opustil prosperující podnik a začal se věnovat archeologii. Objevil Tíryns, vykopal Mykény s obrovským bohatstvím a v r. 1873 se mu podařilo najít i bájnou Tróju s pokladem krále Priama.

Při svém hledání důsledně vycházel z Homérovy Iliady, navzdory názorům tehdejších odborníků, kteří, pokud vůbec existenci Tróje připouštěli, kladli její polohu jinak. Na úžasnosti jeho objevu nic nemění ani skutečnost, že při pozdějších výzkumech bylo zjištěno, že jeho nálezy pocházejí z jiných časových období, než by odpovídalo Homérovu líčení.

Podařilo se mu však dokázat, že to, co bylo více jak dva tisíce let považováno za pouhou báji a mýtus, má pravdivé jádro, že Trója skutečně existovala.

Snad ještě větší nedůvěrou než Iliada je provázena Odyssea – jednoocí obři, kouzelnice proměňující lidi ve vepře, zpívající Sirény lákající námořníky do záhuby, setkání se stíny mrtvých, to vše nevzbuzuje v racionálně uvažujících vědcích právě touhu ověřovat pravdivost vyprávění. A přece v nedávné době došli k zajímavému objevu. Zjistili a geologickými průzkumy potvrdili, že poloostrov Paliki byl k ostrovu Kefalonie, jehož je dnes součástí, připojen teprve v poměrně nedávné době při obrovském zemětřesení (která nejsou v této oblasti ničím mimořádným), během něhož byl v důsledku sesuvů půdy a lavin kamení zasypan průliv, který existoval mezi oběma částmi v době bronzové. Tým geologů, archeologů a filologů mj. argumentuje tím, že Paliki daleko přesněji odpovídá Homérovu popisu Odysseovy domoviny než dnešní ostrov Ithaca ležící mezi Kefaloníí a pevninou. Takže možná se jednou dočkáme i zjištění, že třeba jednoocí Kykloповé skutečně existovali.

Řecká historie je natolik obsáhlá a bohatá, že pro žáky a studenty je opravdu „sisyfovská práce“ vše se naučit. A přitom zažívají přímo „Tantalova muka“, protože jim nad hlavou stále visí „Damoklův meč“ v podobě zkoušení, navíc když učitelé mají schopnost odhalit jejich „Achillovu patu“. Ti ale na to často ani nepomyslí, když vidí ten „Augiášův chlév“ ve třídě a vědí, že napomínání jejich svěřenců by bylo jen „nošením sov do Athén“. Ano, naše běžná řeč je plná úsloví, přirovnání a řečnických obrátů přejatých z antických mýtů. Asi žádná jiná mytologie není tak pevně propojená se současným životem, z žádné nevzešlo tolik rčení, která se používají nejen v zemi jejich původu, ale i v mnoha a mnoha dalších. A zřejmě tomu tak bude dál, vždyť třeba i v tak mladém oboru, jako je výpočetní technika je běžným pojmem „trojský kůň“.

V Řecku k sobě prostě lidé a bozi mají nějak blíž (však také sídlí na Olympu a ne na nebesích), skutečnost a fikce se prolínají a pod dotykem řeckého slunce vytvářejí neopakovatelnou atmosféru téhle krásné země. Takže na závěr ještě jeden citát z Řeka Zorby: „Nikde jinde se tak tíše a snadno nepřeneseš ze skutečnosti do snu. Hranice splývají a stěží nejstarší lodi vyhánějí letorosty a nesou hrozny; opravdu, zde v Řecku je zázrak plodem nutnosti.“

Hudba

Podle názoru starých Řeků tanec, stejně jako hudba, přispívá k dosažení ideálního souladu a rytmu v lidském životě a pomáhá tak naplňovat představu o všestranné dokonalosti člověka (kalokagáthia), která byla ideálem antického Řeka. Staří Řekové věřili, že

tanec je darem bohů, který nabídli jen několika vyvoleným smrtelníkům, kteří ti pak naučili tančit své následovníky. A jako božský dar byl tanec pod ochranou Múzy Terpsichoré.

Ve starověku byla většina tanců spojena s náboženskými obřady a mystérii. Jednalo se většinou o tance pomalé a důstojné, snad pouze s výjimkou těch, které se tančily při dionýsovských slavnostech. Zvláštním typem byly tance se zbraněmi, které představovaly v podstatě určitou formu vojenského výcviku, byly využívány jako příprava k boji a tančily se i na oslavu vítězství. V běžném životě lidé tančili na svatbách, při narození dítěte, při pohřebních obřadech i různých slavnostech. Ve všech typech tanců šlo většinou o tance kolové, příp. řadové, párové tance se vyskytovaly zřídka. Pravidlem bylo, že muži a ženy tancovali odděleně (v divadelních představeních pouze muži), společné tance byly výjimkou.

Nejstarší historické památky, dokazující zálibu starých Řeků v tanci, pocházejí z Kréty z období rozkvetu mínojské civilizace (3000–1400 př. n. l.). Když Krétu v 15. století př. n. l. ovládli Mykéňané, bohatá krétská taneční tradice ovlivnila postupně nejen Mykény, ale pronikala odtud dál na pevninské Řecko. O tanci podobném syrtu je zmínka už v Homérově Iliadě a mnohé kresby, malby i sošky z období antiky znázorňují tanečnický v držení a formacích, jaké se v řeckých lidových tancích objevují dodnes. Taneční umění tvořilo ve starověkém Řecku spolu s psaním, hudbou a fyzickým cvičením základ výchovného systému.

Řecko je jednou z mála zemí, kde i dnes je lidový tanec stále živý. Za několik tisíciletí své existence se samozřejmě měnil, vyvíjel a podléhal řadě vlivů, ať už v důsledku cizí nadvlády, náboženských postojů, sociálních a politických vlivů, nebo třeba i módy. Třeba řada tanců z období turecké nadvlády vyjadřovala odpor proti útlaču, připomínala události z bojů Řeků za svobodu, oslavovala jejich hrdinství nebo vyjadřovala touhu po volnosti a nezávislosti.

V Řecku existují dodnes stovky lidových tanců (odhaduje se, že více než 500) a lidový tanec je zde stále živý, prakticky každá řecká oblast má svoji charakteristickou hudbu, své typické hudební nástroje a samozřejmě i své vlastní tance. V oblasti Thrákie a Makedonie se v hudbě často ozývají dudy a lyra, v Thesálii bývá tanec doprovázen pouze zpěvem, oblíbeným nástrojem v Epiru je klarinet, pro ostrovní hudbu jsou typické zvuky houslí, slyšet je tam i klarinet a laouto (nástroj podobný mandolíně).

Specifickým řeckým hudebním nástrojem je bouzouki, jehož tóny jsou neoddělitelně spojeny s hudebním stylem rebétiko. Když po řecko-turecké válce v letech 1919–1922 museli Řekové opustit svá území v Malé Asii, usídlili se uprchlíci většinou v chudinských

čtvrtích v Soluni, Athénách a Pireu, kam přinesli i svoji hudbu, která se ve zdejších taver-nách dál vyvíjela. Byla plná smutku, vášní, hořkosti i romantiky, vyprávěla o každo-denním životě lidí žijících na okraji společnosti a výrazem těchto pocitů byl i tanec zeimbekiko založený na improvizaci a momentální náladě tanečníka. Tento hudební styl ovlivňuje řeckou hudbu od počátku 20. století prakticky dodnes. K popularizaci řecké hudby v zahraničí přispěly v minulém století zejména melodie Mikise Theodora-kise, obsahující prvky řeckých lidových rytmtů. Jeho „Děti z Pirea“ doslova obletěly svět a díky hudbě k filmu „Řek Zorba“ se stal nesmírně populární i tanec sirtaki.

Řekové tanec milují, střídají při něm různé variace základního kroku, improvizují, něco přidají nebo uberou a podle momentální nálady v podstatě každý tanec „tvoří“. Může se stát, že turista žádostivý vyfotografovat si východ slunce narazí za úsvitu na skupinu tančících Řeků. Nejsou to ale žádní flamendři. To se kuchaři, číšníci a majitelé taveren vracejí po skončení náročné směny domů a jenom se tak potkalo pár známých. Nevadí, že byli celou noc vzhůru a obsluhovali návštěvníky svých podniků, nevadí, že je bolí nohy a za pár hodin jim začne shon nanovo. Při tanci z nich všechno spadne. Přesně to vyjádřil řecký spisovatel Nikos Kazantzakis ústy hlavního hrdiny svého slavného románu Řek Zorba: „Zalykal jsem se radostí, musel jsem si přece ulevit. A jak si může člověk ulevit? Slovy? Kdepak!... Když mi jednou zemřel syn, taky jsem vstal a tančil. Kdybych v tu chvíli netančil, zbláznil bych se bolestí.“

Druhy řeckých tanců:

<http://www.recketance.unas.cz/240307rsv.html>

<http://www.martha-tena.net/tance.htm>

Divadlo

Prvopočátky divadelních představení je možné hledat v kultovních obřadech k uctění různých božstev, z nichž se postupem doby vyvinuly hry předváděné chórem a nejprve jednou, postupně až čtyřmi dalšími postavami. Herci, jimiž mohli být pouze muži, nosili výrazné masky, které vyjadřovaly charakter postavy. Z díla nejvěhlasnějších starověkých autorů, jako byli Aischylos, Sofoklés nebo Eurípidés, se sice zachoval pouze zlomek, ale zato se jejich hry objevují na jevištích i po více než dvou tisíciletích od svého vzniku. Nejspíš proto, že díla jako trilogie Oresteia, tragédie Elektra, Král Oidipús, Antígona nebo Médeia řeší věčné problémy lidské existence, s nimiž se člověk potýká i po tolika stale-tích – otázky zločinu a trestu, odpuštění, postavení jedince ve společnosti, odpovědnosti a osobní svobody. I pro člověka, který nerozumí řecky, by určitě bylo mimořádným zážit-kem vidět v originále některou z těchto her, jejichž představení se v současné době v létě konají v rámci Helénské festivalu v divadle v Epidauru.

Divadla ve starověku se budovala nejen ve velkých městech, ale byla rovněž nedílnou součástí věštíren (Dodoni, Delfy) a dalších posvátných okrsků, např. Asklepiova v Epidauru. Zdejší amfiteátr patří nejen k největším, nejznámějším, ale také nejzachovalejším. Spodní řady jsou původní ze 4. století př. n. l. tak, jak je navrhl stavitel Polykleitos, horní byly přistavěny v římském období. Zcela mimořádná je zdejší akustika, kterou turističtí průvodci nikdy neopomenou prezentovat buď tichým šepotem, upuštěním mince nebo trháním papíru, které je bez problémů slyšet i v nejvyšších řadách. Dobrá akustika divadla byla ostatně jedním z předpokladů, aby se vůbec mohlo hrát. Hra pod širým nebem, před několika tisíci diváků a navíc v maskách kladla na herce velké nároky, zvlášť když mluvené slovo mělo rozhodující význam (mimika se pod maskou nemohla uplatnit, tanec a zpěv příslušel sboru) a časté byly dlouhé monology.

Léčitelství, lékařská věda

Řecká flóra zahrnuje i spoustu léčivých bylin, které byly od pradávna využívány jako léčebné prostředky. Ve starověkém Řecku byla ideálem krása duševní i tělesná a tak se i lidskému zdraví věnovala velká pozornost. Vedle léčivých bylin se v té době využívaly k uzdravování pacientů i různé jiné, více nebo méně účinné a příjemné metody, jako třeba snová terapie, vykuřování, tanec, léčivé prameny, pobyt mezi posvátnými hady, ale třeba i víno. Tehdejší lékaři dokázali ovšem provádět i složité operace lebky, i když nalezené chirurgické nástroje, které je možné vidět třeba v muzeu v Epidauru, v dnešních návštěvnících asi moc velkou důvěru nevzbuzují. Patronem lékařů byl bůh Aesklepios, jemuž při léčení pomáhala jeho dcera Hygie. Zobrazován je obvykle s holí obtočenou hadem, která se jako symbol lékařů používá dodnes. Hlavním centrem jeho kultu byl právě Epidauros, kde byla také neslavnější z tehdejších lékařských škol, tzv. aesklepionů, kterých bylo na území Řecka na tři sta.

Za Asklepiova pokračovatele je považován Hippokrates, rodák z ostrova Kos, jehož metody a postupy ovlivnily lékařskou vědu na mnoho století. Prováděl např. pitvy na zvířatech, z nichž odvozoval analogie pro lidské tělo, jako první sestavil kostru, prosazoval celostní medicínu a velký význam přikládal psychickému stavu pacienta. Za prioritní považoval zásadu dodržovanou ve všech aesklepionech, že lékař má pomáhat každému bez výjimky, bez ohledu na jeho postavení, bohatství, národnost. Etické principy lékařského povolání jsou shrnuty v tzv. Hippokratově přísaze (i když mu je připisována, není jisté, zda ji opravdu sepsal on sám nebo některý z jeho žáků), kterou dodnes, třebaže už s různými úpravami, skládají lékaři po ukončení studia.

I když ve starověku patřilo Řecko v lékařské oblasti nepochybně k nejvyspělejšímu končinám tehdejšího světa, nedá se to asi tak úplně tvrdit o jeho současném zdravotnictví. Třeba na celé Ithace není jediný lékař a v urgentním případě jsou nemocní nebo zranění odkázáni na přilet helikoptéry, pokud to ovšem počasí dovolí. A tak domácí léčebné prostředky jsou stále v hojné míře využívány, ať už to jsou léčivé byliny nebo třeba pálenka raki, která je na Krétě považovaná za absolutní všelék a užívá se zevně i vnitřně, na nemoci těla i duše.

Kromě lékařství (a s ním související botaniky) se ovšem ve starověku rozvíjely i další nauky a není snad vědní obor, kde by se nedalo říct „už staří Řekové...“. Archimédův zákon, Pythagorova věta, Thaletova kružnice – to všechno znají už žáčci na základní škole. Kromě matematiky, geometrie, fyziky to byly třeba i poznatky z astronomie, mechaniky a dalších věd, které třebaže ve své době leckdy nebyly prakticky využívány, daly základ jejich dalšímu rozvoji.

Filozofie

Ale existují ještě další tři jména, bez nichž si nelze představit evropskou civilizaci – Sokrates, Platón a Aristoteles, muži, jejichž myšlenky, názory a postoje ovlivňovaly po více než dvě tisíciletí myšlení v celé Evropě. I když v Řecku existovaly i další filozofické školy a směry, které se zabývaly základními otázkami lidského bytí, podstatou světa, smyslem lidské existence, možnostmi poznání a které měly na následovníky rovněž vliv, tyto tři byli nepochybně nejvýznačnějšími představiteli filozofického myšlení starého Řecka.

Fauna, flóra

Větší ruch v pobřežních oblastech ovšem ovlivňuje negativně i zdejší faunu. Ohrožené jsou např. mořské želvy (*Caretta caretta*), které vyhledávají některé řecké ostrovy (zejména Zakynthos) pro kladení vajíček, a vzácní středomořští tuleni (*Monachus monachus*). Řecká vláda se snaží těmito negativním dopadům zabránit vyhlášením přírodních rezervací a národních parků, takže je naděje, že alespoň v některých oblastech zůstanou zachovány původní druhy rostlinstva i živočichů a i další generace budou mít možnost těšit se třeba pohledem na delfíny, kteří si hrají kolem lodí.

Zatímco mořská fauna je pro suchozemce vždycky určitým způsobem exotická, řecké lesy obývají zvířata i Středoevropanům důvěrně známá. Celkem běžně se vyskytují zajáci, lišky, divoká prasata, v severních končinách Makedonie a Thrákie i vlci a medvědi. Na své si ale přijdou hlavně milovníci ptactva. Nesčetné druhy od drobných zpěvných ptáků až po vzácné dravce ožívají řeckou oblohu. Na pobřeží vítají turisty svým křikem mořští

rackové a kormoráni, na kostelních věžích a vysokých komínech si staví hnízda čápi, u jezer a v ústích řek je možné vidět volavky a horské oblasti jsou domovem mj. sokolů, supů a dokonce i orla královského. Živočišný druh, který ovšem v Řecku nelze přehlédnout ani přeslechnout, je myz. Kromě komárů, kteří v některých místech lidem dost znepříjemňují život, jsou to cikády, jejichž koncerty neodmyslitelně patří k atmosféře vlahých řeckých večerů. Zvláštností je tzv. údolí motýlů Petaloudes na ostrově Rhodos, kam se v létě uchylují tisíce motýlů přástevníka kostivalového, které láká vůně pryskyřice ze stromů rostoucích v údolí.

Stejně rozmanitá jako živočišná říše je i říše rostlinná. Od borových lesů na severu země, přes cypřiše, které se na Jónských ostrovech tyčí v krajině jako tmavé svíce, a oleandry lemující silnice po celém Řecku, až po rozsáhlé citrusové sady a dokonce i přírodní palmové háje v jižních oblastech. Mandloně a divoce rostoucí fíkovníky, z nichž si kolemjdoucí může pro osvěžení utrhnout zralé plody. Agáve a háje platanů. A samozřejmě všudypřítomné olivovníky a vinná réva. K tomu spousta nejrůznějších keřů, květin a bylin, v kterých se dokáže vyznat jenom botanik. Květiny, o které se čeští zahrádkáři pečlivě starají, které hnojí a ošetřují, tady rostou bez jakékoliv péče a v podstatě jako plevel. Rostliny, které ale určitě neuniknou ani oku neznalého turisty, jsou bougainvillee, ibišky a mořské narcisy. Ty první se pnou po kdekakém plotě a zdi v nejrůznějších barvách od bílé, přes růžovou, až po tmavě fialovou. Zářivě rudé květy ibišků by snad mohly být jedním ze symbolů Řecka. A mořské narcisy jsou podivuhodné květiny, které vyrůstají z velikých cibulí přímo na plážích a svými krásnými bílými květy a nádhernou vůní dělají radost turistům, kteří kolem nich polehávají.

Často člověk vůbec nechápe, jak z té suché, kamenité, na první pohled neúrodné půdy může vůbec něco růst. Ale třeba ostrov Ithaca, kde snad není ani kousek úrodné země jen skály a kamení, i uprostřed horkého léta už zdálky vítá návštěvníky svými zelenými stráněmi. A často stačí jediný liják, aby se i zdánlivě úplně vyprahlá místa zazeleнала. V některých oblastech, např. na Kykladských ostrovech, ovšem specifické klimatické a půdní podmínky vyžadují zvláštní způsoby pěstování některých plodin. Třeba na Santorini, kde se téměř nevyskytují stromy a vanou tu silné větry, se réva speciálním způsobem seřezává a vytvářejí se pro ni jakási hnízdečka, kde se udržuje vláha a v nichž je chráněná před větrem.

Sport

Olympijské hry jsou jedním z trvale živých odkazů starověkého Řecka. Olympia, ležící poblíž východního pobřeží Peloponésu mezi řekami Alfios a Kladeos, nebyla nikdy obyčejným městem. Byl to posvátný okrsek po dva tisíce let uctíváný jako centrum

náboženství a sportu. Vzkvétal už v mykénském období, ale opravdového významu nabyl až s příchodem Dóru a počátkem uctívání Dia. Podle jedné z pověstí (o založení Olympie jich je několik) se hry začaly pořádat na počest krále Oinomaa, otce Hipodamie, kterého porazil Pelops při vozatajských závodech. Později údajně tradici her oživil Herakles.

Oficiální založení olympijských her v roce 776 př. n. l. se považuje za první jistou událost v řecké historii. V tomto roce král Ifitos na radu delfské věštírny použil her ke zklidnění situace v Řecku. Od té doby se hry konaly pravidelně každé čtyři roky a střídaly se s dalšími panhelénskými hrami na jiných místech Řecka. Zvítězit v olympijských hrách byla největší pocta, jaké kdo mohl v tehdejších dobách dosáhnout. Během konání her panoval na celém území Řecka všeobecný posvátný mír („ekecheiria“) uznávaný všemi řeckými státy. Poté co císař Theodosius I. hry v r. 393 zakázal, bylo místo opuštěno a později zničeno zemětřeseními.

Tradice těchto sportovních slavností byla znovu oživena až v novověku, kdy francouzský baron Pierre de Coubertin založil novodobé olympijské hry, které se poprvé konaly v r. 1896 v Athénách. Značně se změnily závodní disciplíny, postupem doby se výrazně rozšířil počet sportů, hry jsou stále symbolem lidské vůle a snahy překonat sám sebe, jenom tu krásnou zvyklost zastavení všech bojů aspoň po dobu jejich konání jsme bohužel ze starověku nepřevzali. Srdce Pierra de Coubertina je pohřbeno v památníku v Olympii.

Nikoho asi nepřekvapí, že v zemi, kde se zrodily olympijské hry, je hodně populární sport, hlavně kopaná a košíková. Na velkých monitorech instalovaných v řadě taveren sledují sportovní, zejména fotbalová klání se stejným zájmem jak turisté, tak místní. Turisté se v Řecku samozřejmě setkávají především s „letními“ sporty, jako je např. potápění a šnorchlování, jízda na koni, paragliding, golf, cykloturistika nebo windsurfing, a na návštěvníky ze zahraničí je také většina těchto aktivit zaměřena a pro ně se buduje řada nových sportovišť. Hornaté oblasti zase lákají horolezce, začínají se rozvíjet i zimní sporty a mnohé horské vesničky se mění v lyžařská střediska.

Průmysl

Řecko rozhodně nepatří k nejbohatším evropským zemím a bylo vždycky převážně zemědělským státem navzdory nepříznivým povrchovým podmínkám (zhruba čtyři pětiny země jsou hornaté). Z průmyslu byl a dosud je nejvýznamnější průmysl loďařský. Stavba lodí má v Řecku tisíciletou historii. Loďstvo Řekům odedávna umožňovalo obchodní styky s celým Středomořím, sloužilo ke kolonizaci nových území i k obraně vlastní země a v dávných dobách bývalo jediným dopravním prostředkem ostrovanů, který jim umožňoval kontakt s okolním světem. Na ostrově Rhodos vznikl i první

kodex námořního práva, později známý jako „rhodské právo“, které bylo podkladem i pro římské námořní právo a dodnes tvoří základ pro zákony o moři.

Na tom, že tradice stavby lodí se udržuje i v současné době a Řecko se řadí ke světovým loďařským velmocím, má obrovskou zásluhu především Aristotelis Onassis, proslulý řecký rejdář a ve své době nejbohatší muž světa. Svoji slávu a bohatství a současně i prestiž Řecka v této oblasti založil po druhé světové válce hlavně na přepravě ropy. Stavěl stále větší a větší tankery a postupně rozšiřoval své aktivity i do dalších oblastí (např. letecká doprava). Stal se symbolem podnikatelské odvahy a bohatství a vzorem pro mnoho mladých řeckých podnikatelů. Proslul ovšem i svým osobním životem, ať už milostným vztahem se světoznámou řeckou operní pěvkyní Marií Callasovou nebo svým sňatkem s vdovou po americkém prezidentovi Jacqueline Kennedyovou. Lodní průmysl je ovšem soustředěn jen do několika oblastí zejména na severu a východě země.

Zato turistický ruch přinesl v posledních letech prosperitu i do malých rybářských osad na ostrovech, kde se staví nové ubytovací kapacity pro návštěvníky toužící po slunci a moři, přinesl ji do vesnic v blízkosti historických pamětihodností nebo zajímavých přírodních úkazů, v nichž se rozšiřuje nabídka stravovacích služeb a různých kulturních akcí, začíná ji přinášet i do dosud opomíjených horských oblastí, kde se rozvíjejí zimní sporty.

Turistický ruch sice přináší obyvatelům v mnoha oblastech vyšší životní úroveň a nové pracovní příležitosti, ale má to samozřejmě i své stinné stránky a negativní dopady. Řecko se poměrně dlouho drželo stranou masového rozvoje turistiky, v jehož důsledku řada italských a španělských letovisek dnes připomíná spíš sídliště ve velkoměstech než místa určená k odpočinku a relaxaci. Bohužel stále se zvyšující poptávka po ubytovacích kapacitách vede už i zde k budování rozsáhlých hotelových komplexů obklopených bazény a různými sportovišti, s unifikovanou evropskou kuchyní a neosobním personálem. Rozšiřují se tím sice možnosti ubytování pro stále více návštěvníků, ztrácí se ale místní kolorit, to, co do Řecka přitahovalo a dosud přitahuje lidi, kteří netouží nacházet v každé zemi stejný hotel, stejnou kuchyni a stejnou zábavu, ale chtějí poznat specifika jednotlivých států, jejich odlišnosti, jiný životní styl.

Literatura:

Kolektiv autorů: P. Hradečný - R. Dostálová - V. Hrochová - P. Oliva - V. Vavřínek:

Dějiny Řecka. Praha 1998

G. Löwe, H. A. Stoll: *Antika ABC*. Praha 2005.

J. Burian: *Cesty starověkých civilizací*. Praha 1973.

G. Houtzager, *Encyklopedie řecké mytologie*. Česlice 2003.

C. W. Ceram: *Bohové, hroby, učenci*. Orbis 1975.

N. Kazantzakis: *Řek Zorba, Praha, Litomyšl*, Paseka 2004.

G. Dommermuth-Gudrich: *Nejznámější mýty*

Kolektiv autorů: *Řecko (turistický průvodce – edice Lonely Planet)*

M. Dubin: *Řecké ostrovy (turistický průvodce – edice Společník cestovatele)*

M. Dubin: *Řecko – Athény a pevnina (turistický průvodce – edice Společník cestovatele)*

M. Elefteriadu: *Řecká kuchyně*. Praha 2004

P. Doležal: *Evropská vína v podmínkách české gastronomie, část 3 Vína Řecka*.

Nový Bydžov 1998

Aleš Klégr, Petr Zima a kolektiv: *Světlem jazyků*. Praha 1990.

Několik odkazů na stránky, kde je možné najít nejrůznější informace nejen o řeckých tancích a řecké hudbě, ale i o Řecku všeobecně.

Prameny:

Encyklopedie Wikipedia. <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98ecko> 6. 4. 2007

www.mlahanas.de

www.hellasangels.com

www.nostos.com

www.annaswebart.com/culture/dancehistory/index.html

www.greekfolkmusicanddance.com/index.html

www.antika.avonet.cz

Helena Navrátilová

Řekne-li se německy mluvící země, vybaví si většina lidí Německo, Rakousko a Švýcarsko. Mnozí si ani neuvědomí, že němčina je úředním jazykem i v dalších, svou rozlohou sice menších, ne však méně významných zemích, jako je např. Lucemburské velkovévodství, Lichtenštejnské knížectví a Belgické království, a že němčina je úředním jazykem i v některých regionech v řadě dalších států (např. v Itálii, Francii, Dánsku, Rumunsku, Maďarsku aj., v zámořských oblastech např. v USA, Kanadě, Brazílii, Argentíně či Austrálii, Namibii či Jižní Africe).¹ Němčina je druhým nejrozšířenějším jazykem Evropy a na celém světě ji jako mateřský či druhý jazyk používá přibližně sto miliónů mluvčích.

Zaměříme se však nyní na kulturu Německou ve smyslu historicky se rozvíjejícího fenoménu s určitou tradicí a jistými specifiky. Pochopení těchto specifik by měla čtenářům umožnit lepší pochopení národních či kulturních odlišností a usnadnit komunikaci se zástupci zmiňovaných kultur. První oblast, kterou si zde přiblížíme, je německá historie.

Stručný přehled německé historie

Počátek německých dějin lze z dnešního hlediska jen stěží přesně vymezit. Jako první mezníky německé historie se udává např. bitva v Teutoburském lese v roce 9 n. l., bitva u Katalaunských polí v roce 451 či bitva u Poitiers v roce 732.² Kolébku německé kultury se stala Franská říše, jejíž rozkvět je spojován především s osobností jejího vládce Karla Velikého, jenž byl v roce 800 korunován na císaře. Po rozdělení Franské říše v roce 842 (viz níže) vznikly v 10. století dva nové samostatné státy, které na mapě Evropy najdeme i dnes – Francie a Německo. Dokladem tohoto rozdělení jsou tzv. Štrasburské přísahy z roku 842, sepsané ve starofrancouzštině a starohornoněmčině. Podepsáním tohoto dokumentu vytvořili vnukové Karla Velikého Ludvík Němec a Karel Holý alianci proti jejich staršímu bratru Lotharovi. O rok později na tyto přísahy navazovala tzv. Verdunská smlouva, na základě které byla Franská říše definitivně rozdělena na tři království.³ Jednu z nejvýznamnějších úloh v dějinách Evropy sehrálo tzv. stěhování národů, které bylo zahájeno vpádem Hunů, nomádských kmenů ze střední Asie, v roce 375 a skončilo až v průběhu 6. století.

¹ „Němčina – základní fakta o jazyce.“ <http://www.sochorek.cz/archiv/jazyky/nemcina/fakta.htm#gebiet>. 6 Apr 2007.

² Viz Helmut Müller, Karl Friedrich Krieger, Hanna Volrath, *Dějiny Německa*, Praha 2001: 5.

³ Lothar získal území dnešní Itálie, Ludvík Němec se usadil v Bavorsku a Karel Holý v západní Francii.

Germáni

Germánské kmeny v době římského impéria sídlily na pravém břehu Rýna. S hlediska jazykové typologie se jejich nářečí řadí k indoevropské jazykové rodině. Germánské kmeny jsou dle poznatků moderní historické vědy dále rozdělovány na velké skupiny západních, východních a severních Germánů.⁴

Společenská struktura germánského kmenu se vyznačovala především silnou patriarchální autoritou v čele kmene. Základní společenskou jednotkou nebyla rodina, nýbrž rodový svaz (tzv. Sippe). Základní ctností a hodnotou v germánské společnosti bylo válečnictví a boj, mír existoval jen v rámci rodových svazů. Tato tradice vychází z uctívání germánských božstev, z nichž k nejznámějším patří vedle řady jiných bohů otec světů Odin (či Wodan). Germáni věřili, že do Odinovy družiny se po smrti mohou dostat pouze válečníci, kteří padli na bojišti.⁵ Odinovou ženou je podle germánské mytologie Freya, jejich synové jsou bohové Balder, Thor a Vali. Jelikož Odin rozhoduje o životě a smrti, projevovaly mu kmeny úctu v podobě lidských obětí – většinou zajatců či otroků.⁶ Tato polyteistická pohanská germánská mytologie se rozvíjela a vzkvétala od doby bronzové (asi 1500 př. n. l.) do dob pokřesťanstvování germánských kmenů, které začalo ve 4. století n. l.⁷ Na stejném principu družiny fungovalo později ve středověku i vazalství, jehož základem je vztah mezi vůdcem (panovníkem) a jeho družinou (vazalové).

Středověk

Středověký stát spočíval na osobním vztahu mezi panovníkem a jeho poddanými, kteří na něm byli do různé míry závislí. Moc měl ten, kdo vlastnil půdu. Tento systém je označován jako „lenní systém“. Půdu vlastnil král, vojenská šlechta a církev. „Král si jako nejvyšší vrchnost a největší majitel pozemků zavazoval své družiníky z řad vysoké šlechty tím, že jim z královského území uděloval léna a později také úřady a práva. Spojením této praxe propůjčování půdy s požadavkem osobní věrnosti a poslušnosti, tzv. vazalství, vzniklo lenní zřízení.“⁸

O samostatné Německé říši lze hovořit přibližně od 10. století. Království, kterému se od 11. století začalo říkat „říše Němců“, se tehdy ještě nazývalo říše východofranská. Ludvík zvaný „Němec“ (817–876) byl vládcem Bavorů, Švábů, rýnských a pomohanských

⁴ Viz Helmut Müller, Karl Friedrich Krieger, Hanna Volrath, *Dějiny Německa*, Praha 2001: 7.

⁵ Viz Libuše Spáčilová, Maria Wolf, *Germanische Mythologie*, Olomouc 1995: 25.

⁶ Viz Libuše Spáčilová, Maria Wolf, *Germanische Mythologie*, Olomouc 1995: 43.

⁷ Viz Libuše Spáčilová, Maria Wolf, *Germanische Mythologie*, Olomouc 1995: 13.

⁸ Helmut Müller, Karl Friedrich Krieger, Hanna Volrath, *Dějiny Německa*, Praha 2001: 26.

Franků, Durynků a Sasů.⁹ Na jejich území se po rozpadu Franské říše udržely různé germánské jazyky, které byly lidově označovány slovem theodisc, z něhož se později vyvinulo označení deutsch.

Koncem středověku, od 11. do 13. století, probíhaly křížové výpravy.¹⁰ Významnou osobností tohoto období byl císař Friedrich I. Barbarossa (císařem o roku 1155). Jako období pozdního středověku je označována perioda od poloviny 13. století do roku 1517, který je považován za počátek novověku. V letech 1517–1648 Německou říši zasáhla vlna náboženských válek a reformace, jejíž nejvýznamnějším představitelem byl Martin Luther (1483–1546). Reformace byl proces návratu křesťanské církve k jejím původním hodnotám a v jejím průběhu vznikla celá řada protestantských církví. Příčinou reformace byl stále rostoucí rozpor mezi Písmem svatým, tedy Biblí, a tehdejší církevní praxí. Kritizováno bylo například prodávání odpustků. Počátek reformace se oficiálně datuje na říjen 1517, kdy Luther zveřejnil svých 95 tezí pro reformu církve. Jelikož Luther své teze odmítl odvolat, byl v roce 1521 uvržen do klatby a jeho učení bylo na základě tzv. Wormského ediktu v celé říši zakázáno. Luther se stáhl do ústraní a vytvořil své nejvýznamnější dílo – překlad Bible.

V letech 1618–1648 v Evropě zuřila náboženská válka, která se v dějinách často označuje termínem třicetiletá válka. Důležitou roli v ní sehrálo Rakousko – významné centrum habsburské moci a tedy opora katolíků. Habsburkové potlačili i české stavovské povstání a po jejich vítězství v bitvě na Bílé hoře (1620) zcela ovládli české země. V dalších letech třicetileté války se boje přesunuly na území Německa, kde stál na straně Katolické ligy v čele císařské armády vojevůdce Albrecht z Valdštejna. Boje ustaly až v roce 1648, kdy byl uzavřen Vestfálský mír. Ten připravil rakouské Habsburky o vliv v Německu, avšak posílil jejich pozice na územích, která jim dědičně náležela. Německé země musely Francii postoupit území Alsaska a Lotrinska a Švýcarsko a Nizozemí se oficiálně oddělily od Říše. V německých i rakouských zemích zavládl po třicetileté válce absolutismus po vzoru francouzského krále Ludvíka XIV. Na toto období navazuje vláda osvěcenských panovníků Marie Terezie a Josefa II. v Rakousku, ale také kulturní a ekonomický rozvoj Pruska. Doba osvěcenská končí prudkými společenskými změnami, které otřáslы Evropou po vítězství francouzské revoluce (1789) a následujícími napoleonskými válkami.

K nejvýznamnějším událostem počátku 19. století patří známé bitvy – např. bitva národů u Lipska, bitva o Watterloo – a samozřejmě zakončení válek a uzavření míru na

⁹ Viz Helmut Müller, Karl Friedrich Krieger, Hanna Volrath, *Dějiny Německa*, Praha 2001: 29.

¹⁰ První křížová výprava (1096–1099), druhá křížová výprava (1147–1149), třetí křížová výprava (1189–1192), čtvrtá křížová výprava (1202–1204), pátá křížová výprava (1228–1229), šestá křížová výprava (1248–1254).

Vídeňském kongresu. Rakousko se stalo vůdčí silou tzv. Německého spolku. Zahraniční i vnitřní politika Rakouska se však stále více soustředila na potlačování novodobých tendencí a kladla překážky rozvoji kapitalismu. Hlavní tendencí rakouské vnitřní politiky bylo posilování centralismu. Důsledkem byla stále silnější izolace habsburské monarchie a pokles habsburského vlivu na evropskou politiku. V první polovině 19. století také vzniklo založením konfederace do té doby soupeřících kantonů moderní Švýcarsko. Základem mu byla spolková ústava z roku 1848. Příčinou spojení švýcarských kantonů byla především vojenská obrana proti válčícím evropským mocnostem, které na území konfederace řešily své válečné konflikty. Jelikož menší správní celky se nedokázaly velkým mocnostem samostatně bránit, vytvořily spojení a pro nově vzniklý stát zvolily politiku přísné neutrality a neúčasti na válkách. Pozici neutrálního státu si Švýcarsko, federace 26 spolkových států, zachovává dodnes.

V roce 1871 byly jednotlivé německé státy sjednoceny, čímž byla založena německá říše, v dějinách Německa již druhá v pořadí.¹¹ Císařem se stal dosavadní pruský král Vilém I. a předsedou říšské rady Otto von Bismarck. Devatenácté století probíhá ve znamení restaurační éry, v Rakousku Metternichovského absolutismu a vzestupu nacionalismu. Postupně se přechází z manufakturní výroby k průmyslovým postupům, což je v dějinách označováno jako průmyslová revoluce. S rozmachem průmyslu souvisí celá řada společenských změn, urbanizace čili stěhování z provinčních oblastí do velkých měst a rozvoj cestovního ruchu. Tyto prudké společenské změny s sebou přinesly také množství sociálních problémů, vzestup nezaměstnanosti, pokles hodnoty lidské práce, nedostatek obydlí, přístřeší společenských rozdílů a vzestup extrémní chudoby na periferiích velkoměst, kde se přistěhovalci z venkova soustřeďovali. Z této atmosféry vzešlo jak hnutí socialistické, tak i komunistické teorie Karla Marxe či později Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové.

Poslední desetiletí 19. století až do vypuknutí 1. světové války bývá v dějinách Německa označováno jako „vilémovské období“ podle posledního německého císaře Viléma II. nebo jako „období imperialismu“, což odkazuje na německou zahraniční a koloniální politiku. Císař Vilém si potrpěl na pompézní vojenské přehlídky a dvorskou okázalost, což v tehdejší německé společnosti vedlo k všeobecnému přeceňování vojenského stavu.¹² Po Sarajevském atentátu na rakouského následníka trůnu Františka Ferdinanda a jeho choť Žofii vyzval Vilém Rakousko-Uhersko k co nejostřejšímu postupu proti Srbsku,¹³ načež Rakousko-Uhersko Srbsku vyhlásilo válku. Během 1. světové války (1914–1918), v níž proti sobě stály dva mocenské bloky (Německo a Rakousko-Uhersko

¹¹ Jako první říše je dle nacistické terminologie označována Svatá říše římská národa německého, 972–1806.

¹² Viz Helmut Müller, Karl Friedrich Krieger, Hanna Volrath, *Dějiny Německa*, Praha 2001: 201.

¹³ Ibid.

na jedné straně, Francie, Rusko a Velká Británie na straně druhé), však jeho vliv postupně slábl, až byla ikona císaře zatlačena do pozadí.

Po skončení 1. světové války v roce 1918 nastává v Německu období zvané výmarská republika, což byl z historického hlediska první pokus o státní demokratické zřízení na území Německa. Období výmarské republiky je všeobecně považováno za dobu kulturního i ekonomického rozkvětu. Její existence zanikla až s jmenováním Adolfa Hitlera do funkce říšského kancléře 30. ledna 1933 prezidentem Paulem von Hindenburgem. Následující události rychle vedly k nastolení nacistického režimu. Požár Říšského sněmu 27. 2. 1933 posloužil nacistům jako záminka k nastolení nacistické diktatury. Pro nacistické státní zřízení v Německu od uchopení moci až do konce 2. světové války se vžil termín Třetí říše (Drittes Reich). Jedná se o termín ideologický, jehož podstatou bylo vybudování Velkoněmecké říše ve středu Evropy a postupné ovládnutí celého světa. S nacistickou ideologií také úzce souvisí rasismus a antisemitismus, které se ve Třetí říši staly dalšími vůdčími ideologiemi. Ideálem byla rasa árijská.

Z dnešního pohledu znamenala Třetí říše devastaci lidských a v důsledku toho i kulturních hodnot, ke zvrácení dobrého vkusu v umění i zvěrstvy páchanými pod záštitou vědy. Jako příklad zmiňme třeba pseudolékařské pokusy na vězňích v koncentračních táborech, rasistické a nehumánní teorie o bezcennosti života lidí s postižením, zavedení eutanasií ve službách režimu. Kulturní produkce v zájmu režimu snad ani za kulturu považovat nelze, máme-li tím na mysli literaturu označovanou termínem „Blut-und Bodenliteratur“, ideologické pamflety a pseudoumělecká psaná díla v duchu vládnoucího režimu. V roce 1938 bylo násilně anektováno Rakousko a o rok později byly obsazeny i české země. Na našem území tak vznikl Protektorát Čechy a Morava, prostor okupovaný německými nacistickými vojsky až do konce 2. světové války.

Když bylo Německo v roce 1945 donuceno ke kapitulaci, rozdělily si ho vítězné státy do čtyř okupačních zón – britské, americké, francouzské a sovětské. Díky Marshallovu plánu byla poválečná krize brzy překonána, avšak Německo bylo v roce 1949 na základě rozhodnutí okupačních velmocí rozděleno na dva státy – Spolkovou republiku Německo (vzniklé ze zón spravovaných Francií, Británií a USA) a Německou demokratickou republiku (vzniklé ze Sovětské okupační zóny). Veškeré politické, kulturní i jiné dění probíhalo od tohoto okamžiku v obou zemích zcela odlišně – v SRN (tzv. západním Německu) v duchu kapitalistického demokratického zřízení, v NDR (tzv. východním Německu) po vzoru Sovětského svazu. Ke znovusjednocení Německa došlo až po pádu Berlínské zdi, která rozdělovala hlavní město na dvě zóny, v roce 1989. Země bývalé NDR jsou dodnes označovány termínem „nové spolkové země“ (neue Bundesländer) a německá politika usiluje o vyrovnání veškerých společenských, ekonomických i jiných podmínek v obou částech kdysi rozděleného státu.

Jazyk a způsob komunikace

Německý jazyk patří ke germánským jazykům v rámci indoevropské jazykové rodiny. V německém jazyce se rozeznávají tři velké větve, jež se dle zeměpisné polohy označují názvy dolnoněmecká (v nížinách při Baltském a Severním moři), hornoněmecká (v jižních horninách až po Alpy) a středoněmecká (na území mezi oběma prvními). Každá z těchto větví se dále dělí na nářečí (dialekty). Dělení dialektů spočívá především v tom, jak se souhlásky z původního germánského stavu dále přetvořily druhým, čili hornoněmeckým, hláskovým posunem. Tohoto posunutí se dolnoněmčina neúčastnila vůbec, čímž se výrazně odlišila od obou dalších skupin.

Historicky se ve vývoji německého jazyka rozlišují tři období, a to staré (od nejstarších písemných památek až do 11. století), střední (od 11. do 15. století) a nové (od 15. století dodnes). Přechody mezi jednotlivými obdobími jsou víceméně plynulé a přesnou hranici mezi nimi proto nelze stanovit. Rozdíly jsou patrné zejména u samohlásek. V průběhu písemného zachycování jazyka v gramatikách (přibližně od 17. století) se postupně vytvářela preferovaná jazyková norma, jíž se stala verze hornoněmecká. Z pojmu geografického se tak v průběhu staletí stal pojem stylistický.

Všeobecně platí, že Němec je v komunikaci s cizím člověkem spíše rezervovaný a jedná formálně, což na českého mluvčího může působit chladně až nepřátelsky. Proto je třeba zejména v počátečních fázích kontaktu respektovat patřičný odstup, vyhýbat se výraznějšímu fyzickému kontaktu než je formální podání ruky, nepřekračovat tzv. osobní zóny (přistoupení příliš blízko). Rovněž je pro Němce specifické, že jakýkoliv rozhovor směřuje k účelnému vyřešení problému či stručné a jasné domluvě. Proto Němci většinou mluví stručně, jasně a k věci.

Při soukromém setkání Němec zpočátku vystupuje, jako by setkání bylo formální, avšak dojde-li k navázání přátelství, je tato bariéra rychle překonána. Oproti tomu při oficiálních setkáních se Němci nesoustřeďují na rozvoj sociálních kontaktů, nýbrž se rovnou pustí do řešení daného problému. Své povinnosti a práci berou vážně, vtipkování či rozvláčné a odbíhavé vyjadřování je považováno za neprofesionální a společensky nevhodné. Němci si potrpí na přesnost, jak při smluvených termínech tak i při dodržování lhůt. Jakékoliv údaj je třeba precizně specifikovat, vágní odpovědi jakou chápány jako vyhýbání se řešení problémů a jsou signálem nedostatečného vzdělání či odbornosti mluvčího. Rovněž je při oficiálních příležitostech třeba dbát na formální oděv – ten by měl být v zásadě decentní a přiměřený dané příležitosti.

Literatura¹⁴

Staří Germáni užívali zvláštního, tzv. runového písma, které sloužilo především k věštění. Germáni měli své náboženství, svou mytologii, oduševňovali a zosobňovali přírodu a přírodní jevy přičítali působení vyšších bytostí. K nejstarším doloženým písemným pramenům patří sborové písně, tzv. laikas, které zmiňuje již Tacitus ve svém spisu *Germania*. Vedle sborových básní však vznikala také poezie, kterou přednášeli jednotlivci – patří k nim průpovědi či zaříkadla. Dokladem tohoto druhu poezie jsou tzv. Průpovědi meziborské (*Merseburger Zaubersprüche*) pocházející z 10. století.

Ve 4. století n. l. přeložil gótský hlasatel křesťanské víry, biskup Wulfila (311–383), část bible do gótstiny. K tomuto účelu vytvořil i vlastní písmo. Do stejného období spadá rovněž vznik a rozvoj německé hrdinské pověsti. Tato poezie se šířila pouze ústní tradicí. Z autorů uvedme alespoň básníka jménem Paulus Diaconus, který působil u dvora císaře Karla Velikého. Karel Veliký vydal nařízení, dle něž bylo povinností všech občanů osvojit si základy víry a čtení. Karel Veliký pečoval jak o vzdělání dvora, tak i o gramotnost lidu. Za jeho vlády tak v kláštorech – tehdejších centrech vzdělanosti – vznikala literatura teologická, gramatická, encyklopedická, básnická i jiná.

K významným dílům raného období německého písemnictví se řadí *Píseň o Hildebrandovi* (*Hildebrandslied*) – slavný dokument staroněmecké národní poezie, či *Muspilli* – fragmentální báseň složená v letech 830–840. Dalšími významnými díly jsou starosaská báseň *Heliand*, kniha evangelií (*Evangelienbuch*) z pera Otfrieda (kolem r. 870), jihofranská báseň *Ludwigslied*, v níž je opěvována poslední sláva Karlovské dynastie.

Velká témata do německé literatury vnesly světské eposy – zejména eposy o Alexandru Velikém. Snad nejslavnějším německým hrdinským eposem je *Píseň o Nibelunzích* (*Nibelungenlied*) pocházející ze 13. století. K nejznámějším autorům rytířského básnictví (vznikajícího ve 12. a 13. století) jsou autoři Heinrich von Veldeke, Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach či Gottfried von Strassburg. V témže období vznikala také dvorská lyrika, jejímž vůdčím motivem byla láska – *Minne*. Odtud název tohoto druhu poezie – *minnesang*. K nejznámějším autorům *minnesangu* patří Reinmar von Hagenau, Walther von der Vogelweide, Neidhart von Reuenthal a řada dalších.

Mezi poetické proudy 12. a 13. století začaly počátkem 14. století pronikat proudy nové, především humanistické, a to mimo jiné vlivem renesančních snah Karla IV.. Humanismus v literatuře se uplatňoval zejména obnovením latinských veršových i prozaických

¹⁴Viz *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Osmnáctý díl. Praha, 1902: 70–175.

forem a šíření znalosti literatury latinské. K významným autorům 14. a 15. století patří např. humanistický učenec Johannes Reuchlin, zakadatel mystického systému Meister Eckhardt, autor světských i duchovních písní Hans Sachs či protestantský satirik Johannes Fischart. V roce 1587 vytiskl Johannes Spies ve Frankfurtu spis *Historia von D. Johann Fausten, dem weitbeschreyten Zauberer und Schwarzkünstler* – první německý spis o doktoru Faustovi. Toto téma pak koncem 18. a na počátku 19. století znovu zpracoval Johann Wolfgang von Goethe a jeho dvoudílná tragédie *Faust* se řadí k největším mistrovským dílům německé literatury.

V 17. století vznikaly v německých zemích jazykové spolky, tzv. Sprachgesellschaften, usilující o zachování čistoty a bohatství německého jazyka. Doba osvícenství spadá do 18. století a v literatuře i filozofii se vyznačuje především racionalistickými tendencemi a výchovným charakterem. Významnými představiteli literatury tohoto období byli dramatik a divadelní teoretik Johann Christoph Gottsched, dramatik a filozof Gotthold Ephraim Lessing či básník Friedrich Gottlieb Klopstock. Rozvíjelo se zejména divadlo a dramaturgie. Zasluhou Gottscheda a později Lessinga zasáhly německé divadlo převratné reformy.

Na osvícenství v druhé polovině 18. století plynule navazuje krátké období nazývané *Sturm und Drang*, zvané také *Genie-Zeit*, čili epocha géníů. Géníem se zde rozumí talentovaný umělec vytvářející skutečné, opravdové umění. V období *Sturm und Drang* začínali vedle Jakoba Michaela Reinholda Lenze či Friedricha Maximiliana Klingera tvořit také dva literáti světového významu – Johann Wolfgang von Goethe a Friedrich Schiller. Za Goethovo nejvýznamnější rané dílo se považuje román psaný formou dopisů *Utrpení mladého Werthera* (*Die Leiden des jungen Werthers*, 1774). Schiller se proslavil svým raným dramatem *Loupežníci* (*Die Räuber*, 1781). Oba autoři se i v dalších letech udrželi na špici literární tvorby a stali se vůdčími literáty období klasiky, které se v Německu dle místa působení obou spisovatelů označuje termínem výmarská klasika (*die Weimarer Klassik*).

Na klasiku navazuje období romantismu, které sahá od konce 18. až do poloviny 19. století. Romantismus reaguje na osvícenský racionalismus a přísná pravidla klasicismu inspirovaného antikou. Romantické dílo je založeno na pocitech, prožitcích jednotlivce a na vnímání duševního rozpoložení. Významnou roli hraje v romantismu folklór, lidové povídky, pohádky a říkadla, tradice a obyčeje. Romantičtí umělci sní o návratu k přírodě, k tradici, o splnutí s vesmírem, o dosažení harmonie.

V této epoše se v hojné míře vydávají sbírky lidové tvorby – např. pohádky bratří Grimmů či sbírka textů lidových písní Clemense Brentana a Achima von Arnima nazvaná Chlapcův kouzelný roh (Des Knaben Wunderhorn, 1806–1808). Motívem německého romantismu se na základě románu spisovatele Novalise¹⁵ stává modrá květina jakožto symbol touhy, lásky a metafyzického úsilí o dosažení nekonečna. Dalšími důležitými osobnostmi německého literárního romantismu jsou např. básník Friedrich Hölderlin, básník a spisovatel Joseph von Eichendorff, spisovatel a dramatik Heinrich von Kleist, básník a spisovatel Ludwig Tieck, básník Ludwig Uhland a řada dalších.

Jako reakce na romantismus vzniká začátkem 19. století literární hnutí mladých liberálních básníků a spisovatelů Junges Deutschland (Mladé Německo), k nimž patří např. Ludwig Börne, Karl Gutzkow či Heinrich Laube. Nejvýznamnějším představitelem je básník Heinrich Heine, který je mnohými odborníky považován za největšího německého lyrika po Goethovi.¹⁶ V Rakousku ve stejném období psal poezii a dramata talentovaný básník Franz Grillparzer.

V druhé polovině století je literatura německy mluvících zemí ovlivněna realismem. Hlavním literárním žánrem této epochy je román a ze známých autorů zde uvedeme alespoň jména německých autorů Theodora Fontane, Theodora Storma, Gustava Freytaga, Wilhelma Raabe a švýcarských autorů Gottfrieda Kellera a Conrada Ferdinanda Meyera. Na přelomu 19. a 20. a v prvních desetiletích 20. století německou i rakouskou literaturu zasahuje celá řada modernistických směrů jako byl naturalismus, expresionismus, impresionismus, ve Vídni vznikla vídeňská moderna (Wiener Moderne). Tyto směry zdůrazňovaly různé aspekty poezie, prózy i dramatu, navzájem se ovlivňovaly a právě díky tomu vznikalo na počátku 20. století stylisticky i formálně velmi různorodé umění, a tedy i literatura. Uvedme zde jen několik důležitých jmen literátů, kteří v tomto období tvořili: němečtí básníci Arno Holz, Gottfried Benn, Jakob van Hoddis, němečtí prozaici Alfred Döblin, Irmgard Keun, Georg Heym, rakouští dramatici Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler, rakouský prozaik Robert Musil, pražští němečtí autoři Franz Kafka, Franz Werfel a řada dalších.

Z autorů meziválečného období zde uvedme alespoň expresionisty Ernsta Tollera, Georga Kaisera a Carla Sternheima. Po nastolení nacistického režimu v Německu byla produkce literární tvorby omezena. V zájmu státní ideologie se psala tzv. „Blut-und Bodenliteratur“, o jejíž uměleckých hodnotách lze právem pochybovat. Autoři velké literatury buď emigrovali do zahraničí anebo zůstali v Německu v tzv. vnitřní emigraci – tedy ostentativně dávali najevo, že se ke stávajícímu režimu nehodlají vyjadřovat

¹⁵ Vlastním jménem Friedrich von Hardenberg.

¹⁶ Viz Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Osmnáctý díl. Praha, 1902: 139.

a témata svých děl nacházeli ve zcela jiných tematických sférách. Po válce se většina autorů z exilu dříve či později vrátila. Z autorů poválečné literatury a významných autorů druhé třetiny 20. století jmenujme alespoň ty nejznámější: němečtí autoři Heinrich Böll, Wolfgang Borchert, Alfred Andersch, později např. Günter Grass či Christa Wolf; rakouští autoři Hermann Broch, Ingeborg Bachmann, Stefan Zweig; švýcarští autoři Max Frisch, Friedrich Dürrenmatt nebo Hermann Hesse.

Uznávanými autory jsou v současné době např. Němci Patrick Süskind, Bernard Schlink, Uwe Timm, rakouská spisovatelka a nositelka Nobelovy ceny za literaturu Elfriede Jelinek, rakouský dramatik Thomas Bernhard, německy píšící Švýcarka Margrit Schriber a řada dalších.

Specifické kulturní odlišnosti a zvyklosti německy mluvících oblastí

Mezi německou (a obzvláště rakouskou) a naší kulturou není žádný hluboký rozdíl. S těmito národy jsme si blízcí jak mentálně (středoevropská mentalita), tak i jazykově (čeština a němčina užívají velmi podobných frází, přísloví, slovních obrátů či spojení, existuje rovněž celá řada shodných metafor), spojují nás podobné tradice a zvyky. Je třeba si uvědomit, že tato blízkost obou kultur nesouvisí jen se středoevropskou politikou – např. skutečností, že české země byly součástí Rakouska-Uherska – nýbrž i se vzájemným sepětím obou kultur v oblasti umělecké a humanitní.

Například německý literární romantismus kladoucí důraz na lidový jazyk a folklór tak podnítil vznik a vývoj českého národního obrození, a tak i napomohl rozkvětu českého jazyka a literatury. Německá kultura i jazyk byly po staletí nedílnou součástí české kultury, proto je třeba mít jejich spjatost při jakémkoliv kulturním srovnávání neustále na mysli. Do roku 1918 byla u nás němčina úředním jazykem, a proto také velká část úředních a historických spisů z té doby existuje pouze v němčině.

Z tohoto hlediska je německý jazyk stále nedílnou součástí naší kultury a zřekneme-li se ho, odtrhneme se tím od vlastních kořenů. Rozdíly v rámci německé kultury existují spíše mezi jednotlivými německými regiony, a to jak na úrovni jazykové (regionální dialekty) tak i v oblasti lokálních tradic a slavností. Všeobecně však má německá kultura s českou mnoho společného.

Postavení žen (genderová problematika)

V Německu existuje zejména na akademické půdě celá řada programů usilujících o zajištění rovných příležitostí žen ve vědě a výzkumu. Tyto programy vycházejí v první řadě ze zákonů o vysokém školství, avšak na jejich vzniku i uvedení do praxe se podílí celá řada dalších organizací.¹⁷

Emancipace žen zejména z hlediska společenské angažovanosti a budování vlastní kariéry proběhla v Německu ve třech výraznějších vlnách. První vlna emancipace přišla na přelomu 19. a 20. století s objevem psychoanalýzy. V té době proběhla emancipace především na úrovni detabuizace ženské sexuality. Stále však v té době ještě nelze hovořit o emancipaci společenské. K té došlo až během první třetiny 20. století, v době mezi světovými válkami a krátce po skončení druhé světové války, kdy v důsledku ohromných ztrát na frontách bylo třeba zajistit novou pracovní sílu. V té době musely ženy kromě tradičního hospodaření v domácnosti zastávat i těžkou práci mužů, zejména ve zbrojním průmyslu. Žena a muž byli v té době chápáni jako rovná pracovní síla.

Po rozdělení Německa na SRN a NDR se však vyostřily rozdíly v pojetí společenské role ženy. Zatímco SRN, tedy západní Německo, se po překonání poválečné krize a důsledků války vrátilo k tradičnímu pojetí ženské a mužské role, kdy muž je živitelem rodiny a žena se stará o rodinu a domácnost, NDR, tedy východní Německo, zajistilo ženám po vzoru SSSR zcela nové postavení. Ačkoliv ženě neustále připadala starost o domácnost, bylo jí v rámci socialistického systému výchovy dětí umožněno chodit do práce, což ostatně byla i povinnost každého občana socialistického státu.

Mateřská dovolená byla podstatně kratší, výchovu a vzdělávání dětí zajišťoval systém jeslí, mateřských a základních škol, školních družin a dalších výchovných organizací, např. pionýr. Žena i v rámci pracovního trhu nesla zodpovědnost za rodinu a domácnost, což vedlo k trvalému přetížení žen pracujících „na dvě směny“. Spíše než jako sexuální symbol byla žena vnímána jako pracovnice a pomocnice v rámci budování socialistické společnosti. Dědictvím socialistického režimu však dodnes zůstává vysoký standard emancipace žen zejména v zemích bývalého východního Německa.¹⁸

¹⁷ Viz Newsletter: *ženy a věda, národní kontaktní centrum*, březen 2005, s. 1. <http://www.cec-wys.org/prilohy/ccce3ed4/Newsletter%20Brezzen.pdf>. 6 Apr 2007.

¹⁸ Viz Alena Ortenová, „Emancipace žen za socialismu a dnes: zpráva ze semináře.“ *Kontext: časopis pro gender a vědění*, 1/2006. http://www.cec-wys.org/kontext/9c989817/Emancipace%20zen%20za%20socialismu%20a%20dnes_zprava%20ze%20seminare_Ortenova.pdf. 6 Apr 2007.

Evropská unie podporuje rovné postavení mužů a žen ve všech oblastech společenského i politického dění ve všech členských státech. Při používání německého jazyka v jeho písemné formě se podle nejnovějšího trendu uvádějí obě formy genderové reference, přičemž koncovka ženského rodu začíná velkým písmenem (např. Liebe TeilnehmerInnen). Tím se docílí reference k osobám obou pohlaví.

Význam německé kultury ve světovém měřítku

Řekne-li se Egypt, snad každému se vybaví jeden ze sedmi divů světa – egyptské pyramidy. Egyptské stavitelství i po mnoha tisíciletích dodnes vyvolává obdiv a úctu celého světa. Nizozemí se pyšní celou řadou malířských škol i významných malířských osobností. Francie je celosvětově proslulá svou gastronomií a vinařstvím, Řecko starověkou architekturou a antickou kulturou. Řekne-li se německá kultura, je třeba zmínit v první řadě německou filozofii – právě německá filozofie lidstvo nesmírně obohatila. Patří sem slavná jména jako např. Immanuel Kant, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Johann Gottlieb Fichte, Arthur Schopenhauer a v neposlední řadě Friedrich Nietzsche.

Počátky německé filozofie se poutají k osobnosti Alberta Velikého (Albertus Magnus), jakožto zástupci scholastického směru, a k mystiku mistrovi Eckhardtovi. Eckhardtovi i jeho stoupencům šlo o uvolnění tehdejšího myšlení ze scholastické semknutosti a jeho přiblížení lidovému publiku. V období reformace se objevuje směr přírodní. Zavádějící přírodovědné poznatky v té době šířil Paracelsus Bombastus (1493–1541), vůdčí osobnost mysticko-fantastického směru. Všeobecné lidové mystické tendence kulminují v díle Jakoba Böhma (1575–1624), zejména v jeho theosofii promíšené s astrologickými a přírodně-mystickými reflexemi. První skutečně vědecké pojetí filozofie je teprve u Leibnize (1646–1716), jenž na dogmatické podstatě rozvádí pluralistickou soustavu a zavádí teorii o monádách. Myšlenky Leibnizovy uvedl s malými úpravami Christian Wolff (1679–1754) v učebnou soustavu, přístupnou školskému podání. Tento dogmatický směr panoval v Německu až do doby působení Kanta.

V době osvícenství filozofie plní úlohu osvěty a teoretizující úvahy ustupují ve prospěch individualistního rozvoje: náboženské předsudky a pověry mají být odbourány a trendem se stává jasné rozumové poznání. K nejvýznamnějším osvícenským myslitelům patří např. Mendelssohn, Nikolai, ale hlavně Lessing. Vystoupením Immanuela Kanta se objevují nová poznatková hlediska, kterými se nadobro mění hodnotové ocenění dřívější filozofie: teorie usilující o dosažení absolutního poznání jsou prohlášeny za troufalost rozumu. Metafyzika, jež má být na příště považována za vědu, je Kantem vymezena jako soubor našich pojmů a priori a „věc o sobě“ (das Ding an sich), která podává látku našemu poznání, je prohlášena za nepoznatelnou, čímž je poznávání omezeno jen na zkušenost; principy poznání jsou jiné než principy reálné.¹⁹

Johann Gottlieb Fichte si Kantův problém upravil a prohlásil jej za všetvorný ideový princip, za univerzální, od všech příměšků odlišené Já (subjektivní idealismus). Nejznámější ze stoupenců této teorie je romantik Friedrich Schlegel (1772–1829). Schelling (1775–1854) doplnil tento výlučný subjektivismus kolem objektu, přírodou (proto idealismus objektivní), ale tak, že obojí, subjekt i objekt nechává splývat v jedinou podstatu světovou (filosofie identity). Důrazem na přírodu je zahájena na evolučním podkladě tzv. „naturfilozofie“. Ke stoupencům náležejí např. Oken, Baader, Krause a jiní. Schellingovu myšlenku do dialektické metodiky vpravil a myšlenkou absolutního ducha uzavřel Hegel, čímž oproti Schellingově estetizující metafyzice položil větší důraz na logismus absolutna. Z počátku relativně jednotná Hegelova škola se brzy rozběhla různými, mnohdy protichůdnými směry, a dospěla až k materialismu, jehož nejznámějšími představiteli jsou Bauer, Feuerbach, Strauss, Rosenkranz, Marx, k oponentům náleží Trendelenburg, z katolické strany Günther a jiní.

Proti způsobu vyvozovat vše z jediného principu, který byl v první třetině 19. stol. pro německou filozofii zásadní, stojí Herbart na stanovisku monadistického pluralismu. Za světovou podstatu vyhlásil vůli jako puzení bez konce, Schopenhauer (1788–1860) a dospívá k pesimismu, z něhož prý není jiného úniku než umrtvováním vůle k životu. V novodobém filozofickém hnutí je z metafyzických pokusů možno jmenovat Wundtův (*1832), jenž pojímá svět jako účelný rozvoj ducha.

Bezohledně individualistickou etiku hlásal Max Stirner (+1856), jenž je u Nietzscheho potom stupňována v pomysl „nadčlověka“. Nietzsche byl silně ovlivněn nejen dílem Schopenhauera, ale i jeho mladším současníkem, německým romantickým skladatelem Richardem Wagnerem. Právě Nietzsche je hojně citován v dílech světové literatury. Klíčovým pojmem v jeho filozofii je termín „vůle k moci“, kterou Nietzsche chápe jako základní princip jakékoliv existence a jejíž podstatu vyložil v knize se stejným názvem

¹⁹ Viz Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Osmnáctý díl. Praha, 1902: 70–175.

(Wille zur Macht, 1895). Nietzscheho filozofie byla v době nacistického režimu zneužita ve prospěch státní ideologie, přestože Nietzsche sám antisemitismus a německý nacionalismus své doby striktně odmítal. Nietzsche svým dílem významným způsobem ovlivnil i další známé osobnosti německých či rakouských dějin. Jako příklad uvedme alespoň zakladatele moderní psychoanalýzy Sigmunda Freuda či jeho žáka Carla Gustava Junga.

Literatura:

MÜLLER, Helmut, KRIEGER, Karl Friedrich, VOLRATH, Hanna: *Dějiny Německa*. Praha 2001.

SPÁČILOVÁ, Libuše, WOLF, Maria: *Germanische Mythologie*. Olomouc 1995.

Prameny:

Němčina – základní fakta o jazyce.

<http://www.sochorek.cz/archiv/jazyky/nemcina/fakta.htm#gebiet>. 6 Apr 2007.

Newsletter: ženy a věda, národní kontaktní centrum. Březen 2005,

s. 1. <http://www.cec-wys.org/prilohy/ccce3ed4/Newsletter%20Brezen.pdf>. 6 Apr 2007.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Osmnáctý díl. Praha, 1902.

Ortenová, Alena: „Emancipace žen za socialismu a dnes: zpráva ze semináře.“ Kontext: časopis pro gender a vědění, 1/2006. http://www.cec-wys.org/kontext/9c989817/Emancipace%20zen%20za%20socialismu%20a%20dnes_zprava%20ze%20seminare_Ortenova.pdf. 6 Apr 2007

Encyklopedie Wikipedia. <http://cs.wikipedia.org/wiki/N%C4%9Bmecko>. 6. 4. 2007.

Jana Koláčná
Simona Malá

Dějiny

Dějiny izraelského lidu sahají do 2. tisíciletí př. n. l., kdy se na území Kenaánu usazují izraelské kmeny. Pramenem o těchto událostech je Bible, ta označuje tyto kmeny jako hebrejské. Tóra neboli Pět knih Mojžíšových je hlavní knihou izraelského národa. Popisuje stvoření světa, dobu patriarchů Abraháma, Izáka, Jákoba a Josefa. Jákob měl přízvisko Izrael, tzn. Bůh bojuje, Bůh vládne. Podle něj dostalo toto kočovné společenství název. Část Izraelců se usadila v Egyptě, ale jejich postavení se tam zhoršovalo, stávali se otroky Egyptanů. Až Mojžíš je vyvedl z této země. Stalo se tak možná za vlády krále Ramesse II. (kolem roku 1290–1224 př. n. l.). Exodus – vyjití z egyptského otroctví popisuje Druhá kniha Mojžíšova. Mojžíš pak izraelský lid, rozdělený na 12 kmenů, po čtyřiceti letech putování na poušti dovedl na hranice Erec Jisrael, země zaslíbené, kterou jim určil Bůh. Zde se usídlují a obsazují města Kananejců. Následuje doba, kdy Izraelci žijí pod vládou králů. První králové byli Saul, David a Šalomoun.

Za vlády Šalomouna (asi 960–922 př. n. l.) se začal stavět jeruzalémský Chrám jako přibýtek Boha. Vznikaly ale spory mezi severní a jižní částí říše, až se nakonec odtrhly a vytvořily samostatné celky – severní izraelské království s hlavním městem Samaří a jižní judské království s centrem v Jeruzalémě. Severní království ale podlehl nájezdům ze Asýrie roku 721 př. n. l., kdy padlo Samaří. Judské království se dostalo do konfliktu s Babylónií a roku 587 př. n. l. král Nabukadnesar dobyl Jeruzalém a nechal zničit Chrám. Židé, převážně vyšší vzdělanější vrstvy, byli odvedeni do Babylónie. Přesto ale byla židovská náboženská tradice udržována kněžími a učenici, kteří zůstali. Poté, co byla Babylónská říše zničena Peršany a Médy, mohli se lidé po dlouhých letech exilu vrátit do své vlasti a vybudovat nový Chrám.

Důležité je období po vzniku říše Alexandra Makedonského. Po jejím rozpadu se Judea dostala pod nadvládu Ptolemaiovců a poté Seleukovců. I tuto oblast velice ovlivnil helénismus. Židovská diaspora přijímá řečtinu, helénskou kulturu i způsob života. Za vlády Antiocha IV. ale došlo k násilnému omezování židovského náboženství a chrámového kultu. Vyústilo v lidové povstání, které vedl Matitjáš a po něm Juda Makabejský. Roku 164 př. n. l. znovu získal Jeruzalém a vysvětil Chrám. Z Makabejců vzešla dynastie Hasmonejců, která vládla v Judeji až do doby, kdy ji ovládli Římané dobytím Jeruzaléma v roce 63 př. n. l. .

V Galileji a Judeji působil Ježíš z Nazaretu, kterému se později šířením křesťanství začalo říkat Kristus. Po jeho smrti se začínají formovat první křesťanské obce, jejíž členové pocházeli nejprve převážně ze židovského prostředí a až později i z prostředí nežidovského. V židovské společnosti se vydělovalo několik skupin. Byli zde saduceové – kněžská aristokracie a bohatí vlastníci půdy, jejichž učení bylo konzervativní. Dále zélóti – bojovníci, ozbrojení povstalci, tvořili nepřátelskou stranu vůči Římu a farizeové – byli nositeli ústního předávání a rozvíjení náboženských tradic. Bylo zde také hnutí esenců, sídlili u Mrtvého moře a v Kumránu stranou ostatní společnosti.

Ve 2. pol. 20. stol. zde byly nalezeny jejich rukopisy. V židovské společnosti vzrůstalo napětí a vyvrcholilo protiřímským povstáním roku 66 n. l.. Skončilo ale neúspěšně, v roce 70 dobyl Titus Jeruzalém a zničil Chrám. Ten už nebyl nikdy obnoven, zachovala se jen západní zeď vnějšího chrámového nádvoří. I nadále však docházelo ke vzpourám, které vyvrcholily povstáním Bar Kochby v letech 132–135. Ačkoliv Židé ztratili politickou samostatnost a žili rozptýleni v různých zemích, nebyla narušena kontinuita jejich náboženství a kulturního života. Tradice přetrvávala, vznikala významná centra vzdělanosti. Bylo zpracováno ústně předávané náboženské právo, kterému se říká halacha, do ucelené sbírky zvané Mišna (tj. Opakování, Učení). V Babylónii a Galileji vznikly komentáře k Mišně, nazývají se Gemara (tj. Doplnění). Soubor Mišny a babylónské Gemary tvoří Talmud (tj. Učení) babylónský. V polovině 4. stol. byl vytvořen Talmud jeruzalémský. Talmud s hebrejskou Biblí – Tórou tvoří základní pilíře judaismu. V době Talmudu se duchovní centrum přesouvá ze zničeného Chrámu do synagogy, ta nahrazuje chrámové obřady a stává základní židovskou institucí.

Babylónský Talmud byl dokončen v 2. polovině 5. stol. Rozvíjela se centra vzdělanosti, talmudské školy, jejichž představitelé byli titulováni slovem Gaon (rektor). Proto se období 7.–11. stol. označuje jako gaonské. I v Evropě se již na mnohých místech, převážně v jihozápadní Evropě, rozvíjí židovská kultura. Dostává se do kontaktu s islámskou kulturou, arabštinou a vzájemně se začínají ovlivňovat. Hlavně ve Španělsku kvete v kruzích sefardských Židů filosofie, věda a mystika, která se od 12. stol. nazývá kabala. Základní knihou židovské mystiky je kniha Zohar (Záře). Největším myslitelem té doby byl Moše ben Maimon, známý pod jménem Maimonides (1135–1204). Ve 13.–15. stol. dochází k postupnému úpadku islámského Španělska a Židé se dostávají do většího kontaktu s křesťanstvím. Za vlády Ferdinanda Aragonského a Isabely Kastilské byli nuceni roku 1492 Španělsko opustit, pokud nebyli ochotni konvertovat. Zemřely přitom desetitisíce Židů. Útočiště nacházeli v jižní Francii, severní Africe, Itálii a Turecku. Kulturní centra se přesouvají do jiných zemí Evropy, např. do Francie, Německa, Čech, Polska nebo Ruska. O Židech z těchto oblastí se hovoří na rozdíl od Sefardů (Židech z jižních částí Evropy a severní Afriky) jako o Aškenázech.

Ve středověku zažívala největší rozkvět sefardská kultura, v novověku už aškenázská. Tato nepožívala ve středověké Evropě takovou míru tolerance, jako tomu bylo na Pyrenejském poloostrově. Původně Židé přicházeli jako obchodníci, ale mezi křesťanským obyvatelstvem nemohli získat lepší postavení, to se naopak zhoršovalo. Lidé byli vůči Židům podezřívaví, do jejich podvědomí se dostávaly mnohé předsudky. První pogromy namířené proti Židům jsou doložené již za první křížové výpravy a nedokázalo je nic zastavit, ani časté apely papežů. Židovské obyvatelstvo bylo pronásledováno a vypoví dáno z obcí. Ve 13. stol. se stalo „královým majetkem“, chránil je a vybíral stanovené vysoké daně. V 16. stol. se v aškenázské oblasti začíná rozvíjet kultura ve větším měřítku. Největší židovské obce se tehdy nacházely v Polsku.¹

Významnou obec tvořilo i ghetto v Praze. Nacházela se zde první hebrejská tiskárna severně od Alp, byla založena zřejmě roku 1512. V 16. a 17. stol. zažívá Pražské Židovské město největší hospodářský a kulturní rozkvět. Stalo se jedním z nejlidnatějších ghett v Evropě a načas se stalo „hlavním městem diaspory“. Nejvýznamnějšími osobami této doby jsou Mordechai Maisl, rabi Eliezer Aškenazi a rabi Jehuda Löw ben Becalel známý pod jménem Maharal.²

Velký zlom v židovských dějinách nastal po období zhroucení feudálního systému a Velké francouzské revoluci, který je spojen s židovským hnutím Haskala. Toto hnutí vzniklo v Německu, za jeho hlavního představitele v rané fázi považujeme Mosese Mendelssohna. V této době začali Židé opouštět ghetto a byly jim otevřeny profese, které dříve nesměli vykonávat. Rovněž jim bylo umožněno studium na vysokých školách (v počátcích pouze studium medicíny) a osvícenci začali systematicky prosazovat tzv. židovské normální školy s německým vyučovacím jazykem a osvěcenskými idejemi. V Čechách bylo toto období charakteristické především tolerančním patentem (pro Čechy 1781, pro Moravu 1782), který Židům garantoval volnější podnikání v průmyslu, zemědělství a umění. Další uvolnění znamenal až rok 1848, kdy byl zrušen familiantský zákon z roku 1729, který reguloval počet židovských obyvatel. Plného zrovnoprávnění se Židé dočkali až po roce 1867. V první polovině 19. stol. vznikla též *Wissenschaft des Judentums* (Věda o židovství) v čele s Leopoldem Zunzem.

Reakcí na antisemitismus v podobě pogromů v 70. a 80. letech 19. století bylo vytvoření sionistického hnutí. Za jeho předchůdce jsou pokládáni německý židovský filozof Moses Hess a Leo Pinsker z Oděsy. Toto hnutí přetransformovalo staré ideje návratu do původní vlasti. Za vlastního zakladatele sionismu je považován vídeňský novinář Theodor Herzl, když publikoval spis *Judenstaat* (Židovský stát). Hnutí se brzy

¹ SADEK, Vladimír: *Židovské dějiny a myšlení od biblických dob do současnosti*. in: SADEK, Vladimír. aj.: *Židé. Dějiny a kultura*. s. 5–26

² PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. s. 435

rozšířilo a první Sionistický kongres se konal v Basileji již v roce 1897. Kromě politického sionismu existoval i tzv. kulturní sionismus, jehož hlavním cílem se stala obnova tradic hebrejské kultury. Hlavními představiteli kulturního směru sionismu byli jeho zakladatel Achad Ha-am a významný německý židovský filozof Martin Buber.

Další reakcí byla migrace do Izraele, která probíhala ve vlnách, nazývaných alija.³ Na počátku 20. století došlo k dalším antisemitským výpadům, např. vydání Protokolů sionských mudrců nebo k Dreyfusově aféře. Tyto události ukázaly, že zrovnoprávnění Židů bude dlouhý a problematický proces. V roce 1917 byla vydána Balfourova deklarace, ve které britský ministr zahraničí přislíbil zřízení židovské národní domoviny na území Palestiny.

V roce 1935 byly vydány Norimberské rasové zákony o ochraně německé krve a cti. Tyto zákony definovaly Židy a židovské míšence. I když v Německu byla některá protizhidská opatření praktikována již od roku 1933: proti Židům byla uplatňována diskriminující zařízení jako např. zabavení majetku, zákaz různých povolání především ve státních službách. V roce 1938 se udála tzv. Křišťálová noc, která vyvrcholila ničením židovského majetku v noci z 9. na 10. listopadu. Na konferenci ve Wannsee bylo 20. 1. 1942 rozhodnuto o „konečném řešení“, fyzické likvidaci evropských Židů. V této době již byly deportace do koncentračních a vyhlazovacích táborů ve východní Evropě na denním pořádku. Po okupaci Českých zemí začaly i zde být uplatňovány Norimberské zákony. Od roku 1941 museli nosit šesticípou hvězdu ze žluté látky s nápisem Jude. Mimo jiné museli odevzdat šperky, rádia, domácí zvířata, nemohli navštěvovat veřejné prostory, mohli chodit nakupovat jen v určitou dobu. Kromě jiného dostali přiděleny nižší potravinové příděly.

První transport z Protektorátu Čechy a Morava byl poslán již 17. 10. a 26. 10. 1939 do pracovního tábora do Niska nad Sanem. Za shromaždiště Židů bylo v Protektorátu určeno posádkové město Terezín. Terezínské ghetto (koncentrační tábor) sloužilo „pouze“ jako přestupní stanice pro transporty do táborů smrti. I když zde panovaly velmi tíživé podmínky, vznikl zde pozoruhodný kulturní život. Později sem začaly přijíždět transporty i z Rakouska, Německa a Holandska. Tím rapidně vzrůstal počet obyvatel, což mělo za následek vysokou denní úmrtnost. První transporty z Terezína směřovaly do ghatt ve Varšavě, Minsku a Rize, do vyhlazovacích táborů v Treblince, Chelmnu, Malém Trostinci, Majdanku a Sobiboru. Od října 1942 se stal jedinou cílovou stanicí terezínských transportů vyhlazovací tábor Osvětim-Birkenau. Tam byli vražděni Židé z celé Evropy v plynových komorách a decimováni tvrdou prací ti, kteří prošli selekcí a byli schopni práce. Celkem bylo zavražděno v tomto období na 6 milionů Židů. Vyhlazení Židů za 2. světové války se nazývá holocaust, lépe je však užívat hebrejský výraz šoa.

Tyto události naléhavě zvýšily potřebu založení židovského státu. Proto v listopadu 1947 rozhodlo Valné shromáždění Organizace spojených národů o rozdělení Palestiny na židovský a arabský stát a 14. 5. 1948 byla vyhlášena izraelská nezávislost. Již od počátku však provázely stát Izrael (Erec Jisrael) různé ozbrojené konflikty. K prvnímu došlo v roce založení Izraele, následovaly další v letech 1956, 1967, 1973 a 1982. Zvláště zlomový byl rok 1967, kdy stát Izrael v průběhu tzv. Šestidenní války sjednotil město Jeruzalém, dosáhl revize hranic na Středním východě a vybojoval přístup k Rudému moři. V roce 1979 byla podepsána izraelsko-egyptská mírová smlouva, skutečná mírová jednání však započala až na počátku 90. let. Dalším významný rokem se stal rok 1994, kdy došlo k podepsání mírové smlouvy mezi Izraelem a Jordánskem a k zavraždění izraelského premiéra Jicchaka Rabina.

Židovské jazyky

Židovští kupci v Českých zemích museli již ve středověku ovládat staročeštinu, což dokazují glosy z náboženských a úředních knih. Židé z Porýní sem přinesli jazyk, který se dá označit jako „prajidiš“, i když jedna z tezí vzniku jazyka jidiš tvrdí, že jazyk jidiš vznikl na našem území a ne v Porýní. I tak byla dorozumívacím jazykem českých a moravských venkovských Židů až do roku 1620 čeština.⁴ Po bitvě na Bílé hoře se situace změnila a až do 19. stol. se obzvláště na Moravě udržel jazyk, který je možné označit jako českomoravské jidiš.⁵ V důsledku Tolerančního patentu se Židé asimilovali spíše k německému jazyku, v němčině museli již před ním vést své úřední knihy. V Čechách však začalo od poloviny 19. stol. sílit hnutí českožidovské, které propagovalo češtinu. Je možné říci, že se uchytilo více v Čechách než na Moravě. V Praze byla situace zcela jiná. Zde Židé patřili k vyšší střední třídě, která mluvila německy. Byli ale nuceni ovládat oba jazyky.

Svatým jazykem Židů je hebrejšтина, ve které je psána hebrejská Bible (biblická hebrejšтина), mišnaickou hebrejštinou je psán Talmud a ve středověké hebrejštině spisy středověkých židovských učenců. Svatému jazyku se učili pouze muži. V dnešním Izraeli je kromě arabštiny úředním jazykem též moderní hebrejšтина zvaná ivrit, což je jazyk odvozený z předcházejících stupňů hebrejštiny. Již v čase druhé aliji (1904–1914) byl jazyk zaveden jako běžný dorozumívací prostředek. Jedním z jejích zakladatelů byl Jehuda ben Eliezer, který se zasloužil o přetvoření hebrejštiny v moderní hovorový a literární jazyk. Hebrejšтина patří do rodiny semitských jazyků, resp. do kanaánské severozápadní skupiny. Hebrejským písmem se stejně jako např. písmem arabským píše zprava doleva.

³ SADEK, Vladimír: *Židovské dějiny a myšlení od biblických dob až po současnost*. In: *Židé. Dějiny a kultura*. s. 32

⁴ RIEGL, Dušan: *Jazykový vývoj židovské entity na Moravě a jazyk jidiš*. In: *Židé a Morava*. 1998, s. 33

⁵ RIEGL, Dušan: *Jazykový vývoj židovské entity na Moravě a jazyk jidiš*. In: *Židé a Morava*. 1998, s. 36

Jeho psaná podoba, tzv. kvadrátní čili čtvercová, pochází z aramejštiny používané v Persii v 5. století př. n. l.. Hebrejštiny má 22 znaků pro souhlásky; samohlásky se nepsaly, proto se pro rozlišení vokalizace používá tzv. punktace vyvinutá židovskými učenými, použitá v masoretském textu. Charakteristickým rysem jazyka je základní kořen slova určený většinou třemi souhláskami – ten je pak shodný pro substantiva, adjektiva i slovesa.

Aramejštiny je jazykem blízkým hebrejštině, jsou v něm psány motlitby jako například kadiš, mnohé knihy jako kabalistická kniha Zohar. Samotný Talmud je napsán směsí hebrejštiny a aramejštiny, aramejská slova se vyskytují také v hebrejské Bibli. Dnes žijí zbytky aramejsky hovořících Židů v Turecku.

Aškenázští Židé (Židé ve střední a východní Evropě) mluvili kromě jazyků svého nežidovského okolí od středověku do konce 18. stol. jazykem jidiš (někdy nazývaném též juden-taič, ivri-taič, lépe však západní jidiš), později tento jazyk pod vlivem německého židovského osvícenství haskaly téměř vymizel – zachoval se pouze v několika židovských komunitách ve Švýcarsku, Alsasku a Nizozemí. Vedle toho existuje též východní jidiš, které se vytvořilo z jidiš západního, tím jak Židé ze západní Evropy začali migrovat za pozvání krále Kazimíra Velikého na území dnešního Polska. Tam jidiš absorbovalo slovanský element v oblasti slovní zásoby denní potřeby, složka týkající se kultu a náboženství zůstala hebrejská. Tento jazyk se nazývá východní jidiš a stal se mateřským jazykem židovských komunit ve střední a východní Evropě. I když rodilých mluvčích jidiš neustále ubývá, zažívá dnes tento jazyk renesanci. Stejně jako hebrejštiny používá čtvercové hebrejské písmo.

Dalším typicky židovským jazykem je judezmo, nejčastěji nazývané ladino, kterým mluvili Židé sefardští (Židé žijící v jižní Evropě a severní Africe). Stejně jako Aškenázové považovali hebrejštinu za svatý jazyk vyhrazený jen pro náboženské účely, vyvinuli proto jazyk vycházející ze španělštiny.

Judeo-arabštinou mluvili Židé v severní Africe již před vyhnáním Židů ze Španělska. Zde se projevují rozdíly mezi arabským lexikem a morfosyntaktickými strukturami aramejskými a hebrejskými.⁶ Jako i další židovské jazyky se tento píše hebrejskými písmeny. Dnes tímto jazykem mluví Židé v Jemenu.

K dalším židovským jazykům patří judeo-řečtina nebo judeo-íránsčina, mnohé z nich již vymřely.

⁶ Encyclopaedia Judaica, svazek 17, s. 409

Židovské literatury

Předchůdcem české židovské literatury se stal Siegfried Kapper, který jako první přišel s myšlenkou přiblížit se Čechům. Vydával časopisy „Česko-židovské listy“ a „Synům mého kmene“ v Čechách, čímž sledoval emancipaci a asimilaci Židů. Kromě toho překládal do němčiny, zejména poezii jako například Máchův *Máj* nebo básně F. L. Čelakovského. V Kapperových šlépějích šli autoři první české synagogální bohoslužby „Hlas“, „Jakobův rabín“ Filip Bondy a Bohumil Bondy, mecenáš prvních dějin židovského národa v Českých zemích.

V roce 1876 vznikl Spolek akademiků židů, který dal vzniknout česko-židovské literatuře jako takové. Vycházela česko-židovská periodika jako např. *Rozvoj*, *Kalendář česko-židovský*, *Česko-židovské listy*. Vojtěch Rakous psal žánrové obrázky ze života středočeských Židů. Již asimilovaní Židé jako Karel Poláček, Hanuš Bonn a Jiří Orten, kteří se nezachránili před šoa, patřili k významným prozaikům meziválečné doby. Jiří Langer, autor písíci ve třech jazycích, vydal první sbírku chasidských povídek v češtině *Devět bran* a během svého pobytu v chasidských komunitách na Ukrajině a v Maďarsku se naučil vykládat Talmud. Jeho bratr dramatik František Langer, předseda PEN-Clubu, se židovskou tematikou zabýval pouze okrajově, Jiří Weil se oproti tomu ve svých dílech zabýval životem Židů v době Protektorátu.

Z generace poválečné je znám především holocaust přeživší původně německy mluvící Norbert Frýd (Fried), pozdější diplomat Egon Hostovský, autor literatury pro děti Ludvík Aškenazy, jeden z nejprekládanějších českých spisovatelů Ladislav Fuks a jako sportovní redaktor působící autor povídek a novel se sportovní a autobiografickou tematikou Ota Pavel. K současným českým autorům židovského původu patří Arnošt Goldflam, zemský rabín Karol Sidon, nedávno zemřelý Avigdor Dagan (Viktor Fischl) nebo Ivan Klíma.

Jidiš literatura jako taková se začala formovat až v 15. století. Nejstarší věta napsaná v jidiš pochází z roku 1272: je to poznámka z modlitební knihy Wormser Machsor. Později začaly vycházet medicínské knihy v tomto jazyce, v Káhiře byl nalezen Dukus Horant, což je fragment podobný německé Spielmannsdichtung (špilmanské poezii). Italský Žid Elija Levita Bachur vydal italskou romanci Bovobuch a hru Paris un Viene. Velmi populární byly též hry na svátek Purim – Purimšpile. Schéma německého Nibelungenlied je zachováno ve Šmuclbuch, Majsebuch obsahuje krátké narativní texty s poučením. Cene urene je překlad Pentateuchu, midrašů a haggad pro ženy a muže, kteří neuměli hebrejsky. Východní jidiš reprezentují chasidské povídky, které sepsal filozof Martin Buber. Klasickou trojicí jidiš literatury jsou Jicchok Lejb Perec, Mendel Mojcher

Sforim a Šolem Alejchem. V postklasické periodě se objevují taková jména jako Šolem Aš a bratři Singerové. V Americe jsou známy literární skupiny Die Junge a Inzichisté. V pozdější generaci stojí za zmínku Itzik Manger, jehož básně byly zhudebněny. V minulosti i dnes vycházely a vycházejí noviny v jazyce jidiš, např. Der Frajnt, Forverts, Afn Švel.

Německy píšící Žid jménem Süskind von Trimberg byl zaznamenán již v minnesangu. Skutečně prvním významným básníkem německého jazyka byl na počátku 19. stol. Heinrich Heine. I když konvertoval k protestantismu, zabýval se poměrně intenzivně židovskými tématy. Dalším byl Ludwig Börne, též konvertovaný Žid, činný především politicky. Protože německy psali i Židé mimo Německo, je třeba zde zmínit haličského Žida Karla Emila Franzose, který je označován za mistra popisu života v Haliči konce 19. století. V hraničním haličském městečku Brody se narodil Joseph Roth známý svými romány Jób a Pochod Radeckého. Geograficky k tomuto okruhu mohou náležet německy píšící spisovatelé z Bukoviny jako např. Rose Ausländer nebo Paul Celan.

Dalším zajímavým fenoménem se stala tzv. pražská německá literatura tvořená z velké části Židy. Tato literatura je tématicky bohatá, převažuje v ní popis magické Prahy. K její první generaci patřili lékař Hugo Salus, autor románů o magické Praze, a Oskar Wiener. Svého vrcholu však dosáhla až v další generaci, k níž patřili Franz Kafka, Egon Erwin Kisch a v mnoha odvětvích činný Max Brod. Tato generace vešla do dějin světové literatury. Po 2. světové válce se začaly v hojné míře objevovat německy psané paměti přeživších holocaustu. Na území někdejší NDR byl literárně činný původně lodžský Žid Jurek Becker, jehož romány byly zfilmovány.

První generace americké židovské literatury ještě psala jazykem jidiš, protože si tento jazyk přinesla ze svého původního domova ve východní Evropě. Skupina tzv. sweatshop básníků v čele s Morrisem Rosenfeldem se vyznačovala značným revolučním nářtstvím a odklonem od tradičního židovství. Další autoři jako např. Sidney Nyburg, Anzela Yezierska, James Oppenheim, Samuel Ornitz a Ludwig Lewisohn se již narodili v USA, ale ještě psali částečně v jidiš, částečně v angličtině. K další skupině autorů patří Saul Bellow, Bernard Malamud, Tillie Olson, Grace Paley, Cynthia Ozick, Herbert Gold, Joseph Heller, E. L. Doctorow, Stanley Elkin, Hugh Nissensen a Phillip Roth. Posledně jmenovaný významně přispěl svými díly k sekularizaci Židů v USA. K americké židovské literatuře je možné počítat i Elieho Wiesela, i když pocházel z jidiš mluvícího prostředí a psal i francouzsky. Poměrně velká skupina autorů se zabývala holocaustem, k ní patřili Hugh Nissenson, Richard Elman, Zdena Berger, Norma Rosen a Lucy Dawidowicz.

K hebrejské literatuře řadíme všechna náboženská a jiná díla, která jsou psána v některé z fází hebrejštiny. Patří sem hebrejská Bible, talmudické spisy, díla středověkých židovských myslitelů, pokud nebyla napsána v arabštině nebo aramejštině. Četné spisy rabínské literatury vznikly na území Českých zemí. Autory těchto spisů byli rabíni Mendl ben Abraham Krochmal, David Oppenheim a jediný rabín na našem území blízký chasidismu Šmuel Šmelke ha-Lévi Horovic. K novodobým hebrejsky píšícím literátům patří Josef Šmuel Agnon, Saul Černychovský a Nachman Bialik.

Židé však nepsali pouze ve výše zmíněných jazycích, mnoho autorů židovského původu najdeme i v literatuře polské a ruské a dalších evropských a mimoevropských literaturách.

Zvláštním jevem u židovské entity bylo vytvoření specifické židovské anekdoty, která patří k folkloru. Její vznik podnítila výrazná odlišnost židovských komunit v Polsku, Rusku a Haliči.⁷ Na rozdíl od křesťanského okolí žili v uzavřených „štetlech“. Neutěšené podmínky, politické okolnosti a poměrně časté protizidovské nepokoje zavdaly příčinu k vzniku tohoto literárního útvaru. Nejčastěji čerpají z podobnosti mezi jidiš a němčinou, existence šnorerů⁸ nebo židovských náboženských předpisů. Hlavní postavou mnoha z nich je Heršele z Ostropolje, postava podobná německému Enšpíglovi.

Styl jednání, obchod

První Židé, kteří se pohybovali v Evropě, byli obchodníci. I v Českých zemích se zabývali hlavně dálkovým obchodem, ale záhy se věnovali i obchodu místnímu. Podíleli se také na úpravách českého mincovnictví, zřejmě se asi od 11. stol. starali o správu knížecích financí a zabývali se směnářstvím. Mezi jejich činnosti patřilo ve 12. a 13. stol. hlavně poskytování úvěrů. To bylo známo už ve starověku, ale až ve středověku se zostrilo vnímání úvěru jako lichvy. Lichvou bylo vyžadování jakéhokoliv obnosu vyššího než poskytnutá půjčka, tedy jakkoli vysoký úrok. To byl názor církve, která vycházela z biblických textů. Zakázala půjčování na úrok, protože něco takového je nemorální, hříšné a nekřesťanské. Tento zákaz se na Židy nevztahoval. Lichvu provozovali, protože jim bylo znemožněno angažovat se v jiných zaměstnáních, obchodu a řemeslech. Ale zdaleka nebyli jediní, kteří tuto činnost provozovali. Panovníci jim peněžní obchod povolovali. Bylo to pro ně výhodné, sami od nich vybírali vysoké daně.

⁷ RIEGL, Dušan: *Židovské anekdoty a židovská anekdota*. In: *Židé a Morava*. 1998, s. 93

⁸ žebrák v židovské komunitě, který za obdržené věci vždy udělal nějakou protislužbu

⁹ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. s. 278–306

¹⁰ NEWMAN, Jaakov, SIVAN, Gabriel: *Judaismus od A do Z*. s. 114

Židé se stali velmi užiteční, bez jejich pomoci by se některé podniky vůbec nemohly uskutečnit. Financovali válečné výpravy a stavební práce. Postupem doby ale církev přestala být přísná, pokud se jednalo o půjčování na úrok. Zvláště od 15. stol., kdy se v Evropě mění ekonomické a společenské vztahy. Zájem o půjčky se velmi zvyšoval, až se i křesťané zapojili do úvěrového finančnictví, aniž jim církev příliš bránila. V 15. a 16. stol. už se Židé věnovali především obchodu. Přesto je lichva v lidském podvědomí s Židy spojena. Židovský obchod však vadil nežidovským obchodníkům, kteří zde měli konkurenci. Často se jí snažili zbavit ne zrovna čestnými způsoby. Udání a stížnosti byly na denním pořádku. Nebylo výjimkou, že pokus o zbavení se konkurence vyústil v pogromy nebo vypovězení. Situace se začala zlepšovat až koncem 16. stol. a Židé začali budovat obchodní monopol. V 18. stol. se situace zhoršovala, ale opět se po určité době ustálila. Přes různé překážky se obchodování jako jeden z hlavních zdrojů obživy udrželo mezi židovským obyvatelstvem až do roku 1939, kdy nástup německého fašismu přerušil éru židovského obchodního rozvoje.⁹

Rodina, oblékání

Velkou úlohu hraje v judaismu rodina. Udržuje náboženství, tradice a předává je dalším generacím, v ní se také odehrává většina modliteb před Bohem. Jedním z biblických přikázání je úcta vůči rodičům. Žena je udržovatelkou rodiny, vychovává děti a muž ji reprezentuje a zabezpečuje. Židovský dům se odlišuje mezuzou umístěnou šikmo na pravé zárubni dveří asi ve dvou třetinách výšky. Jde o schránku, která obsahuje pergamenový svitek popsaný biblickými verši, na jeho druhé straně je napsáno Boží jméno. Jejím umístěním je domov posvěcen. Mezuzá musí být na vchodech všech židovských domů i jednotlivých pokojů.¹⁰ Pozdravy a přání, kterých Židé používají, vycházejí z biblických textů a liturgie. Jsou většinou hebrejské, někdy i v aramejštině či jidiš. Existuje mnoho variant uvítacích formulí, přání týkajících se rodiny, svátků a různých příležitostí. Přesně vystihují události, ke kterým se vztahují a častá jsou požehnání.

Žena měla v tradičním judaismu jednoznačně určenou úlohu. Na rozdíl od mužů se nevzdělávala ve školách, neuměla tudíž hebrejsky. Hlavním posláním židovské ženy je stát se matkou. Její základní rolí je praktikování judaismu v rodině, to znamená dodržování kašrutu, svátků, zapalování svící na šabat atd. Obzvláště dodržování kašrutu vyžadovalo znalosti náboženských předpisů. Žena je chápána jako královna domácnosti, náleží jí výchova dětí, což vyplývá z náboženského práva halachy, které stanoví, že Židem je každý, kdo pochází z židovské matky. Toto rozdělení rolí v tradičním judaismu dnes platí v ortodoxních židovských komunitách. V některých liberálních židovských hnutích dnes mohou ženy vykonávat ovšem i funkci rabína a kantora.

Zpočátku Židé neměli v křesťanské společnosti špatné postavení. To se ale změnilo po roce 1215, kdy zasedal IV. lateránský církevní koncil, který Židy vyděloval z evropské společnosti a nařídil jim povinnost nosit viditelné označení. To se lišilo v různých dobách a zemích. Typickým znakem byla většinou částí oděvu jako pláště, šlojře, čepice, špičaté klobouky, límce nebo také stuhy či žlutá kolečka. Žlutá byla považována za barvu opovržení. V Čechách byla nařízení ohledně označení Židů vydána naposledy za Marie Terezie. Josef II. je roku 1781 zrušil. Ale byla znovu obnovena nacisty v letech 1941–45.¹¹

Na různých karikaturách jsou vidět Židé v dlouhých kaftanech, s dlouhými prsty, krhavýma očima a zahnutým nosem. Předsudky se v myslích lidí přenáší od středověku až do dnešní doby. Vlastnosti připisované Židům z nenávisti se staly obecně přijímané a postavy z maleb a karikatur pak vyjadřovaly to, jak o nich bylo a někde stále je, smýšleno.

Běh života

Už v antice se slavily narozeniny, zřejmě to mělo i náboženský základ. Narození dítěte se chápalo jako požehnání, bylo vítáno. Po osmi dnech od narození syna se provádí obřizka, obřad brit mila (smlouva obřizky). Je to oběť zasvěčující dítě Bohu. Je přinesen trůn pro proroka Elijáše, který je patronem dětí a je duchovně přítomen každé obřizce. Obřizku vykonává mohel a sandek (kmotr) přitom drží dítě. Dítě je pak přijato do společnosti Izraele a v synagoze dostává jméno. Nesmí se obřezávat na šabat, a pokud je dítě nemocné. První pátek po narození je oslava šalom zachar (vítání chlapce) na počest rodičky. Slaví se i narození děvčete. Hostiny jsou povinností u každého obřadu.

Ve 13ti letech jsou chlapci považováni za dospělé, dívky ve 12ti letech. Tehdy chlapec projde obřadem bar micva (tj. syn příkázání), je prohlášen za dospělého i v rituálním slova smyslu a má povinnost dodržovat náboženské předpisy. Poprvé je v synagoze vyzván ke čtení Tóry, dostane tfilin (modlitební řemínky) a talit (modlitební šál). Pro dívky je určen obřad bat micva (dcera příkázání). První doklad o těchto rituálech pochází z 15. století, ale jsou zřejmě mnohem starší.

V judaismu se manželství stalo náboženskou povinností, považuje se za svaté. Celibát Židé neuznávají. Svatba – chatuna či chasene je právní akt, smluvní transakce. Předcházet jí musí láska a respekt. Také je uzavřena svatební smlouva – ketuva. Rok před svatbou se konají zasnuby. V poslední době se ale tento čas na zkoušku zkrátil. Svatební obřad se koná pod baldachýnem zvaným chupa. Ženich a nevěsta složí manželský slib, vymění si prsteny a napijí se vína z jednoho poháru, poté se přečte ketuva a ženich rozbije číši. Rabín pronese požehnání a manželství je uzavřeno.

O umírajícího člověka se staralo pohřební bratrstvo – chevra kadiša. Jeho členové poskytují útěchu pozůstalým, mají na starost vše kolem pohřbu. Před ním se provádí tahara – rituální očišťování. Mrtví jsou pohřbíváni do země, v ortodoxních obcích není jiný způsob pohřbu možný. Pohřeb končí modlitbou kadiš. Blízcí příbuzní drží týden přísného smutku a pak drží smutek ještě do třicátého dne od pohřbu. Za rodiče se truchlí celý rok a je třeba vyhýbat se veškerým zábavám.¹² Hřbitov se nazývá bet kvarot – dům hrobů, bet chajim – dům nebo zahrada života nebo bet olam – dům věčnosti. Náhrobky oznamují jméno zemřelého, jeho povolání a činy. Od doby renesance jsou obvyklé zdobené reliéfy s bohatou symbolikou. Na židovské hřbitovy se nenosí květiny, ale na náhrobky se pokládají drobné kamínky a kvítky – proužky papíru s modlitbami a prosbami.¹³

Svátky

Židovský kalendář je lunisolární. Má 12 měsíců: nisan, ijar, sivan, tamuz, av, elul, tišri, chešvan, kislev, tevet, švat, adar. Jednotlivé měsíce začínají o novoluní a mají dvacet devět nebo třicet dní. Sedmkrát během 19ti se přidává dodatečný měsíc (adar šení nebo adar bet). Kalendář se takto vyrovnává proto, aby se např. svátek Pesach mohl slavit vždy na jaře jak předepisuje Bible. Prvním měsícem je nisan a začíná kolem poloviny března nebo až začátkem dubna. Tímto měsícem začíná občanský rok, ale rok náboženský se počítá od 1. dne sedmého měsíce tišri.¹⁴

Den začíná a končí západem slunce, podle slov Tóry: „A byl večer a bylo ráno, den první“ (Gn 1,5). Posledním dnem týdne je šabat – den odpočinku. Neděle je považována za den první. O šabatu je zakázáno pracovat, člověk má odpočívat, strávit čas modlitbou a studiem Tóry. Lidé se věnují své rodině a navštěvují své blízké. Náboženské předpisy nedovolují vykonávat jakoukoliv fyzickou činnost, tou je i cestování, rozdělování ohně nebo třeba psaní. To znamená, že se také nesmí vařit a pokrmy pro šabat je tedy třeba připravit již předcházející den. Na stole musí být vždy chala – chléb připomínající vánočku. Tu pán domu požehná a stejně tak i pohár vína. Během jídla i po něm se zpívají zmirot – písně k oslavení sedmého dne.¹⁵

¹¹ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. s. 19

¹² PUTÍK, Alexandr. aj.: *Židovské tradice a zvyky*. s. 67–71

KIRSTE, R. aj.: *Svátky světových náboženství*. s. 28–31

¹³ GOTTLIEB, Freema: *Symboly židovského života*. s. 30

¹⁴ NEWMAN, Jaakov, SIVAN, Gabriel: *Judaismus od A do Z*. s. 80–81

¹⁵ PUTÍK, Alexandr, PAVLÁT, Loe: *Židovské tradice a zvyky*. In: SADEK, Vladimír. aj.: *Židé. Dějiny a kultura*. s. 112–116

Svátky se rozlišují hlavní, dané v Tóře, a svátky poexilní, z pozdější doby. Mezi nejdůležitější patří tzv. Vysoké svátky. Jsou to Roš ha-šana (Nový rok) a Jom kipur (Den smíření). Roš ha-šana se slaví 1. a 2. tišri, který většinou připadá na konec září. V tyto dny se rozhoduje o lidských osudech, ortodoxní Židé věří, že se otevírají knihy živých, kam se zapisují spravedliví a knihy mrtvých, kam se zapisují zlí. Troubí se na šofar (beraní roh), což má nabádat ke zpytování svědomí, ale i připomínat smlouvu Izraele s Hospodinem.

Připravují se sladká jídla, která mají další rok učinit sladkým. Do 10. tišri, kdy svátky vrcholí Dnem smíření, mají lidé ještě možnost pokáním zvrátit svůj osud. Na Jom kipur se drží přísný půst, člověk odpočívá od práce a smiřuje se se svými blízkými a s Bohem. 15.–21. tišri následuje Sukot (Svátek stanů). Je oslavou přírody, sklizně a připomínkou čtyřicetiletého putování izraelského národa Sinajskou pouští.

Lidé tráví tyto svátky ve stanech, které kryjí větve listnatých stromů, aby skrze ně byly v noci vidět hvězdy. Jedí se pokrmy z ovoce a zeleniny a sladkosti. Tyto svátky završuje Šmini aceret (Osmý závěrečný), kdy se ukončuje čtení Tóry a opět se začíná od začátku. V diaspoře začíná nový cyklus předčítání následující den, který se nazývá Simchat Tóra (Radost z Tóry) a připadá na 22. tišri.

Pesach (tj. přejití) se slaví v Izraeli 15.–21. nisanu, v diaspoře 15.–22. nisanu. Tyto dny se oslavuje vysvobození z egyptského otroctví. Předvečer svátku začíná sederovým večerem, kdy se čtením pesachové Hagady (tj. Vyprávění) připomíná exodus. Pro večeri se používá zvláštní nádobí, sederová mísa s jednotlivými pokrmy, které mají symbolický význam. V tyto dny nesmí být v domě nic kvašeného (chamec), jsou svátkem nekvašených chlebů. Od posledního večera se počítá 49 dní omeru, smutečních dní.

Po uplynutí omeru následuje v Izraeli 6. sivanu a v diaspoře 6. a 7. sivanu Šavuot, Svátek týdnů. Oslavuje přijetí Tóry na Sinaji. Připadá na druhou polovinu května. Připravují se mléčná jídla, domy a synagogy se zdobí květinami a zelenými ratolestmi.

Další svátky vznikly až v době pobiblické. Chanuka neboli Svátek světel trvá osm dní 25. kisleu – 2. tevetu. Slaví se znovuzasvěcení Chrámu po vítězství Judy Makabejského nad Antiochem IV., který znečistil Chrám. Tyto události popisuje první a druhá kniha Makabejská. Chránová bohoslužba byla obnovena 25. kisleu roku 168 př. n. l. Podle legendy zbytek oleje nutného pro vysvěcení Chrámu vystačil na osm dní. Proto se každý den zapaluje jedna svíčka v osmiramenném svícnu zvaném chanukija. Oblíbeným jídlem v tomto období jsou bramborové placky latkes.

K přírodním svátkům patří také Tu bi-švat (Nový rok stromů) připadající na 15. švat, kdy se v Izraeli vysazují nové stromy. Nejveselejším svátkem je Purim (Svátek losů) slavený 14. adaru. Připomíná události popsané v knize Ester, záchranu Židů královnou Ester před zničením z popudu králova vezíra Hamana, který losem odsoudil židovský národ k záhubě. Lidé se oblékají do přestrojení a masek a chodí v průvodech.

K dalším poexilním svátkům patří také např. Jom Jerušalajim (Den Jeruzaléma) na 28. ijar. Novodobé památné dny jsou Jom ha-šoa (Den vzpomínek na oběti holocaustu) na 27. nisan či Jom ha-zikaron (Den vzpomínek na padlé při obraně Izraele) na 4. ijar.¹⁶

Náboženství

Judaismus je náboženství monoteistické, založené na smlouvě mezi jediným Bohem a Izraelem. Je znakem židovského národa, jeho výjimečnost je v duchovním spojení s Bohem a je založen na rituální a etické základně Tóry. Bůh zde není abstraktním pojmem, ale stvořitelem světa, dárce Svaté knihy a smlouvy. Základním vyznáním jedinečnosti Boha je modlitba Šma. Judaismus se promítá do všedního života, víra umožňuje prožívat Boha jako přítomnost.

Toto náboženství je zároveň souborem zákonů a právních předpisů. V Tóře jsou popsána a vysvětlena nařízení pro všechny oblasti života. Ty jsou více rozvinuty v Talmudu, obsahuje zákony, etické a filosofické učení a výklad tradic.

Základními prvky judaismu jsou Bůh, lid Izraele, Tóra a výklad Tóry. Náboženství je také určitým systémem hodnot, idejí, symbolů a rituálů. Umožňuje specifické vidění světa, je úzce spjata s kulturou a ovlivňuje život jedince i celé společnosti. Autoritou je v judaismu vedle Boha a Tóry také tradice. Zahrnuje právní a teologické nauky, zvyky židovské víry a praxi. Tradice je cestou k Bohu a stejně jako Bůh je všudypřítomná, v průběhu dějin se i ona stávala svatou.¹⁷

Mnozí učenci a filosofové se v dějinách zabývali problémem náboženství a víry. Jedním z nich byl i Maimonidés, který formuloval „Třináct článků víry“. Ty se staly součástí modlitebních knih. Největší autoritou je Tóra. Rozlišujeme Tóru psanou a Tóru ústní. Tou první je hebrejská Bible, hebrejsky nazývaná Tanach (křesťané ji chápou jako Starý Zákon), která zahrnuje Pět knih Mojžíšových, Knihy prorocké a Spisy. Tóra ústní zahrnuje nepsanou tradici, vykládá a rozvíjí Tóru psanou.

¹⁶ KIRSTE, R. aj.: *Svátky světových náboženství*. s. 23–27, PUTÍK, Alexandr. aj. *Židovské tradice a zvyky*. s. 49–57

¹⁷ FISHBANE, Michael, A.: *Judaismus. Zjevení a tradice*. s. 24–28

LANCASTER, B. *Judaismus*. s. 11–15

Kuchyně

Židovské stravovací návyky přetrvávají z biblických dob. Judaismus na ně klade velký důraz. Předpisy ohledně jídla – kašrut – velmi ovlivňují přípravu pokrmů. Tyto předpisy nejsou jen jistou formou a znakem judaismu, ale měly praktický význam a odpovídaly podmínkám v Palestině v době, kdy byly formulovány. Většina nařízení kašrutu je dána již v Bibli. Byla dále vykládána a rozšiřována rabínskými učenici. Soubor těchto příkazů Šulchan aruch (tj. Prostřený stůl) sepsal Josef Karo (1488–1575). Stal se závazným pro sefardské Židy a po úpravě rabiho Moše Jisraele i pro aškenázské Židy.

Smí se jíst všechna zelenina a ovoce a „čistá“ zvířata. Savci musí být přežvýkavci a mít rozpolcená kopyta. Zakázána jsou prasata, velbloudi, osli a také hlodavci, králíci, masožravci, tlustokožci, vodní savci. Povolena je domácí drůbež, křepelky, krocani. Z ryb se smí jíst ty, které mají ploutve a šupiny, nepatří mezi ně úhoři, žraloci, dravé ryby ani mořské plody jako chobotnice, ústřice, krabi apod. Zakázáni jsou také obojživelníci a hmyz kromě několika druhů kobylek. Aby bylo zvíře čisté, musí být rituálně zabito. Maso je čisté, rituálně způsobilé – košer, pokud je z něj odstraněna krev, ta je zakázána a musí být rituálně vypuštěna. Porážku provádí profesionálně vyškolený řezník – šochet.

Velmi důležitý je příkaz oddělení mléčných a masitých pokrmů. V kuchyni by mělo být nádobí určené zvlášť pro pokrmy z mléka a zvlášť pro pokrmy z masa. Musí se také mýt a uchovávat odděleně. Neutrální jídla – parve – jsou ryby, vejce, obilniny, zelenina a ovoce. Tyto se mohou jíst s jídly mléčnými i masitými.¹⁸

Věštění

Věštění mělo tradici už u starozákonních proroků, kteří předpovídali budoucnost Izraele. Zakladateli prorocké tradice byli po proroku Samuelovi proroci Izajáš, Jeremiáš, Daniel a Ezeiel, další z tzv. 12 malých proroků. Prorok je vnímán jako jakýsi mluvčí Boha. Byl to též tvůrce zázraků, přesto jeho činy neměly nic společného s okultismem nebo magií. Svými předpověďmi již události inicioval. Z pohledu Talmudu byl prvním prorokem již Mojžíš. Židovská mystika je součástí judaismu¹⁹ a v minulosti prošla dlouhým vývojem. Počátky nacházíme již v Bibli, zejména v Ezechiellově prorockém, základními texty židovské mystiky kabaly jsou knihy Sefer Jecira (Kniha stvoření), Bahir a Zohar (Záře). Tato mystika měla později vliv na rozvoj východoevropského chasidismu a na legendy tvořené kolem pražského ghetta o rabiho Löwa. Pozoruhodné je spojení kabaly a alchymie, i když je možné říci, že největšími znalci alchymie byli Arabové. Za zmínku stojí alchymisticko-kabalistický spis Eš mecaref (Tavící oheň),²⁰ který spojuje učení o sefirách²¹ s alchymistickým učením o kovech.

Léčitelství

Již od počátku měla medicína u Židů velkou hodnotu, v biblických dobách sestávala z různých rituálů a pověr, stejně jako tomu bylo u okolních národů. Věřilo se, že zdraví a nemoc jsou od Boha. Již v těchto dobách nastává velký rozvoj sociální hygieny, která byla řízena micvot (příkázáními). V době Talmudu zastával úlohu lékaře rabín. Na lékařství a poznatcích té doby je patrný řecký vliv. Jako léčitelé byli označováni eséní, kteří sbírali a studovali léčivé rostliny, jako léčivé prostředky používali modlitby a různé amulety. Tato náboženská skupina nejvíce ovlivnila i křesťanské lékařské myšlení. Mnoho lékařských předpisů vycházelo také z astrologie.

V Talmudu jsou popsány léčivé rostliny a hlavně normy, jak má člověk zdravě žít. Vyvinuty byly nové metody jako přikládání baněk, jež se používalo k povzbuzení krevního oběhu na místě pohmožděnin a pouštění žilou, kterým se léčil vysoký krevní tlak.

Ve středověku se vyskytly nové choroby, kterými bylo třeba se zabývat – již Maimonides popsal diabetes. Židovští lékaři si záhy získali uznání mezi svými křesťanskými kolegy, kteří na rozdíl od nich neovládali hebrejštinu a arabštinu, tedy jazyky, v nichž bylo napsáno nejvíce tehdejších spisů o medicíně. I když židovští lékaři měli zakázáno ošetřovat nežidovské pacienty, bylo toto nařízení často porušováno. Židovští lékaři platili za jedny z nejlepších ve svém oboru. Je zajímavé, že první z vysokoškolských oborů otevřený Židům byla právě medicína.

Hmotná kultura

Výstavní skříní židovského umění byly odjakživa synagogy, i když nikdy nepřevyšovaly okolní zástavbu, byly bez věží, nepodsklepené, aby nekonkurovaly křesťanským svatyním.²²

Jejich svatostánek (aron ha-kodeš) byl orientován na východ, v předsíni se nacházelo umyvadlo, tzv. kiyor, centrálnímu prostoru vévodilo řečniště. Budovy byly z vnějšku bohatě vyzdobeny. Židé se však nepříliš často věnovali malířství. Jedním z nejslavnějších malířů židovského původu je Marc Chagall (vlastním jménem Moše Segal), který

¹⁸ RODENOVÁ, Claudia: *Kniha o židovské kuchyni*. s. 32–35

¹⁹ IDEL, Moše: *Kabala. Nové pohledy*. s. 11

²⁰ SADEK, Vladimír: *Židovská mystika*. s. 22

²¹ Sfírot označuje 10 sfér, stupňů Božské emanace které jsou seřazené sestupně (je zde např. moudrost, pochopení...).

Někdy jsou zobrazovány v podobě stromu nebo lidské postavy.

²² KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Architektura moravských synagog*. In: *Židé a Morava*. 1997, s. 97

se kromě malování věnoval i psaní básní v jidiš. Hlavním prvkem výzdoby bylo kaligraficky ztvárněné hebrejské písmo,²³ jako symbol požehnání se objevují plody a květiny.²⁴ Ve vnitřní výzdobě dominují vyřezávané lavice, mosazné lustry a svícny a barevné vitráže oken. Architektuře synagog se na našem území věnovali především Arnošt Wiesner, Otto Eisler, Max Fleischer a August Prokop. Zvláštní postavení měly stavby v tzv. maursko-orientálním stylu, z nichž poslední stojí v Krnově.²⁵

Zvláštní pozornost si zaslouží židovské funerální umění. Aškenázští Židé pohřbívali své mrtvé do země, jejich náhrobky se nazývaly macevy (stély), které mohly být na štítě zdobený symboly (např. žehnajícíma rukama, konví), florálním nebo jiným motivem. Ty musely být vztyčeny během roku od úmrtí. Podle toho, odkud pocházely, měly určitý tvar (osoblažský, mikulovský typ atd.) Obzvláště vlivní Židé byli pohřbíváni pod tumbu, což je typ náhrobku připomínající svým tvarem malý domeček či antický sarkofág.²⁶ Židovské domy byly zajímavé nejen svými členitými přístavky, které byly majitelé nuceni přistavovat z důvodu neuspokojivých prostorových podmínek, ale i balkony sloužící oslavě svátku Sukot. Koncipovány byly jako uzavřený prostor na výšku hlavy, zastřešeny baldachýnovou stříškou bohatě vyzdobenou řezanými a kovanými prvky.²⁷

Umění

Mezi Židy se najdou výborní hudebníci, např. Felix Mendelssohn-Bartholdy. K nejslavnějším režisérům židovského původu patří Roman Polanski. Zajímavý je vznik samostatného filmové tvorby v jazyce jidiš, jehož počátky leží v carském Rusku. Jeho centry byly Varšava a New York a proslavil ho především Sydney Golding. Počátky jidiš divadla nalézáme již v Purimšpile (hrách na svátek Purim). Před 2. světovou válkou mělo židovské divadlo velkou tradici – významné skupiny působily ve Vilniusu, Varšavě a Vídni. U nás byl velkým propagátorem jidiš divadla Franz Kafka. Dnes působí Yiddish Theatre of Montreal a Státní židovské divadlo ve Varšavě, v němž dlouhou dobu působila herečka Ida Kaminská.

²³ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Architektura moravských synagog*. In: *Židé a Morava*. 1997, s. 9

²⁴ PAŘÍK, Arno: *Výzdoba zadní synagogy v Třebíči*. In: *Židé a Morav.*, 1997, s. 99

²⁵ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Architektura moravských synagog*. In: *Židé a Morava*. 1997, s. 99

²⁶ KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské památky Moravy a Slezska*. s. 215

²⁷ ŠKRABÁNKOVÁ, L.: *Detaily v židovské lidové architektuře na Moravě*. In: *Židé a Morava*. 1995, s. 69

Zvláštní kultura se vytvořila za těžkých podmínek v Terezínském ghettu. Základem jejího vzniku byla velká koncentrace židovských umělců všech směrů ze střední Evropy. Působilo zde několik divadelní souborů a pěveckých sborů, které vedly osobnosti jako Hans Krása, autor dětské opery *Brundibár*, Karel Reiner a Rafael Schechter. Internováni sem byli i spisovatelé Norbert Frýd a Karel Poláček. Znamé jsou obrázky dětí z Terezínského ghetta. Vycházelo zde i několik časopisů.

Literatura:

- FISHBANE, M. A. *Judaismus. Zjevení a tradice*. Praha, 2003.
GOTTLIEB, Freema: *Symboly židovského života*. Praha.
IDEL, Moše: *Kabala: nové pohledy*. Praha, 2004.
KIRSTE, R. aj.: *Svátky světových náboženství*. Praha, 2002.
KLENOVSKÝ, Jaroslav: *Židovské památky Moravy a Slezska*. Brno, 2001.
KOSÁKOVÁ, Eva. aj. *Slovník judaik*. Praha, 2004.
LANCASTER, B. *Judaismus*. Praha, 2000.
NEWMAN, Jaakov, SIVAN, Gabriel: *Judaismus od A do Z*. Praha, 2004.
PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, 2001.
PUTÍK, Alexandr. aj.: *Židovské tradice a zvyky*. Praha, 1992.
RODENOVÁ, Claudia: *Kniha o židovské kuchyni*. Praha, 2005.
SADEK, Vladimír. aj.: *Židé. Dějiny a kultura*. Praha, 2001.
SADEK, Vladimír. aj.: *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. Praha, 1992.
SADEK, Vladimír: *Židovská mystika*. Praha, 2003.

Prameny:

- Encyclopaedia Judaica
Sborník z konference Židé a Morava. 1995, Kroměříž.
Sborník z konference Židé a Morava. 1997, Kroměříž.
Sborník z konference Židé a Morava. 1998, Kroměříž.
Encyklopedie Wikipedia. <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98ecko>. 6. 4. 2007

Souhrn kontaktů na instituce zabývající se problematikou menšin a cizinců:

Státní a veřejná správa:

Rada vlády pro národnostní menšiny	http://vlada.cz/cs/rvk/rnm/default2.html/
Rada vlády pro záležitosti romské komunity	http://vlada.cz/cs/rvk/rzrk/rzrk.html/
Rada vlády pro lidská práva	http://wtd.vlada.cz/vrk/vrk.htm
Ombudsman	http://www.ochrance.cz/
Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra	http://www.mvcr.cz/suz/uvod.html
Dům zahraničních služeb Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy	http://www.dzs.cz/scripts/detail.asp?id=226
Ministerstvo práce a sociálních věcí, odbor integrace	http://www.cizinci.cz/
Ministerstvo vnitra odbor azylové a migrační politiky	http://www.mvcr.cz/uprchlici/index.html
Český statistický úřad	http://www.czso.cz/

Interkulturní výchova a vzdělávání:

Multikulturní centrum Praha	http://www.mkc.cz/
Kabinet multikulturní výchovy Brno	http://www.ped.muni.cz/wsocedu/kmv/
Multikulturní programy	http://www.afs.cz/cze_cz/home
Mládež pro interkulturní porozumění	http://multikulti.osmip.cz/
Interaktivní metodické materiály	http://www.varianty.cz/cdrom/

INTERNETOVÉ ODKAZY

Mezinárodní organizace:

- Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (UNHCR) <http://www.unhcr.cz/>
- Amnesty International – ochrana lidských práv <http://www.amnesty.cz/>
- Český Helsinský výbor – ochrana lidských práv <http://www.helcom.cz/>
- Organizace na podporu integrace menšin <http://www.opim.cz/>

Bulharská národnostní menšina

Neziskové organizace:¹

- Sdružení pro Bulharsko <http://www.bgr.cz/>
- Zaedno, občanské sdružení Bulharů a přátel Bulharska v České republice <http://www.zaedno.org/>
- Pirin – soubor lidových bulharských tanců <http://www.pirin.cz/>
- Bulharské osvětové sdružení v Brně <http://www.bkos.wz.cz/>
- Bulharské osvětové sdružení v Praze <http://www.sweb.cz/bgklub/>
- Vazražďane <http://www.sweb.cz/vazrazdane/>

Periodika:²

Roden glas	vydavatelem je Bulharská kulturně osvětová organizace sv. Cyrila a Metoděje
Balgari	vydavatelem je Vazražďane

¹ <http://www.vlada.cz/cs/rvk/rnm/mensiny/default.html>, 10.9. 2007

<http://www.vlada.cz/cs/rvk/rzrk/odkazy/odkazy.html>, 10.9. 2007

² Souhrn všech periodik vydávaných menšinami je čerpán ze Zprávy o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2006.

Německá národnostní menšina

Neziskové organizace:

Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

http://www.deutsche-botschaft.cz/en/KULTUR/DEUTSCHE_MINDERHEIT/adressen_minderheit_cz.htm

Shromáždění Němců – region Chebsko

<http://www.egerlaender.cz/>

Mládežnická organizace „Jukon“

www.jukon.net

Periodika:

Landes – Zeitung

v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

vydavatelem je Shromáždění Němců

<http://www.landeszeitung.cz/>

Polská národnostní menšina

Neziskové organizace:

Polský kulturně osvětový svaz

<http://www.knih-havirov.cz/neziskovky/organizace.asp?id=63>

Kongres Poláků

<http://www.polonica.cz/>

Sdružení polské mládeže

<http://www.smp.wz.cz/>

Polský institut v Praze

<http://www.polskyinstitut.cz/tmp/index2.html>

Polské umělecké sdružení Ars Musica

<http://www.arsmusica.cz/>

Polské pěvecké sdružení Collegium Cantorum

<http://www.sweb.cz/canticorum/>

Periodika:

Glos Ludu

Nasza Gazetka

Zwrot

vydavatelem je Kongres Poláků v ČR

vydavatelem Harcerstwo polské v ČR

vydavatelem je Polský kulturně osvětový institut

INTERNETOVÉ ODKAZY

Romská národnostní menšina

<http://www.romove.cz>

<http://www.romarising.com/>

Romské neziskové organizace:

Muzeum romské kultury

<http://www.rommuz.cz>

Drom, romské středisko

<http://www.drom.cz/>

Romea, o.s.

<http://www.romea.cz/>

Dženo

<http://dzeno.cz>

Ahinganoi, o. s.

<http://athinganoi.cz>

Společenství Romů na Moravě

<http://www.srnm.cz/>

Sdružení dětí a mládeže Romů České republiky

<http://www.chave.cz/>

Savore, o.s.

www.savore.cz

Romano džaniben, o.s.

<http://www.dzaniben.cz/>

Neromské neziskové organizace:

Nová škola, o.p.s.

<http://www.novaskola.org/>

Občanské sdružení SLOVO 21

www.slovo21.cz/

Člověk v tísni

<http://www.clovekvtisni.cz/>

Kongregace Salesiánů Dona Bosca

Periodika:

<http://www.sdb.cz/>

Romano džaniben

vydavatelem je Romano džaniben

Kereka – kruh

vydavatelem je Demokratická aliance Romů

Romano hangos

vydavatelem je Společenství Romů na Moravě

<http://romanohangos.cekit.cz/>

Romano vodi

vydavatelem je Romea o.s.

<http://www.romea.cz/index.php?id=archiv/2005-04-05/2829>

Amaro gendalos

http://www.dzeno.cz/?r_id=263

Hudba:

Mezinárodní světový festival Khamoro

www.khamoro.cz

Gypsy Celebration Svojanov

<http://www.kelarova.com/cz/celebration>

Radio Rota

http://www.dzeno.cz/?r_id=32

Řecká národnostní menšina

Neziskové organizace:

Asociace řeckých obcí v České republice

<http://www.dialogos-kpr.cz/>

Řecká obec Šumperk

<http://recka-obec-spk.wz.cz/>

Řecká obec Praha

<http://www.dialogos-kpr.cz/>

<http://www.ropraha.eu/>

Hellenika nadační fond

<http://www.sweb.cz/hellenika>

Řecká obec Brno

<http://www.robrno.cz>

Lyceum Řekyň v České republice

http://www.sweb.cz/hellenika/lyceum_cz.html

Společnost přátel Nikose Kazantzakise

<http://mujweb.cz/www/csspnk.cz/index.html>

INTERNETOVÉ ODKAZY

Periodika:

Kalimera

vydavatelem je Řecká obec Praha

Židovská komunita

Neziskové organizace:

Federace židovských obcí v ČR

<http://www.fzo.cz/akt.do;jsessionid=66E900B632AA8DE0EA6C84FDB12C2FAF>

Židovské museum v Praze

<http://www.jewishmuseum.cz/czindex.htm>

Židovská liberální komunita v Praze

<http://www.bejtsimcha.cz/cz/index.php>

Česká unie židovské mládeže

<http://www.cuzm.org/>

Periodika:

Maskil

vydavatelem je o.s. Bejt Simcha

<http://www.maskil.cz/>

Prameny:

Rada vlády pro národnostní menšiny. <http://www.vlada.cz/cs/rvk/rnm/mensiny/default.html>, 10.9. 2007

Rada vlády pro záležitosti romské komunity. <http://www.vlada.cz/cs/rvk/rzrk/odkazy/odkazy.html>, 10.9. 2007

Rada vlády pro národnostní menšiny. Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2006.

Bc. Jana Koláčná - v Plzni na Západočeské univerzitě získala titul Bc. na Filozofické fakultě z oboru Humanistika. Nyní studuje v navazujícím magisterském studiu na Univerzitě Palackého v Olomouci obory historie a judaistika rovněž pod Filozofickou fakultou.

Bc. Martina Gazdíková – pracuje na odboru školství, mládeže a tělovýchovy Krajského úřadu Olomouckého kraje, vystudovala obor sociální politika a sociální práce na CMTF UP, v současné době studuje navazující magisterský program na FSS MU, obor sociální práce s personálním zaměřením.

Bc. Simona Malá – vystudovala germanistiku na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, nyní studuje navazující magisterský obor judaistiky a germanistiky na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Eva Schmidtová – absolventka střední ekonomické školy v Praze, pracuje jako asistentka generálního ředitele, již první návštěva Řecka v ní zanechala stopy lásky a touhu hlouběji poznávat vše, co souvisí s jeho historií i současností.

Ing. Soňa Gullová – pracuje na katedře mezinárodního obchodu Vysoké školy ekonomické v Praze. Dlouhodobě se specializuje a vyučuje problematiku mezinárodního obchodního jednání, diplomatického a obchodního protokolu. Autorka a spoluautorka učebnic a vysokoškolských učebních textů, více než 200 článků v odborných časopisech i denním tisku, spoluautorka řady výzkumných studií, autorka recenzí a odborných posudků.

Mgr. Gabriela Stojanová – univerzitní vzdělání získala v Sofii, pracuje jako učitelka francouzského jazyka na Vyšší odborné škole sociální v Olomouci, členka vedení Kulturně osvětového bulharského klubu v Olomouci, autorka článků v časopise „Rodná řeč“, realizátorka projektů podporující multikulturní výchovu.

Mgr. Helena Navrátilová - ukončila magisterské studium na Filozofické fakultě Univerzity Palackého, obor Anglická filologie a Německá filologie a vysokoškolský studijní program celoživotního vzdělávání v oboru „učitelská způsobilost“ na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci - aprobace pro anglický a německý jazyk, v současné době studuje navazující doktorský program na katedře germanistiky FF UP, obor německá literatura, pod vedením Prof. Jörga K. Krappmanna, PhD, pracuje jako živnostník pro jazykovou agenturu Transperfect v Olomouci, kde učí angličtinu, němčinu a překládá z/do obou uvedených jazyků.

Niki Mouchová – nyní důchodkyně. Pracovala ve školství v oblasti práce s dětmi a učitelka angličtiny. Je členkou Řecké obce v Šumperku, kde se ve volném čase aktivně zapojuje do organizování kulturních akcí.

Theodor Amanatidis – absolvent střední školy elektrotechnické v Olomouci. Narozen v ČR. Aktivní člen Řecké obce Šumperk, kde v současné době zastává funkci předsedy organizace.

ThLic. Jaroslav Pastuszak, Th.D. – v současné době pracuje jako odborný asistent na CMTF UP v Olomouci na katedře Pastorální a spirituální teologie. Zabývá se vztahem teologie a kultury, spiritualitou umění, hermeneutikou současného umění, fenomenologií náboženství a mezináboženským dialogem. Autor řady odborných článků a recenzí.

Seznam zkratek

CMTF UP	Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého
ČR	Česká republika
ČSFR	Česká a Slovenská federativní republika
ČSSR	Československá socialistická republika
EU	Evropská unie
FAMU	Filmová a televizní fakulta pražské Akademie múzických umění
FF UP	Filozofická fakulta Univerzity Palackého
FSS MU	Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity
KSČ	Komunistická strana Československa
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NATO	Severoatlantická aliance
NDR	Německá demokratická republika
OH	Olympijské hry
SRN	Spolková republika Německo
SS	Ozbrojená organizace fanatických přívrženců Adolfa Hitlera
SSR	Slovenská socialistická republika
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	Spojené státy americké
ÚV KSČ	Výkonný výbor Komunistické strany Československa

atd.	a tak dále
cca	asi
km	kilometr
mj.	mimo jiné
n. l.	naš letopočet
např.	například
Prof.	profesor
Prom. fil.	promovaný filozof
př. Kr.	před Kristem
př. n. l.	před našim letopočtem
st.	století
stol.	století
sv.	svatý
tzv.	takzvaný
v r.	v roce
vč.	včetně
tj.	to je
bl.	blahoslavený

Olomoucký kraj